DENG

AYLIK SİYASAL VE KÜLTÜREL DERGİ

- *Sosyalizm Kendini Yenilemelidir.*
- *Kürt Halkına Karşı Soykırımlara Darbe Senaryoları Eşlik Ediyor.*

YIL: 3 SAYI: 22 EYLÜL - EKİM 1992 FİYATI: 8.000 TL (KDV DAHİL)

www.arsivekurdi.org

DENG

AYLIK SİYASAL VE KÜLTÜREL DERGİ

Süreç İnşaat Turizm Yayıncılık Ticaret Limited Şirketi Adına Sahibi
İkramettin OĞUZ
SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Kamil ERMİŞ
HUKUK MÜŞAVİRLERİ
Ercan KANAR-Eren KESKİN-Kamber SOYPAK
YAZIŞMA ADRESİ
Atatürk Bulvarı Emlak Bankası Apt.
B Blok No: 146 Kat: 7 Daire: 28
Aksaray - İSTANBUL
Tel: 513 23 56 - 513 63 25 Fax:513 87 36
DİYARBAKIR İRTİBAT BÜROSU
Fehim IŞIK
Şair Sırrı Hanım Sk. Ustabaşı Apt. No: 29 Zemin Kat D: 1
Tel-Fax: 21 36 63 Ofis - DİYARBAKIR
ANKARA İRTİBAT BÜROSU
Ziya KÖSEOĞLU
Necatibey Cad. Top İşhanı No: 40/17
Tel-Fax: 231 46 78 Sıhhiye -ANKARA
VAN İRTİBAT BÜROSU
Kazım Karabekir Cad. Zafer Matbaası Üstü No: 28
Tel-Fax: 425 61 VAN
İZMİR İRTİBAT BÜROSU
Nasır SÖYLEMEZ
859 Sk. Saray İşhanı B Blok No: 3-102 Tel-Fax: 89 58 07 Konak-İZMİR
MERSİN İRTİBAT BÜROSU
Hasan ASLAN
İstiklal Cad. 29. Sk. Bulvar İşhanı
Kat: 2 No: 44 Tel-Fax: 37 97 11 MERSİN
AĞRI İRTİBAT BÜROSU
İzzet KIZILDAĞ
Vali Konağı Cad. Şahin Sk. No: 20 Tel-Fax: 519 76 AĞRI
ERZURUM İRTİBAT BÜROSU
Seracettin OĞUZ
2. Vakıf İşhanı No: 205 Kat: 3 Tel-Fax: 362 62 Tebrizkapı-ERZURUM
KARTAL İRTİBAT BÜROSU
Mahmut DÖĞER
Kordonboyu Mah. Ankara Cad. Kartal Apt. No: 90 D: 4
Tel: 306 10 71 Kartal-İSTANBUL
ADANA İRTİBAT BÜROSU
Arif SEVİNÇ
Kızılay Cad. Ulusçutürk İş Merkezi Kat: 3 No: 17
Tel: 51 82 11 ADANA
URFA İRTİBAT BÜROSU
İsmail ÖZTÜRK
Urfa İşhanı Kat: 3 No: 331 Tel-Fax: 37 307 Ş.URFA
MALATYA İRTİBAT BÜROSU
Şinasi ÖLMEZ
İzzetiye mh. İnönü cd. Etibank üstü K:4 No:8 Tlf. 223 035 MALATYA
AVRUPA TEMSİLCİLİĞİ
Z. LAÇİN
In der Osenbeck 7 5600 Wuppertal/ALMANYA
Dağıtım: Birleşik Basın Dağıtım A.Ş.
ABONE KOŞULLARI
Yıllık: 80.000 TL **Altı Aylık:** 40.000 TL
Avrupa: 60 DM **ABD:** 40 $ **Avusturalya:** 45 Avusturalya Doları
BANKA HESAP NO
İkramettin OĞUZ adına T.İş Bankası İst. Aksaray Şb. 987922 nolu hesap
İLAN TARİFESİ
Arka Kapak: 1.000.000 TL **İç Kapak:** 750.000 TL
İç Sayfalar: 500.000 TL
Yarım Sayfa: 250.000 TL **1/4 Sayfa:** 123.000 TL
Baskı: Aydınlar Matbaası

İÇİNDEKİLER

DENG'den Sunu.....1

OLAYLAR ve GÖRÜŞLER

Sosyalizm Kendini Yenilemelidir
Kemal BURKAY.....2-12

Kürt Halkına Karşı Soykırımlara Darbe Senaryoları Eşlik Ediyor
Zeynep CEYLAN.....13-15

Özgürlük Uğruna 40 Yıl Mücadele
Dr. Abdurrahman KASIMLO.....16-23

ARAŞTIRMA-İNCELEME-BELGE

İçişleri Bakanı Cemil'in Raporu "Kürdistan Genel Valilikle ve Müstemleke Usulü İdare Edilmelidir".....24-30

Kırd; Kırmanc, Dımılı ve Zaza Kürtleri (II)
Mehemed MALMISANIJ.....31-40

İç Anadolu Kürtleri (Konya, Ankara, Kırşehir)
Nuh ATEŞ.....41-51

Irak'ta Yayınlanan Kürtçe Gazete ve Dergiler
C. RÊNAS.....52-62

Dersên Zmanê Kurdi
BARAN.....63-64

www.arsivakurdi.org

DENG'den SUNU

22. sayımızla yeniden merhaba diyoruz.

Elimizde olmayan nedenlerle, bu kez de gecikmeli çıkmak zorunda kaldık. DENG, kendini yenilemenin ve farklı, daha zengin bir içerikle sizlerin karşısına çıkmanın hazırlıklarını yaşıyor. Bu hedefin gerçekleşmesi, elbette zaman ve yoğun bir emek istiyor. Sizlerin de katkılarını bekliyor.

****

12 Eylül'den 12 yıl sonra, Ağustos ve Eylül aylarında, askeri darbeyi aratmayacak bir biçimde, militarizmin ve devlet terörünün tırmandırıldığı bir sürece girdik.

Şırnak'ta, devlet güçleri sivil, savunmasız halka saldırdı; evleri, işyerlerini tahrip etti. Şırnak halkı, can güvenliğinden artık söz edilemeyecek olan topraklarını terkederek, çevredeki yerleşim birimlerine göç etti; dağlarda, yol kenarlarında çadır kurdu.

Devlet güçlerinin Kürt yerleşim birimlerine yönelik saldırıları, yalnız Şırnak'la sınırlı kalmadı. Bugün, pek çok Kürt köyü, neredeyse haritadan silinmiş durumda. Kürdistan'da köyler yakılıp, yıkılıyor; ormanlar, tarlalar yokediliyor. Devlet, "terörle mücadele" görüntüsü altında, Kürdistan'a ve Kürt halkına yönelik imha politikalarını yaşama geçirme telaşında.

Yurtsever gazetecilere, aydınlara yönelik saldırılar tırmanarak sürdü. Musa Anter, Eylül kurbanlarından.

Son on ay içinde, yani Koalisyon Hükümeti döneminde, onlarca gazeteci, yazar, esnaf, sokakta, evinde, işyerinde, sözde "kimliği meçhul kişilerce" katledildi.

Tüm bunlar olup biterken, 12 Eylül'ün 12. yılında, yeniden "askeri darbe" dedikoduları üretilerek, kamuoyunu oyalama çabasına girişildi. Kamuoyu, "Darbe olur mu, olmaz mı?" tartışmasına girdi; demokrat insanlar, kurumlar, "Yeniden darbe istemiyoruz" çığlıklarını yüksetmeye başladılar.

Oysa, darbe söylentilerinin hiçbir dayanağı yok.

Çünkü, Koalisyon hükümeti, MGK ile içiçe geçerek, bütünleşerek, devletin şiddet ve terör politikalarını sürdürmeye çalışıyor. Ağustos ve Eylül ayları içinde iki kez toplanan MGK, Kürt sorununu "terör sorunu" gibi gördüklerini ve her türlü yöntemle bu sorunu çözeceklerini duyurdu. Bunun açık anlamı, Türkiye'de ve Kürdistan'da kitlelerin özlemi olan demokrasi ve özgürlük istemlerinin kanla, şiddetle bastırılacağıdır. MGK, dernekleri, siyasal partileri, özgür, muhalif basını da kastederek, "teröre destek veren kitle örgütleri ve bkitle iletişim araçlarını" hedef göstermiştir.

Bakanlar Kurulu ve siyasal partilerin çoğunluğu da, MGK söylemini, kayıtsız-şartsız benimsediler.

Tüm bunlar, "darbe" tartışmaları, olasılık hesapları sürerken, kamuoyu oyalanırken gerçekleştirildi. Türkiye'de, artık bir askeri darbe olasılığından söz etmenin anlamı kalmamıştır. Çünkü iktidarda, Kürt sorunun çözümünü yine şiddette gören, demokratik ve barışçı çözüm yolunu tıkayan, militarizmle bütünleşmişve Türkiye'nin demokrasiden enflasyona kadar tüm sorunlarını, "terörle mücadele" söylemi adı altında gizlemeye çalışan bir hükümet vardır.

Türkiye'de yeni bir darbe olamaz. Çünkü, gerek yoktur!

Koalisyon Hükümeti, açıkça da ilan edilen politikalarıyla, Türkiye'yi ve Kürdistan'ı giderek bir kan gölüne çevirmeye çalışıyor. Zaten kırıntıları olan temel insan hak ve özgürlükleri de, tümden yokedilmeye çalışılıyor. Basın, örgütlenme ve düşünce özgürlüğü, "tehlike" gibi gösterilerek, tümden yokediliyor.

Çok geç olmadan, bu gidişe dur denilmelidir! Demokrasinin, özgürlüğün ve darbe olasılıklarını tümden yoketmenin yolu, Kürt sorununun demokratik ve barışçı çözümünden geçer. Demokrasi güçleri, tüm çabalarını ve enerjilerini, sorunun adil, demokratik çözümünün önündeki engelleri kaldırmak için harcamalıdırlar.

****

Sosyalizm konusundaki tartışmalar, sosyalist sistemin dağılmasıyla birlikte, yeni bir boyut kazandı. Artık, Dünya Sosyalist Hareketi, kendisini yeniden tanımlamak ihtiyacı duyuyor. Sosyalizme olan güveni ve inancı sarsılmamış olanlar, sosyalizmi değişen koşullarda yeniden tanımlama ve kurma çabası içindeler.

PSKT Genel Sekreteri Kemal Burkay'ın "Sosyalizm kendini yenilemelidir" başlıklı yazısını, tartışmalara katkıda bulunması amacıyla, yayımlıyoruz. Kemal Burkay, Sovyetler ve Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalizmi kurma deneyiminin başarısız olmasının nedenlerini irdeliyor ve 1917'lerin sosyalizm anlayışının bugün de aynen devam etmesinin mümkün olmayacağını söylüyor.

****

Dr. Kasımlo'nun "Özgürlük Uğruna 40 Yıl Mücadele" adlı yazı dizisi, bu sayımızda da devam ediyor. Faşist Mollalar Rejimi tarafından haince katledilen Dr. Kasımlo'nun bu eseri, kendisinin yerine geçen İ-KDP'nin Genel Sekreteri Dr. Sait Şererfkendi ve üç arkadaşının, Almanya'da, yine İran rejiminin ajanları tarafından geçtiğimiz günlerde katledildiği düşünüldüğünde, daha da anlam kazanıyor.

****

İç Anadolu Kürtleri ile ilgili bir araştırma, Malmısanıj'ın Kırmanc, Dımılı ve Zaza Kürtleri ile ilgili araştırmasının ikinci bölümü ve Şeyh Sait hareketi ile ilgili TC nin gizli raporlarının ikinci bölümü da bu sayımızda okuyabileceğiniz yazılardan.

23. sayıda tekrar buluşmak dileği ile.

DENG

Son Gelişmeler Işığında

SOSYALİZM KENDİNİ YENİLEMELİ

• Kemal BURKAY

PSKT'nin Birinci Yurt Dışı Konferansı 1989 yılında toplandı ve tartıştığı konuların başında uluslararası sosyalist hareketteki gelişmeler yeralmaktaydı. Bu Konferans için hazırladığım tezlerde, SSCB'de gündeme konan ve diğer sosyalist ülkelere yansıyan glasnost (açıklık) politikasını olumlu bulduğumu belirtmiş, ekonomik alandaki yeniden yapılanmayı ise belli bir ihtiyatla karşılamıştım. Aynı yılın sonbaharında toplanan konferansımızın değerlendirmesi de bu çerçevede idi. Gelişmeler henüz başındaydı. Macaristan ve Polonya'daki gelişmeleri, sosyalizmden bir kopuş olarak görüp olumsuz bulmuştuk; ancak sistemin geneli konusunda henüz iyimserdik; onun, belli bir kan kaybıyla olsa bile mevcut sorunlarını çözeceği, sosyalist toplumun demokratikleşeceği, ekonomik durgunluğun aşılacağı kanısındaydık. Toptan bir çöküşü beklemiyorduk.

Oysa, çokları gibi biz de yanıldık; SSCB ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinde işler çığırından çıktı ve sistem tam bir çöküşe uğradı; ayrıca SSCB dağıldı. Bu ülkelerde "sosyalist" denen yapı çökerken kapitalizme dönüş ise büyük sancılar içinde yaşanıyor. Şu anda, özellikle eski SSCB'de üretim önemli derecede gerilemiş, işsizlik, yokluk ve karaborsa boy göstermiştir. Ekonomik ve sosyal yaşamda bir kaos yaşanmaktadır. Kimlik değiştiren eski SSCB cumhuriyetleri ve çeşitli etnik gruplar arasında kanlı boğazlaşmalar boyverdi. Benzer bir durum Yugoslavya'da yaşanıyor.

Varşova Paktı'nın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasıyla kapitalizmin konumu ekonomik, askeri ve ideolojik bakımdan daha da güçlendi; ABD tek süper güce dönüştü.

Bu gelişmeler uluslararası sosyalist harekette büyük gerilemeye ve prestij kaybına yolaçtı. Eski "sosyalist" ülkelerdeki komünist partilerinin birçoğu kendi kendilerini dağıttı veya kimlik değiştirdi. Bazı ülkelerde yasaklandılar. Komünist partilerde ve devlet yaşamında ön safta rol oynamış pekçok kişi günah çıkarıp hızla kapitalizm yanlılarına dönüştüler. Moral değerler sokağa düştü. Bu toplumlarda ortaya çıkan yozlaşma tiksindirici derecelere vardı.

Bu gelişmeler kapitalist ülkelerdeki komünist ve genel olarak sol partilerin durumunu da etkiledi. Gerçi bu partiler, görece olarak daha az etkilendiler ve bunun nedenleri var. Ama sosyalizmin prestiji bu ülkelerde de aydınlar ve emekçiler arasında zayıfladı.

Gelinen aşamada Partimizin de son gelişmeler ışığında durumu yeniden değerlendirmesi, politikasını ve programını yeni koşullara uyarlaması zorunludur.

Mayıs 1992 yılında yapılan 2. Yurt Dışı Konferansımız bu amaçla başlatılan çalışmanın bir parçasıdır. Konferans hazırlık sürecinde yurt dışı örgütümüzde çeşitli birimlerde ve organlarda, son olarak da üç günlük konferans boyunca, yapılan tartışmalar sırasında konu özgürce tartışıldı ve çeşitli görüşler dile getirildi. Konferans, üzerinde görüş birliğine varılan veya ağırlıkla belirlenen eğilimleri saptayarak sonuç bildirisinde kamuoyuna sundu.

Yurt dışı örgütümüzde ağır basan politik ve ideolojik eğilimleri gösteren bu bildiri, benim de özetle görüşlerimi yansıtıyor. Diğer yandan, tartışma süreci içerde ve dışarda devam ediyor. Örgütün temel politikalarını ise, doğal olarak kongre belirleyecektir.

Bu arada, kişisel görüşlerimi biraz daha açarak kamuoyuna sunmayı gerekli buluyorum.

Sosyalizmin Geleceği

Son üç-beş yılda yaşanan gelişmelerden sonra, sosyalizme ilişkin olarak bir karamsarlık havasının yaygınlaştığı, birçok ağızda, rahatlıkla "sosyalizm artık öldü" ya da "iflas etti" sözünün duyulduğu görülüyor. Oysa daha birkaç yıl öncesi tam tersineydi: Kapitalizme ömür biçmek modaydı ve "dünya sosyalizme gidiyor"du..

Demek ki tarih inişli çıkışlı, sürprizlerle dolu. Ancak tarihe yön veren de rastlantılar değildir. Toplumsal gelişimin kendi yasaları var ve belirleyici olan da onlardır.

Sosyalizmin geleceğine ilişkin olarak böyle bir umutsuzluğu ben paylaşmıyorum. Aksine, geleceğin sosyalizmin olacağı konusunda, bugün de hiçbir kuşkum yok. Bu konuda Marks'ın ve öteki sosyalist düşünürlerin öngörüsü bugün de geçerlidir.

Bu inancım toplumsal gelişmenin bilinen yasalarına olan güvenimden kaynaklanıyor. İnişli çıkışlı, zaman zaman geriye dönüşlü de olsa, insanlık tarihi ileriye doğru bir gelişim doğrultusu izliyor. Bu ilkelden gelişkine, uygarlığa doğru bir gelişmedir.

Hayvansal geçmişimizde bilinç yoktu ve şiddet egemendi. Bugün de en yırtıcı hayvanı aratmayacak şiddet uygulamaları yok değil. Jet savaş uçakları ve hidrojen bombaları ise bu şiddet eğiliminin harika ürünleri. Ancak insanlık bunu yaşamından birgün atacaktır. Kanımca o aşamaya gelmiştir. İnsanlık ya bunu başaracak ya kendisini yok edecek. Gelinen aşamada bilincin, sağduyunun ağır bastığı görülüyor. Nükleer silahların ortadan kaldırılması süreci başladı. Jet uçaklarına, tanklara toplara da sıra gelecek. Elbet, hemen yarın, öbürgün değil; süreç, belki de yüzyıllar alacaktır.

Demokrasi insanoğluna yaraşır bir kazanım. Daha eski Yunan da, Roma'da örneği vardı; ama sınırlıydı, yereldi, toplumun dar bir kesimine özgüydü. Yirminci yüzyılda demokrasi çok daha geniş boyutludur. İnsanoğlu demokrasi içinde yumruk ve kılıç yerine sözü kullanmayı öğreniyor. Sorunların çözümü ve toplumun yönetimi için bu yöntem yerleştikçe şiddet azalıyor ve toplum yaşamının dışına itiliyor.

Ama dünyamızın büyükçe bir bölümü hala diktatörler tarafından yönetiliyor. Orada yönetimler halk oyuna başvurmayı göze alamıyorlar. Demokratik bir işleyişin geçerli olduğu ülkelerde bile şiddet, tümden toplum yaşamının dışına atılmış değil. Diğer toplumlara göre çok azalmış olsa da kavga, kadına ve çocuğa dayak, bir başka deyişle güçlünün zayıfa saldırısı bu ülkelerde de hala sürmekte. Bu toplumlar da ordular besliyor ve başka yerlerde savaşıyorlar. Demek ki demokrasi hala sınırlı. Diğer yandan, bencil kar güdüsüyle doğal çevre sorumsuzca ve tehlikeli biçimde bozuluyor. Dünyanın bir bölümü tokluktan nerdeyse çatlarken, bir bölümünde insanlar açlıktan kırılıyor; çocuklar büyüyemiyor. Özetle, insanlık uygarlık yolunda bunca yol almış olsa da, hala pek iç açıcı bir noktada değil ve gelişmesinin önündeki pekçok ayakbağını kıramamış.

Ama insanlığın yürüyüşü ileriye doğrudur. Önümüzdeki yüzyıllar çok şeye gebe. Değişen dünya durumu gelişmelere büyük bir hız kazandırmıştır.

Avustralya yerlileri 40 bin yıl boyunca hemen hemen değişmeden yaşadılar. Nice acılar, kırımlar pahasına da olsa, Afrika ve Amerika yerlileri de son yüzyıllarda değişim anaforu içine girdiler. Dünyamız Kolomb'dan, Vasko Dö Gama'dan bu yana hızla "küçülüyor", birleşiyor. 21. Yüzyıla yaklaşırken değişim çok büyük ölçektedir. Artık bir Çin'li, bir İspanyol ya da Kızılderili, hatta bir Asyalı veya Afrikalı değil, dünya insanı oluyoruz. Bilgiler öylesine hızla ulaşıyor, sorunlar içiçe geçiyor ve "herkes herkese karşı sorumlu" bir duruma geliyor.

Böyle bir dünyada bilim ve teknoloji de, sosyal değişiklikler de çok hızlı yayılmaktadır.

Demokratik akımlar, özgürlük düşüncesi böyle bir dünyada, geçmiştekiyle kıyaslanmayacak yaygınlık ve güç kazanacaktır ve bu daha şimdiden görülmektedir. Sosyalist sistemin kendini yenileyememesi, yozlaşması ve çöküntüye uğraması elbet insanlık bakımından bir kayıptır. Ama iki sistemin gerginliğinden doğan bir dünya savaşı tehlikesinin ortadan kalkmış olması, soğuk savaşın sona ermesi, demokrasi ve özgürlük, genel olarak insan hakları bakımından dünya durumunu çok elverişli bir hale getirmiştir. Dünkü dengelere dayanan diktatörlerin işi zorlaşmıştır.

Fransız devriminin sloganlaştırdığı özgürlük, adalet, eşitlik kavramları, insanoğlunun yüzyıllar boyu yarattığı soylu değerlerdir ve insanca bir yaşamı hedeflemişlerdir. Fransız burjuva devrimi bunları tümden gerçekleştiremedi; ama Fransa'da ve dünyamızda çok şey değiştirdi. Sömürü varken eşitlik olamaz. Sömürü oldukça baskı da var olacak ve bu özgürlüğü sınırlayacaktır. Tam bir eşitlik, ancak insanın insanı sömürmediği bir toplumda, sosyalizmde gerçekleşebilir. Tam bir özgürlük de.

Bunun için toplumda başkasının sırtından geçinmenin, hatta başkasının sırtından büyük servetler oluşturmanın, yani parazitliğin, yani kapitalizmin ortadan kaldırılması gerekir. Emeğe dayanmayan, emek karşılığı olmayan hiçbir gelir hak edilmiş değildir. Doğanın dışında, yalnızca emek yaratıcıdır.

Ekim devrimi bunu gerçekleştirmek istedi. O eski düzeni yıktı ve sosyalizmi kurmaya çalıştı. Bu devrim, 70 yıl boyunca Sovyetler Birliği'nde ve dünyada önemli değişikliklere yol açtı; ama sonuçta sosyalist hedeflere ulaşamadı ve bu ilk deney kötü bir yenilgiyle sonuçlandı.

Şimdi, buna bakarak sosyalizm artık iflas etti demek, Fransız devriminden sonraki uygulamaların başarısızlığına, terör dönemine, restorasyona bakıp özgürlük ve adalet düşüncesi artık iflas etti demeye benzer.

Hayır bu idealler gibi eşitlik ideali de insanlık için vardır, yaşamakta devam ediyor. İnsanlık bu doğrultuda düşe kalka yol alıyor ve herşey bir günde, bir yılda, bir yüzyılda olup bitmiyor.

Yapılacak şey, bu deneyin olumlu ve olumsuz yanları üzerinde düşünmek ve dersler çıkarmaktır. Sosyalizmin bugüne kadarki pratiği, bizzat marksist teori gözden geçirilmelidir.

Bir düşünür ve bir eylem adamı için en kötü şey, sorunlara önyargılarla yaklaşmaktır. Önyargı düşünceyi boğar, gerçeği görmeye engel olur. Biz de sosyalizmin bunca bilgi hazinesini ve deneyini eleştirici bir gözle ele alalım.

Geçmişin Değerlendirilmesi

Dün çoğumuz, SSCB ve diğer "sosyalist" denen ülkelerle ilgili olarak fazlasıyla iyimserdik. Bu aşırı iyimserlik görülebilecek kusurları, yanlışları bile görmemize çoğu zaman engel oldu. Herşeyin yolunda gittiğini, ya da kimi kusur ve eksiklerin süreç içinde düzelebileceğini sanıyorduk. İşçi sınıfı iktidara gelmişti, emperyalist bir dünyayla boğuşarak yeni hayatı kurmaya çalışmaktaydı.. Onu desteklemek gerekti.. Oysa gerçek durum çok farklıydı. İşçi sınıfı adına iktidarı almış olan partiler zamanla halktan, bizzat işçi sınıfından bile kopmuş, yozlaşmış, yönetim, partinin üst kademelerindeki bir avuç insanın diktatörlüğüne dönüşmüştü. Toplum polis devleti yöntemleriyle yönetilmekteydi. Büyük çoğunluk sinmiş ve suskundu. Bu durum kitlelerde ülkenin geleceğine karşı ilgisizlik ve sisteme düşmanlık yaratmıştı. İnsanlar işe ilgiyi, coşkuyu yitirmişlerdi. Bu durumda rejimin daha uzun süre ayakta kalması olanaksızdı.

Son gelişmeler tüm bunları ortaya koydu. Biz de reel sosyalizme ilişkin önyargılarımızdan kurtulduk, zor da olsa, gerçeği kavramaya başladık.

Bu durumu nasıl açıklamalı? Son gelişmelere bakıp, kapitalizm yandaşlarının yaptığı gibi, sosyalizm artık tarihsel olarak yitirdi demek, en kötü sonuca ulaşmaktır. Hayır, bu insanlığın geleceğinden umudu kesmek olur. Kimileri ise, "Sovyet örneği sosyalizm değildi, ona bakarak sosyalizmi yargılamak haksızlık olur," diyorlar. Kimileri de varılan sonucu yalnızca yönteme, uygulama yanlışlığına, Stalinizme bağlıyorlar.

Kanımca, Ekim Devrimi'nden bu yana Sovyetlerde, 2. Dünya Savaşı sonrasında da Doğu Avrupa ülkelerinde uygulanan, hala Çin'de, Kore'de, Vietnam ve Laos'ta, Küba'da sürmekte olan sistemi sosyalizmin teori ve pratiği dışında görmemek gerekir. Evet bu uygulamalar, birçok yönden teoride öngörülen hedeflere ulaşamadı. Örneğin sosyalist demokrasi, ileri sürüldüğü gibi, çok daha yetkin, "burjuva demokrasisinden bin kez daha demokratik" olamadı; aksine onun çok gerisinde kaldı. Üretim güçleri belli bir süre hızlı gelişseler de, ardından durgunluk geldi; bu toplumlar teknolojik gelişmeye ayak uyduramadılar, kendilerini yenileyemediler ve ekonomik yarışta kapitalizme yenildiler. Buna bakıp, bu uygulamaları tümden sosyalizmin dışında düşünmek yanlış olur. Bu, sosyalizmi bir ütopyaya, renkli bir düşe dönüştürmekten farksızdır.

Sonucu salt Stalinizme, başka bir deyişle liderlerin kişiliğine ve uygulama yanlışlığına bağlamak da doğru değil. Elbet, liderlerin ve yöntemlerin tarihsel olaylar üzerindeki etkisi küçümsenemez. Ancak dünya ölçüsündeki bu 70 yıllık uygulamanın sonuçlarını salt kişilere, uygulama biçimlerine bağlamak, kişilerin tarihsel olaylar üzerindeki rolünü abartmak, uluslararası ve ulusal düzeydeki nesnel koşulların ve toplumsal gelişme yasalarının rolünü ise küçümsemek olur.

Kanımca, sosyalizmin bu ilk büyük deneyinin vardığı sonuçları tartışırken, bir bütün olarak tarihsel koşulları ve tüm etkenleri göz önüne almak gerekir. Soruna tek yönlü bakışla, ak ve kara yaklaşımıyla olan biteni kavrayamayız.

Kaldı ki, belli yöntemlerin seçilmesi de, esas olarak, tarihsel koşulların bir ürünü olmuştur. Örneğin Ekim Devrimi'nin ertesinde, emperyalist kuşatma, beyaz terör ve iç savaş koşullarında, devrimci yönetimin barışçı ve demokratik yöntemler izlemesi mümkün değildi. Koşullar yeni yönetimi savaş komünizmine yöneltti. Onu izleyen soğuk savaş dönemi, dünyada yükselen faşizm tehdidi, 2. Dünya Savaşı, tüm bunlar, sosyalist uygulamanın biçimlerini ve ülkede demokrasinin sınırlarını etkiledi. Sovyetler Birliği'nde demokrasi geleneğinin zayıflığı da elbet önemli bir etkendi. Yeni rejim Çarlık despotizminin çorak mirasını devralmıştı ve böyle bir toplumda demokratik mekanizmaları kısa sürede oluşturmak kolay değildir. Sovyetler'de Stalin türünden bir lider ve Stalinizm denen uygulama eğer sahneye çıktıysa, işte böylesine koşullarda çıkabildi.

Nesnel koşulların bizzat liderleri ve partileri de değiştirdiği açık. Bolşevik Partisi gibi devrimci mücadelenin ateşinde pişmiş, fedakarlığın ve halkın davasına inancın sembolü olmuş, pekçok kurban vermiş bir partinin bile nasıl yozlaştığı ortada. Çavuşesku, Jivkov ve daha birçok liderler için doğuştan kötü yaratılışlı diyebilir miyiz? Bunlar gençlik dönemlerinde gizli çalışmada her an ölümle yüzyüze idiler. Hapislerde yattılar, gerilla savaşı içinde yükseldiler. Ama geçmişteki eylemleri ve mücadeleleriyle saygı uyandıran bu insanlar, iktidarın sahibi oldukları yeni koşullarda, kötü burjuva liderlerde görülenden de daha hızla değiştiler ve birer krala dönüştüler. Demek ki belirleyici olan toplumsal mekanizmalardır.

Olumsuz etkenlerden biri tek partili, tek sesli yapı idi. Böyle bir ortamda demokrasinin işçi ve emekçilerden yana da varolamıyacağı görüldü. İkinci bir seçeneğin, rakibin olmadığı böyle bir ortamda, sürekli olarak iktidarı elinde tutan parti ve onun üst kadroları iktidar nimetlerine gömülüp yozlaşmaya çok açıktırlar. Onları denetleyen bir güç ve eleştiri mekanizması yoktur. Herhangi bir eleştiriyi ise boğacak güç ellerinde vardır. Böyle bir ortamda açıklık olamaz, basın özgür biçimde çalışamaz, kusurlar görülemez -görülse bile ortaya konamaz. Böyle bir ortamda Parti halktan ve bizzat işçilerden kopar ve sosyalist ideallere yabancılaşır. Kitleler ise, sosyalizm adına yürütülen bu yoz iktidardan duydukları bıkkınlıkla anti-sosyalist bir konuma itilirler.

Bunca yıllık deneyin ortaya koyduğu başlıca derslerden biri elbet budur.

Böylesi bir ortam, üretim süreci üzerinde de olumsuz etki yapar. Bugün çoğu insan, Sovyetlerde ve öteki sosyalist ülkelerde ortaya çıkan ekonomik durgunluğun başlıca nedenini, "merkezi kumanda sistemi" dedikleri merkezi planlamaya bağlıyorlar. Kanımca bu yöndeki eleştiriler de tek yönlü. Merkezi planlama sisteminin zamanla, özellikle yörelerde ve tek tek işletmelerde insiyatif kısırlığına, hantallığa yolaçtığı doğrudur. Ama bu türden geniş çaplı bir planlı üretimin olumlu ürünlerini de unutmamak gerekir. Bu, sosyalist ülkelerde, özellikle ilk onyıllardaki hızlı ekonomik ve kültürel gelişmede kendini göstermiştir. Toplumsal ölçekte hedefler konmuş ve bir üretim yarışı yaşanmıştır. Diğer yandan, böylesi bir yarış psikolojisi, devrimin ilk dönemleri için olağan olsa da, sürekli olması mümkün değildir.

Kapitalist ülkelerdeki onbinlerce, kimi zaman yüzbinlerce ücretli çalıştıran büyük işletmeler de merkezi planlama mekanizmalarına sahipler. Ama bu hiç de hantallığa ve insiyatif kısırlığına yol açmıyor. Bu işte başka etkenler de rol oynuyor ve bunun başında insan unsurunun işe yaklaşımı geliyor. Kapitalist ülkelerdeki küçük ya da büyük işletmelerde çalışan, bu işletmelerin sahibi ya da hissedarı olmayan işçilerin ve teknisyenlerin iş disiplininin, çalışkanlığının ve üretkenliğinin nedenleri üzerinde düşünmek gerekir. Kanımca bunu sağlayan çeşitli mekanizmalardır.

Sosyalist bir toplumda, kişiyi çalışmaya itecek etken patron denetimi, işten atılma korkusu ve benzeri baskı araçları değildir. Kişi kendisi için ürettiğinin bilincinde olmalı. Emeğinin karşılığının kendisine döneceğini bilmeli ve bunu somut olarak kendi hayatında görmeli. Bunun için de en başta, halkın çoğunluğu, özellikle de emekçilerin büyük çoğunluğu sosyalizmi istemeli, bu yöndeki değişikliklere destek vermeli. Yönetimde gerçekten söz ve karar sahibi olmalı. Bu kitle desteği ve bu şevk olmaksızın sosyalizmin kurulması düşünülemez.

Bu açıdan, Ekim devriminden bu yana tanık olduğumuz örnekler oldukça farklıdır. Çarlık Rusyası'nın geri ekonomik ve toplumsal yapısını devralan Sovyetler Birliği'nde, devrimin zaferine rağmen, halkın, hatta emekçilerin çoğunluğunun sosyalist dönüşümler için hazır, yeterince bilinçli ve istekli oldukları ileri sürülemez. Tarımda kollektifleştirme sırasında köylülerin direnişi hatırlardadır. Lenin, küçük burjuvaziyi eğitmenin güçlüğüne ve gereğine işaret etmiş; "bunlar milyonlardır, onları yok edemeyiz, ezemeyiz; onları eğitmek ve değiştirmek zorundayız," demişti. Ne var ki Stalin yönetimi, uzun zaman alacak olan ve sabır isteyen eğitme ve hazırlama çabasından çok, kestirmeden gidip bu kesimleri ezerek sosyalizmi kurma yolunu seçti.. Kitlelerin gönüllü desteğini hesaba katmayan bu tutum, daha baştan ciddi bir olumsuzluktu.

Sovyetler, bilinen tarihsel nedenlerle toplumu demokratikleştirmeyi başaramadılar. Sovyet kızılordusunun desteğiyle işbaşına gelen Doğu Avrupa'daki sosyalist yönetimler bakımından da benzer bir durum vardır. Bunların çoğu yeter bir kitle desteğine sahip değillerdi ve kendilerine güvensizdiler. Özgür bir seçimin, değişik seçeneklerin olmadığı, yönetimin yozlaştığı sözkonusu koşullarda sosyalist politikalara kitle desteğinin daha da azalması ise doğaldır. Yönetim, nimetleri bölüşme, adam kayırma, rüşvet ve benzer biçimlerde yozlaşırken, kitleler de işe ilgisiz hale geldiler. İşten atılma korkusunun olmadığı, ücretin etkilenmediği bir ortamda kaytarmak, tembellik, adam sendecilik yaygınlaşıp tüm toplumu bir kanser gibi sardı. İş disiplini büyük ölçüde yok oldu: 1970'lerde yüze vuran ekonomik durgunluğun önemli bir nedeni budur.

Her türlü demokrasinin diktatörlük olduğu, bu açıdan "sosyalist demokrasi" diye nitelenen işçi sınıfı diktatörlüğünün burjuva demokrasisinden bin kez daha demokratik olduğu görüşünü geçmişte biz de savunduk. Ancak yaşananların ışığında bu görüşü tartışmak gerekir. Görüldü ki, işçi sınıfı ve sosyalizm adına kurulan diktatörlükler, topluma daha geniş bir demokrasi sunmak şurda kalsın, burjuva toplumlardaki demokrasinin bile çok gerisine düştüler. Pratik teoriye hiç de uygun düşmedi. Marksistler demokrasi ve diktatörlük kavramlarını yeniden ele almalıdırlar. Demokratik biçimlerle öteki biçimlerin birbirinden ayrılmasına olanak verecek, tümünü diktatörlük gibi sevimsiz bir terimin çerçevesine sokmayacak bir kavram açıklığında yarar vardır.

Bir yönetim biçimi olarak demokrasi, Eski Yunan'dan beri var. Burjuvazi demokrasiyi içerik ve biçim olarak geliştirdi, zenginleştirdi. Diğer yandan, günümüzde gelişkin burjuva toplumlarındaki demokrasiyi "burjuva demokrasisi" olarak nitelemek de yanlıştır. Çünkü sözkonusu demokrasi yalnızca burjuvazinin tercihlerini yansıtmıyor; o aynı zamanda işçi sınıfının ve toplumun öteki emekçi, ilerici, aydın güçlerinin zorlu mücadelelerinin sonucu şekillenmiştir. Bu yönüyle onu ortak bir kazanım ve değerler sistemi saymak gerekir. Sosyalizm bu mirastan elbet yararlanmalıdır. Ve sosyalizm, teoride belirlendiği gibi, daha özgür, daha demokratik, gerçek anlamda adil ve eşitlikçi bir toplum olacaksa, topluma daha geniş bir demokrasi sunmalıdır. Kişinin ve toplumun gelişiminin önündeki ayakbağlarına son vermelidir. Bu, burjuva toplumundan çok daha sivil, örgütlü, çok sesli, özgür bir toplum olmalıdır. Ama Sovyetlerde ve öteki sosyalist ülkelerde sunulan örneğin bununla ilgisi yoktu. Sosyalizmin demokra-

tikliği adına söylenenler, sözkonusu olumsuz örnekler karşısında, propagandaya yönelik hoş sözler olmaktan öteye gitmedi.

Marks, devrimin, 19. yüzyıl ortalarında kapitalizmin en gelişkin olduğu Batı Avrupa ve Amerika'da gerçekleşeceği kanısındaydı Bu öngörü gerçekleşmedi. Devrim, görece olarak geri bir ülkede Çarlık Rusyası'nda gerçekleşti. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Doğu Avrupa da Sovyet sistemine katıldı. Ancak batılı büyük kapitalist ülkelerde umulan devrim gelmedi. Kapitalizm ekonomik, sosyal ve politik alanlarda yeni mekanizmalar oluşturarak çelişkileri yumuşatmayı, sistemi derin bunalımlardan korumayı başardı. Marks'tan bu yana geçen yüzyılı aşkın süre kapitalist toplumların yaşamında çok şeyi değiştirdi. Birhayli zamandır ki Batı Avrupa, Kuzey Amerika, Japonya gibi gelişkin kapitalist ülkelerde işçi sınıfının ekonomik ve sosyal durumu 19. Yüzyıl ortalarından, hatta 20. Yüzyılın ilk yarısından oldukça farklıdır. Onun, kapitalizmin bugünkü gelişme düzeyi tarafından sağlanmış oldukça iyi bir yaşama düzeyi, dayanıklı tüketim araçları, bir dizi sosyal hakları -diğer bir deyişle- zincirlerinden başka kaybedecek şeyleri vardır. Öyle olduğu için de artık 19. Yüzyıl ortalarının yer yer de 20. yüzyıl başlarının ihtilalci sınıfı şimdi düzene belli bir uyum sağlamıştır. Bu ülkeler uzun süredir ki, Komünist Manifesto'da anlatılan "komünizm heyulasıyla" titremiyorlar." Özellikle Sovyetler'in çöküşünden sonra onlar bakımından komünizm bir dış tehlike olmaktan da çıkmıştır.

Rusya'nın, özellikle de SSCB'deki çevre ülkelerin ekonomik ve sosyal geriliği, sosyalizmin kuruluşu ve kapitalizmle ekonomik yarışı kazanma açısından büyük bir dezavantajdı ve etkisini uzun sürede gösterdi. Sovyetler, 2. Dünya savaşının yarattığı yıkıma rağmen, ekonomik alanda büyük gelişmeler sağladılarsa da aradaki büyük farkı kapamayı başaramadılar.

Böylece, Sovyetlerde ve Doğu Avrupa ülkelerinde sosyalizmi kurma deneyimi başarısızlıkla sonuçlandı.

Şu anda, hala sovyet sisteminin birer benzeri Çin, Kore, Vietnam ve Küba'da mevcuttur. Elbet, bir milyarlık nüfusu ve geniş ülkesiyle Çin küçümsenemez. Ne var ki, Sovyetlerdeki beklenmeyen çöküntü de gösterdi ki belirleyici olan ülkenin genişliği, kaynakların zenginliği, nüfus büyüklüğü değil, ekonomik ve sosyal gelişme düzeyidir. Bu açıdan ne yazık ki Çin ve ötekiler de umut vermiyorlar. Bu ülkelerde geniş bir demokrasi, açıklık yok. Bu tür kapalı bir yapının sakıncalarını, yarattığı toplumsal bunalımı artık biliyoruz. Açıklığa yöneldikleri zaman ise, Sovyetlerde ve Doğu Avrupa ülklerinde yaşananın onlarda da tekrarlanması sürpriz olmaz. Böylece, bu ülkeler, şu anda bir kısır döngü içindeler. Bunu aşabilmeleri, biryandan toplumu demokratikleştirirken diğer yandan sosyalist ekonomiye yeni bir hız kazandırmaları elbet bizim istemimizdir. Ne var ki, belirleyici olan soyut istemler değil, ulusal ve uluslararası düzeydeki nesnel koşulların bütünüdür.

Marksist Teoriye Eleştirici Bir Yaklaşım

Diğer yandan, Marks'ın, Engels'in, Lenin'in, marksist teorinin bu büyük ustalarının görüşleri tümden çürüdü mü? Kimine göre evet. Bilinen gelişmeler nedeniyle, Marksizm-Leninizm iflas etti demek şu dönemde güçlü bir moda oldu.

Ne var ki Marks'ın, Engels'in ve Lenin'in öğretisini bir bütün olarak ele alıp tartışmak gerek. Sosyalizmin bu güçlü düşünürleri ve eylem adamları, kapitalist toplumun tahliline, ekonomik ve toplumsal gelişme yasalarına, diyalektiğe ve toplumun devrimci dönüşümün ilişkin olarak derin tahliller yapt lar; kendi dönemlerini ve sonras nı etkilediler; tarihe güçlü silinmeyecek, yön verici izler b raktılar. Ama zaman, hayatın ak şı, doğal olarak bu görüşlerin b bölümünü eskitmiştir; onlar ba öngörülerinde yanılmışlardır. Y da Marks'ın ve Lenin'in dönemin de geçerli olan bir tez, değişen ko şullara artık uymaz olmuştu Ancak marksizmin bu zengin m rasını, artık tümüyle iflas etmiş sa yıp bir yana koymak, marksizmi akıllı düşmanları tarafından bil ciddiye alınacak bir tavır değ Marks'ta ve öteki ustalarda esk meyen, bugün de gerçekliğini ko ruyan, bize ve geleceğin sosya lizm savaşçılarına, sosyalizmde ç karı olan yığınlara yol gösterece olan zengin bir miras vardır. On titizlikle sahip çıkmak gerekir.

Diğer yandan, bu sahip çıkış geçmiş dönemde yaşadığımız b çimde, Marks'ın, Engels'in, Le nin'in, hatta Stalin'in her dediğin ve yaptığını değişmez bir doğr sayıp o çerçevede düşünme v onları kanıtlama çabasına dönüş memeli. Geçmişte çoğumuz bun yaptık. Hatta kimileri listeye Mao yu, Giap'ı ve başkalarını da ekle diler. Bu dogmatizmdi ve teorid kaba bir ezberciliğe, eylemde is taklitçiliğe dönüştü. Bugün sosya list hareket için gerekli olan, geç miş dönemde uluslararası sosya list harekete güçlü biçimde dam gasını vuran dogmatizmden ku tulmaktır. Marksist teoriye eleşt rici bir gözle yaklaşmalıyız.

Yapılan önemli yanlışlardan b ri Marks'ın ve Lenin'in öğretisin Marksizm-Leninizm, ya da bilim sel sosyalizm adı altında, bilimi kendisiyle eş tutmaktı. Marks, En gels ve Lenin, felsefe, ekonom toplumbilim, politika, tarih dahi çok çeşitli konularda yazdılar. B eserlerin bilim alanında taşıdıkla rı büyük değeri kimse küçümseye mez. Ama bilimi bununla sınırla yabilir miyiz? Bu alanlarda geç mişten bugüne ürün vermiş ve da

ha vermekte olan nice düşünür var. Marks'ın, Engels'in ya da Lenin'in her dediğini nasıl bilimsel doğru, her döneme uygun yolgösterici sayabiliriz? Bunlar, yüzyılda bir yetişir dahi de olsalar herşeyi bilebilirler mi? Kimi konularda yanılmış olamazlar mı? Ya da belli bir döneme uygun düşen tezler, değişen koşullar nedeniyle artık geçersiz hale gelemez mi?

Bütün bunların olduğunu gördük. Kaldıki bilimin kendisi de değişir. Bilim, insanoğlunun bir ürünüdür ve o da, tarihsel süreç içinde hem gelişip zenginleşiyor, hem de kimi yönleriyle eskiyip geçersiz hale geliyor. Dün bilimsel doğru olarak bilinen bir görüşün bugün yanlış olduğunu görmek artık kimseyi şaşırtmıyor. Kimya, fizik gibi doğal bilimler alanında bile bu çokça karşılaşılan bir durumdur. Toplum yaşamı ise çok daha karmaşıktır.

Kaldı ki Marks'ın bilim adamı kişiliğinin en özgün yanlarından biri bilime eleştirici bir yaklaşımdır. Marks'ın görüşlerini değişmez doğrular gibi ele almak, bir dogmaya çevirmek, ona yapılabilecek en büyük kötülüktür.

Kanımca Marks'ın teorisinde özü, temeli, ya da esası teşkil eden tezler bugün de geçerliğini koruyor. Bunlardan biri tarihsel gelişmenin materyalist yorumudur. Tarih rastlantılara, şu ya da bu kişinin, grubun, hatta sınıfın irade ve istemine göre değil, belli toplumsal yasalara göre yol alır. "İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar", ama sözkonusu yasalar çerçevesinde. Kişilerin etkisi ikincildir. Rastlantılar ise, kimi zaman olayların gidişini etkileseler bile genel doğrultuyu değiştiremezler.

Marks, toplumsal yapının şekillenişinde ekonomik ilişkilerin temel olduğuna işaret etti ve toplumsal değişime esas olarak üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasındaki bağlantıyı gösterdi. Gelişen üretim güçlerinin üretim ilişkilerini zorladığı ve bunun sonunda toplumsal bir devrimi gündeme getirdiğini saptadı. Sınıflar arasındaki mücadelenin bu temelde geliştiğine işaret etti. Geçmiş tarih gibi, Marks'tan bu yana geçen yüzyılı aşkın dönemde olup bitenler de bu görüşü kanıtlıyor. Klan ve kabile yaşamı gibi kölelik yaşamı da tarihte kaldı. Bu yapıların, şimdi dünyamızın çeşitli köşelerindeki izleri ya da kalıntıları bu genel durumu değiştirmiyor. Feodalizm de, yine kimi ülkelerdeki kalıntılarına rağmen, 20. Yüzyılda artık genel olarak sahneyi terk etmekte olan bir sistemdir. Bunu sağlayan ise gelişen kapitalizm, aynı zamanda, bugünkü geriye dönüşe rağmen, sosyalizm oldu. Sınıflar mücadelesinin bu değişimdeki rolü açıktır.

Marks, kapitalist toplumun tahliline ve sözkonusu toplumsal gelişme yasasına dayanarak kapitalizmi sosyalizmin izleyeceğini ortaya koydu. Marks'ın bu temel belirlemesi çağımızla ve bir bakıma insanlığın geleceğiyle ilgili olarak temel önemdedir ve kanımca, aradan geçen zamanda değerinden birşey yitirmemiştir.

Sosyalist düşünce kapitalizmin toprağı üzerinde boy verdi. Bu nedensiz değildi. Düşünceler, belli maddi koşulların ürünüdür. Sanayi devrimini Avrupa ve Amerika'da güçlü işçi ayaklanmaları izledi. Paris Komünü ilk denemeydi ve başarısız kaldı. Ekim Devrimi çok daha büyük çaplıydı ve bunu Sovyetler Birliği'nin ortaya çıkışı, bu ülkede sosyalizmin kuruluş çabası izledi. Bu kez işçiler başardıklarını sandılar. 2. Dünya Savaşı, sosyalizmi bir sistem haline getirdi. Sosyalist ülkelerdeki hızlı ekonomik ve kültürel gelişme, sömürgecilik sisteminin çökmesi, kapitalist sistemi bunalıma soktu ve artık sonunun geldiği kanısını güçlendirdi. Ne var ki bir süre sonra sosyalizmin bu hızlı yükselişi durdu ve o, beklenmedik bir çöküşle yüzyüze geldi.

Tarihsel Gelişim Sosyalizmin Eşiğine Varacaktır

Son gelişmeler, Marks'ın teorisindeki bu temel belirlemeyi, yani kapitalizmi sosyalizmin izleyeceği görüşünü çürüttü mü? Böyle diyenler çoktur. Ne var ki tarih bir yüzyılla sınırlı değil. "Çağımız" da öyle. Bu yüzyıl ise, Marks'ın anlattığı değişimi, kapitalizmin doğum sancılarını ve kapitalist ülkelerde sosyalizm yönündeki sınıflar mücadelesini kanıtlıyor.

Elbet şu anda sonuç alınmış değil. Aksine, tam işi bitmiş sanılırken kapitalizm yeniden üste çıktı. Ancak bu, esasta değil, ama süreye ilişkin olarak yanıldığımızı, kavganın bir ya da birkaç raund olmadığını ve uzun süreceğini gösterir yalnızca. Belli ki gelişme dosdoğru bir hat izlemiyor; duraklamalar, geçici geriye dönüşler de sözkonusu. Bu, diyalektiğin helezonik gelişme yasasının yeni bir kanıtlanışıdır.

Kapitalizm emek-sermaye çelişkisini getirdi ve kapitalist toplumun bu temel çelişkisi bugün de ortadan kalkmış değil. Kapitalistin zenginliği artı değere, yani işçiler üzerindeki sömürüye dayanıyor ve bugün de durum değişmiş değil. Kimileri robotlardan söz ediyorlar. Robotlar da insan emeğinin, işçi ve mühendislerin ürünü değil mi? Diğer yandan, salt kapitalistler ve robotlardan ibaret bir dünya yaratmak mümkün müdür? Böyle birşey ancak deli fantazilerinde olabilir, ama gerçekte hayır. Bilimsel ve teknolojik devrim işçi sınfının yapısında belli değişiklikler yaratabilir ve yaratmıştır; ancak işçi-patron ayrımını, emek-sermaye çelişkisini, diğer bir deyişle, sınıfları ve sınıf mücadelesini ortadan kaldırmış değildir. Üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti sağlanmadan bu çelişki son bulamaz.

O kanıdayım ki, bilimsel ve teknolojik devrim, yolaçtığı sonuçlarla

insanlığı sosyalizm yönünde bir değişiklik için daha da zorlayacaktır. Bunun bir nedeni, üretim güçlerindeki bu gelişmenin mal ve hizmet üretimini daha büyük ölçekte arttırmasıdır. Sosyalizmin kuruluşu için böylesine bir gelişkinlik düzeyi gerekir. İkincisi, bilimsel ve teknolojik devrim emek verimliliğini daha da arttıracak, bu da işçi-işveren ilişkilerinde yeni sorunlara yol açacaktır. Bu durumda, daha az emeğe gerek duyacak olan patronların işten çıkarmalara yönelmeleri doğaldır ve pratikte böyle olmaktadır. İşçiler için ise, bir yandan işlerini korumak için direnirken, diğer yandan çalışma süresinin kısaltılması için mücadeleyi yükseltmek gündeme girmiştir. Ama bu sorunu çözmez ve giderek daha büyük ölçekte tekrarına yol açar. Çözüm ise ancak üretim araçlarının mülkiyetini kollektifleştirmekle mümkündür. O zaman, gelişen bilimsel ve teknolojik devrimin emekçiler ve genel olarak insanlık bakımından yıkıcı sonuçlar vermesi için neden kalmaz. Ekonomik ve teknik olarak böylesi gelişkin bir toplumda, artık işe ayrılacak zaman giderek azalacak ve insanlar artan boş zamanlarını yakınlarına, dinlenmeye, kültüre, spora ayırabilecekler; insanın ruhsal ve bedensel gelişimi büyük hız kazanacaktır. Kolay yönetmek için, insanları da ayrıca robotlaştırmaya gerek kalmayacaktır.. Özetle, kapitalist toplumda üretim güçlerinin sürmekte olan gelişimi, sosyalizmi bir alternatif olarak ortadan kaldırmıyor, onun için koşulları daha da olgunlaştırıyor.

Sosyalizme Barışçı Geçiş

Diğer yandan, değişen durum, sınıf mücadelesinin biçimleri ve sosyalizme geçiş yöntemleri konusunda da değişikler yaratmıştır. Bu soruna artık Marks'ın ve Lenin'in dönemindeki gibi, onların getirdiği tarzda yaklaşamayız..

Birincisi, kapitalizmden sosyalizme geçiş için ayaklanma, sınıflar boğazlaşması biçiminde bir zor kullanımı artık günümüz koşullarında olanaksızdır. Tarihin gündemine barışçıl geçiş biçimleri girmiştir. Bu, yalnızca burjuva demokrasisinin işlerlik kazandığı gelişkin kapitalist ülkelerde değil, geri kalmış ülkeler bakımından da böyledir. Gelişkin kapitalist ülkelerde sınıf mücadelesi ve sosyalizm yönündeki mücadele demokratik düzen içinde gerçekleşmektedir. İşçilerin ve öteki emekçi halk çoğunluğunun sosyalizme kazanılması süreç ve koşullar sorunudur. Geri kalmış ülkelerde ise çelişkiler keskindir, sınıf boğuşmaları zaman zaman kanlı biçimler almaktadır; bu nedenle bu ülkelerde bundan böyle de sınıf savaşının silahlı biçimler alması, bir ayaklanma sonucu iktidarın el değiştirmesi ihtimali, eskiye göre çok azalmış da olsa, hala vardır. Ancak, iktidarın ele geçirilmesiyle işin bitmediğini, bunun yalnızca gerekli ilk adım olduğunu; sosyalizmin kuruluşunun asıl güçlü bir halk desteğine ve hızlı ekonomik gelişmeye bağlı olduğunu biliyoruz. Kapitalist kuşatma ortamında ise bunun kolay olmadığını çeşitli örnekler bize göstermiştir. Devrimci güçlerin, uzun yıllar süren kanlı bir iç savaşı zaferle sonuçlandırıp iktidara geldikleri Nikaragua'da, nasıl savaşsız ve kısa sürede iktidardan çekilmek zorunda kaldıklarına daha yeni tanık olduk. Bu nedenle, iktidar hangi yoldan alınırsa alınsın, sosyalizme geçiş ancak demokratik bir ortamda, halkın desteği ve istemiyle sağlanabilir.

Kapitalizmden sosyalizme geçiş, toplumsal sistemde bir değişim olacağı için, geçiş biçim ve yöntemleri ne olursa olsun bu bir devrimdir. Devrimi bir başkaldırı sonucu iktidarın ele geçirilmesi olayına, ya da, nisbeten kısa sürede olup biten bir alt-üst oluşa indirgemenin doğru olmadığı kanısındayım. Önemli olan değişimin kendisidir. Bugüne kadar yaşanan deneylerden ve değişen dünya durumundan çıkan sonuç odur ki, sosyalizm için en uygun koşullar yine de üretim güçleri bakımından en gelişmiş olan ülkelerde vardır. Bu ülkelerde ekonomik alt yapı sosyalizm için en uygunudur. Demokratik gelenekler, çıkarı sosyalizmden olan halk çoğunluğunu kazanmak için iyi bir avantajdır. Sosyalist partiler, süreç içinde, öncelikle bu ülkelerde kitleleri kazanma ve toplumu sosyalizm yönünde geliştirme şansına sahiptir. Bu sürenin uzunluğu ya da kısalığı önceden kestirilemez. Yenilmez sanılan Sovyetler Birliği'ni ve sosyalist sistemi birkaç yılın içinde darmadağınık eden bir gelişmenin, yarın, kapitalizm bakımından aynı şeyi yapmayacağını kimse iddia edemez. Üstelik bu, akla ve tarihin gelişim doğrultusuna daha da uygundur.

Gelecekte sosyalizmin yeni yükselişi ve kapitalizmden sosyalizme geçiş, kanımca, önce en gelişkin kapitalist ülkelerde başlayacak, ama bir ayaklanma ile, üretim araçlarına kısa sürede el koyma biçiminde değil, evrimci bir tarzda, nisbeten uzun bir sürede, adım adım ve barışçı biçimler altında gelişecektir. Bu, bir bakıma, toplumun ekonomik ve sosyal gelişmesinin gündeme getirdiği, değişim için artık zorladığı bir ortamda gerçekleşecektir.

O kanıdayım ki, Marksistler —Marks'ın kendisi de dahil—, 19. Yüzyıl ortasındaki işçi ayaklanmalarından başlayarak, kapitalizmin ömrünü kısa biçtiler, değişimin nisbeten kısa dönemler içinde gerçekleşeceğini varsaydılar. Yine değişim sürecine insanın bilinçli müdahalesini, ki bunun gereğini kimse yadsıyamaz, zaman zaman, ulusal ve uluslararası ölçekte nesnel koşulları hesaba katmayan bir dereceye vardırdılar. Bir başka deyişle, iradeci bir tutum izlediler. Bu tür bir zorlamacılık, son 70 yılın deneylerinin de gösterdiği gibi, sosyalizme hizmet etmedi ve geri tepti; sosyalizm ba-

kımından önemli prestij kaybına yol açtı. Sosyalizm için tarihi sürece bilinçli müdahale, işçilerin ve öteki emekçi kesimlerin, sosyalizmde çıkarı olan halk çoğunluğunun sosyalist düşünceye kazanılması ve eyleme geçirilmesi biçiminde olmalıdır. Bu ise ancak en geniş demokrasi içinde gerçekleşebilir. Sosyalizmin kuruluş sürecinde de bu özgür seçim ve destek devam etmelidir.

Kürdistan Devrimi Açısından

Biz, Kürdistan devrimcileri açısından, devrim sorununa iki aşamalı bir yaklaşım sözkonusudur. Bunun birincisi, ulusal kurtuluş devrimidir ve sosyalist nitelikte değildir. Bizim programımızda bu **ulusal demokratik devrim** olarak adlandırılmıştır. Yani sözkonusu olan ülkenin ve halkın yabancı boyunduruğundan kurtulması, özgürleşmesidir. Bu aşamada devrimci mücadelenin biçim ve yöntemleri, bir bütün olarak ülke ve dünya koşullarına bağlı olacaktır. Biz elbette, sorunun barışçı çözümünü tercih ediyoruz ve bunun istemekteyiz. Bu Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkını tanımakla olur. Ama bu, salt bize bağlı bir olay değil. Bugün olduğu gibi, Kürdistan'ı kendi aralarında bölüşmüş bölge devletleri, halkımızı yok etmek ve mücadelemizi bastırmak için en acımasız yöntemleri sürdürürken, savaşırken, kıyımlar yaparken, bizim de silahlı mücadele yöntemlerine başvurmamız doğal ve gereklidir. Dişine kadar silahlı ve saldırgan bu zorbalara karşı silahlı direniş bizim için en doğal haktır, tartışılamaz. Bizim açımızdan, ancak silahlı mücadelenin yer ve zamanı tartışma konusu olabilir. Dolayısiyle, ulusal kurtuluş devrimimizde barışçıl ve barışçıl olmayan, açık ve gizli yöntem ve biçimler bundan böyle de, durum kökten değişmediği sürece, geçerli olacaktır. Aynı şey, sömürgeciliğe, ulusal baskıya, diktatörlüğe karşı mücadele eden başka halklar bakımından da elbet sözkonusudur.

Yabancı boyunduruğuna son verilmesinin ardından, Kürdistan devrimi bakımından temel hedefler, ulusal ekonomi ve kültürün inşası, demokratik bir toplumun örgütlenmesidir. Eskiden bunun kısa bir sürede gerçekleşebileceğini ve işçi sınıfı öncülüğünde, ulusal demokratik devrimden sosyalist devrime, kesintisiz biçimde geçebileceğimizi düşünmüştük. Oysa şimdi bunun kısa sürede gerçekleşir türden olmadığını anlıyoruz. Ulusal ekonominin inşası, ulusal kültürün boy verip çiçeklenmesi, demokratik bir toplumun örgütlenmesi süreci nisbeten uzunca bir zaman alacaktır. Bu aynı zamanda toplumun sosyalist bir dönüşüm için de olgunlaşması süreci olacaktır. Yine, toplumun sosyalizme geçebilmesinin, ulusal ve uluslararası koşulların bütününe bağlı olduğunu şimdi daha iyi kavrıyoruz. Dolayısiyle kesintisiz devrim görüşü, dünyamızda yaşanan son gelişmelerden sonra, kanımca artık geçerli değildir.

Bu dönem, aynı zamanda, demokratik bir toplumun doğal gereği olarak çok sesli, çok partili, sivil toplum dönemi olacak; ülke demokratik bir seçimle gelen ulusal parlamento ve ulusal hükümet tarafından yönetilecektir. Bizim, sosyalistler olarak iktidarda olmamız, ancak halkın yeter desteğini sağlamaya bağlı olmalı. Bu destekle iktidara gelir ve sosyalizm yönündeki programımızı, adım adım, koşulları olgunlaştırarak uygularız. Halkın desteğini yitirdiğimiz zaman ise muhalefet görevimizi yaparız. Genel ve demokratik bir seçime dayanmayan herhangi bir iktidarı benimsemeyiz. Özetle, Kürdistan'da sosyalizme geçişi, başkaları demokrasiyi ve sosyalizme geçiş sürecini zorla kesintiye uğratmadıkça, barışçı biçimler altında düşünüyoruz. Ve sosyalizmin ancak bu yöntemlerle, açık bir toplumda, halkın güven ve desteğini kazanarak, kitlelerin coşkusu ve istemine dayanarak kurulabileceği kanısındayız.

Partimizin ulusal demokratik devrim programı, başından beri böylesine demokratik, çok partili, çok sesli bir toplum önermektedir. Sosyalizme geçiş konusunda da aynı demokratik yapı ve anlayışı sürdürmenin gereğini şimdi daha da iyi biçimde kavramış bulunuyoruz.

Sosyalist Enternasyonalizm ve Ulusal Görevler

Geçmişte izlediğimiz kararlı enternasyonalist politika yüzünden de zaman zaman eleştirildik. Enternasyonalizm uğrunda ulusal görevleri ve çıkarları ikinci plana ittiğimiz söylendi. Şimdi yoldaşlarımız arasında da bu görüşe katılanlar vardır.

Elbet, tümü gibi, bu konudaki politikamızı da tartışabiliriz. Ancak ben, enternasyonalizm adına ulusal görevleri ikinci plana ittiğimiz, ya da küçümsediğimiz kanısında değilim. Partimizin geçmiş pratiği bunun kanıtı. Kürdistan'ın sömürge yapısını ve ağır sömürü ilişkilerini, herkesten önce biz ortaya koyduk, ulusal demokratik devrimin hedeflerini belirledik. Yıllardır bu yönde kitleleri aydınlatmanın, örgütlemenin kavgasını veriyoruz. Ulusal kültür mücadelesinde örgüt olarak en önlerde yürüdüğümüzü onurla söyleyebiliriz.

Diğer yandan, enternasyonalizmle ulusal görevlerin çeliştiği kanısında da değilim. Gerçek yurtseverlikle enternasyonalizm bağdaşır. Sosyalist yurtseverlik engindir, "banka cüzdanına, çiftliklere" değil, gerçek yurt ve halk sevgisine dayanır. Ama şoven değildir. İnsan kendi halkını ve yurdunu severken, başkalarının yurduna el uzatmamalıdır, başka halkların da haklarına saygı duymalıdır. Başka halkları kardeş saymalıdır. İşte bu sosyalist enternasyonalizmin bir özelliği. Bu bakış açısının sonucu olarak sosyalistler barışçıdırlar. Ancak sömürü ve zu-

lümden kurtulmak için savaşı hak sayarlar. Yayılma savaşlarına, başka ülkelerin ele geçirilmesine, başka ulusların köleleştirilmesine ise karşıdırlar. Bu, sosyalist enternasyonalizmin bir üstünlüğüdür.

Şovenler, ırkçılar başka halklara karşı kardeşlik duyguları beslemezler; aksine, onlara karşı düşmanca duygular yayarlar. Savaşı, başka ülkelerin işgalini ve halklarının köleleştirilmesini doğal bir olay ve kendileri için hak sayarlar. Ulusal egoizmi bayrak edinen bu anlayış, gerçekte, yolaçtığı savaşlar, ulusal boğazlaşmalarla kendi ulusuna da ciddi zararlar verir. Bu, ilkel bir tutumdur, imrenilecek, örnek alınacak hiçbir yanı da yoktur. Örnekleri bugün de sağda solda görülmektedir.

Tüm ülkelerin emekçilerinin kurtuluşunu istemek ve onlara dayanışma göstermek, tüm bağımlı halkların özgürlük mücadelesini desteklemek sosyalist enternasyonalizmin diğer bir özelliğidir. Özetle, sosyalist kişi, kendi ulusunun özgürlüğüne ve meşru haklarına büyük değer verirken, dünyada ilerici olan herşeyi destekler; gerici, baskıcı ve sömürücü olan her şeye karşı tavır alır. Her yerde mazlumun yanında, zorbanın karşısında olur.

Özetle sosyalist enternasyonalizm, çağımızda ilerici, uygar, insana yaraşır bir tavırdır. Böyle bir anlayışı geçmişte izledik; bundan ancak gurur duymalı, gelecekte de böyle olmalıyız. Bu bizim parti olarak ve ulus olarak kaybımıza yol açmaz; aksine bu üstün bir değerdir ve ancak halkımıza ve mücadelemize yarar sağlar.

Dış Politikamızdaki Yanlışlar

Diğer yandan, geçmişteki dış politikamızda yanlışlar yok mu? Biz olduğu kanısındayız. Hata, sosyalist olmamızda, sosyalizmin çıkarlarını kararlı biçimde savunmamızda ve sosyalist enternasyonalizme bağlılığımızda değildi. Hata, sosyalist ülkelere ve buradaki yönetici partilere eleştirici bir gözle yaklaşmamakta idi. Biz bu ülkelerin, özellikle SSCB'nin politikasını tümüyle sosyalizme ve enternasyonalizme uygun biçimde yürüyor sandık. Bu, SSCB'nin ve sistem içindeki öteki ülkelerin politikası başka türlü olamaz önyargısına dayanan mekanik bir yaklaşımdı. Ne var ki yozlaşma bu ülkelerin dış politikasını da etkilemekteydi. Örneğin Kürt sorunu konusundaki tutumları, bizim sandığımız gibi hiç de sosyalizmin çıkarları tarafından belirlenmiyordu. Sosyalizmin çıkarları yerine SSCB'nin, hatta ondan da öte Rusya'nın çıkarları geçirilmişti. Örneğin Araplarla ilişkileri hoş tutmak için, Saddam'ın Kürtlere karşı giriştiği savaşta sessiz kaldılar. Kürt sorununda Türkiye ve İran'a karşı tutumları da farklı değildi. Biz, sosyalist ülkelere karşı duyduğumuz aşırı güvenle, bunu, sosyalizmin genel ve yüce çıkarları adına yapılmış, bölgedeki geniş güçleri açıkça karşıya almak istemeyen bir tutum olarak yorumlamıştık. Oysa bu tutumun, sınırlar üstüne titremenin ve onları kutsal saymanın, asıl Sovyetler'in kendi birliklerinin dağılması korkusundan kaynaklandığını, ne yazık ki geç fark ettik. Türkiye'ye, İran'a ve başkalarına söylenen şuydu: "Çıkarlarımız ortaktır; ne sizin sınırlarınız değişsin, ne bizimki. Birbirimizi karşılıklı gözetelim.." Başlangıçta, "Sovyetler birliği faşizme karşı mücadele eden tüm insanlar için ikinci vatandır, bir sığınaktır," denmişti. Ancak sonradan, iyi komşuluk adına, faşizmden kaçanları götürüp sınırın öbür yanında faşizme teslim edecek kadar, herhangi bir kapitalist ülkenin bile yapmadığı ters tavırlara girdiler.

Diğer yandan, Kürt sorununda ve benzer bazı sorunlarda, örneğin Eritre sorununda, takınılan bu türden olumsuz bir tutumu, bu ülkelerin dış politikası açısından genelleştirmemek gerekir. Çin, Vietnam, Kore, Cezayir, Güney ve Orta Afrika halklarına, Küba'ya, Nikaragua'ya ve daha pekçok halka ulusal kurtuluş mücadelelerinde, ekonomik ve kültürel gelişme çabalarında gösterdikleri dayanışmayı unutmamalı.

Bununla bir dereceye kadar ilgili diğer bir konuya da değinmek isterim. Şimdi olup bitenlere bakarak, birçok kişi, Sovyetler Birliği'nde ulusal sorunun çözülmediğini, adeta hiçbir şey yapılmadığını, ama dış kamuoyunun aldatıldığını söylüyorlar. Böyle düşünmüyorum. Devrimle birlikte, Lenin'in bu konudaki kararlı tutumunun sonucu olarak, ulusal baskının sona erdirilmesi ve uluslar arasında eşitlik temelinde birlik sağlamak için, o güne kadar tarihin tanık olmadığı önemli adımlar atıldı ve çeşitli uluslar ayrı cumhuriyetler biçiminde örgütlendiler. O güne dek bir alfabeye bile sahip olmayan uluslar için alfabeler ve öğrenim kurumları oluşturuldu. O güne dek ortaçağa özgü bir ekonomi ve kültür düzeyinde olan halklar hızla ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan geliştiler. Bu, ulusal sorunun barışçı ve demokratik çözümü bakımından örnek bir tutumdu. Diğer yandan, bu olumlu gelişmeye karşılık, 70 yıl ulusların tam bir kaynaşmasını, sosyalist ideallerin egemen olmasını sağlamaya yetmedi. Büyük Rus şovenizmi dahil, dar ulusalcı öğeler de işledi. Zaman zaman Lenin'ci ulusal politikaya ters uygulamalar oldu ve bunlar halklar arasında güveni sarstı. Diğer bir deyişle, Sovyet uluslarının birliği, bizim sandığımız kadar gönüllülüğe dayanmıyordu, sağlam değildi. Bu durum, Sovyet dış politikasına da olumsuz biçimde yansıyordu. Sovyetler'i, kendi birliklerini koruma adına, Türkiye, İran ve Irak gibi sömürgeci ülkelerle pazarlığa kadar götürebiliyordu.

Bunu, geçmiş dönemde, gereği gibi fark etmedik. Bu yüzden, Sovyetlere ilişkin politikamızda güven ağır bastı. Kimi konularda eleştiriler yöneltsek de bu eleşti-

riler yetersiz kaldı.

Özetle, Sovyetler Birliğini ve sözkonusu sistem içindeki diğer ülkeleri dün değerlendirirken aşırı iyimserdik; bugün ise, yaşanan gelişmelerden sonra tam tersi bir tavır göze çarpıyor. Kimileri bu ülkelerin deneyini tümden yerin dibine batırıyorlar. Bu da ötekisi kadar yanlış bir yaklaşım. Bu deneyimi, olumlu ve olumsuz yanlarıyla, önyargısız ele almalı.

İttifaklar Konusu

İttifaklar sorununu da, yeni gelişmeler ışığında yeniden gözden geçirmemiz gerekiyor.

Geçmişteki politikamızı değerlendirirken, ikiye bölünmüş gergin bir dünyada, soğuk savaş ortamında yaşadığımızı unutmamak gerekiyor. Bu, kaçınılmaz olarak bizi de etkiledi. Uluslararası düzeyde iki sistemin karşıtlığı ve yoğun ideolojik çatışma, ulusal planda da sınıf çatışmasını derinleştirdi. Sosyalist sistemdeki bölünme ve kavgalar solun aşırı bir bölünmesine, sol saflarda yoğun ideolojik çatışmalara yolaçtı. Kürdistan da bu durumdan etkilendi.

Partimiz bu kavga ve bölünmelerin en hızlı bir döneminde, 1974 yılı sonunda kuruldu. Programımızda Kürdistan için saptadığımız yakın devrimci hedef gerçekçidir, ulusal demokratik devrimdir. Kürdistan için, başından beri, en geniş ulusal ve demokratik güçleri kapsayacak bir ulusal cephe öngörmekteyiz. Pratikte izlediğimiz tavır da buna uygun oldu. Yurtsever güçler arasında ideolojik tartışmaların doğal olduğunu, ancak bu tartışmaların düşmanlık düzeyine ve fiziki çatışmalara vardırılmaması gerektiğini hep savunduk ve güç ve eylem birliği ile ortak cephe için hep çaba gösterdik.

Kürdistan'ın diğer parçalarındaki yurtsever örgütlere, kararlı biçimde dayanışma gösterdik. Zaman zaman, önemli bulduğumuz yanlışlar nedeniyle onları eleştirdik, bu eleştirilerde, örneğin Irak KDP'ye ve onun lideri Barzani'ye yönelttiğimiz eleştiride olduğu gibi, dozu kaçırdığımız da oldu; ama bu örgütlerin içişlerine asla karışmadık. (*)

Kürt halkının her parçada, yanyana yaşadığı Türk, Arap, Fars, Azeri gibi halkların ilerici, demokratik güçleriyle dayanışmasına büyük önem verdik.

Bu politikamız genel hatlarıyla doğruydu ve bugün de geçerliğini korumaktadır. Diğer yandan, yeni koşullarda, sol kesimdeki sert ideolojik tartışmalar geride kalmıştır. Bu da hem sol, hem de genel olarak ulusal örgütler arasında (başından bugüne kendileri dışında herkesi düşman sayan, bugün de aynı tutumu sürdüren belli bir grubun dışında) diyalog, ortak çalışma ve birlik yönünde daha uygun koşullar yaratmıştır. Kuzey Kürdistan'da geçmişte yurtsever örgütler arasında güçbirliği ve cephe yönünde yapılan kimi çalışmaların başarısızlığına rağmen, önümüzdeki dönemde bu konu yeniden gündeme gelebilir; çünkü ulusal hareketin buna ihtiyacı var. Buna ilişkin adımlar asıl olarak ülke zemininde ve mücadele içinde atılabilirse yapılacak girişimler kağıt üzerinde kalmaz ve ete kemiğe bürünebilir.

Uluslararası alanda ise geçmişte, ilişkiler bakımından yeterince esnek olmadığımız kanısındayım. Bir ulusal kurtuluş hareketinin görevlerini üstlenmiş bir örgüt olarak, Kürt halkının durumunu uluslararası planda duyurmak ve destek kazanmak için, sınıfsal ve ideolojik konumuna bakmaksızın, çeşitli ülkelerde hükümetler, politik partiler ve çeşitli türden demokratik kuruluşlarla çok yönlü ilişkiler kurmak gerekirdi. Biz ise bu alanda sınıf kriterini öne aldık ve yaygın ilişkilerden ürktük, kaçındık. Oysa hayat bize, Halepçe örneğinde olduğu gibi, bazı durumlarda desteğin, umut bağladığımız ve birinci dereceden dost saydığımız kesimlerden değil, başka yerlerden geldiğini gösterdi.. Irak Kürdistanı'ndaki son durum da gözler önündedir. Hayat belli kalıplara sığdırılamıyacak kadar zengin ve renklidir. Politikada tutarlılık gibi, uzak görüşlülük, esneklik de gereklidir.

Son yıllardaki hızlı gelişmeler zaten dünya durumunu alt-üst etmiş bulunuyor. Programımızda, ittifaklar bakımından en önde yer verdiğimiz sosyalist sistem artık mevcut değil. Demokrasi ve insan hakları bakımından en önemli dış destek, batılı ülkelerin kamuoyu-

(*) 1975 yılında, Güney Kürdistan'da yer alan gelişmeler nedeniyle Irak KDP'yi ve onun liderini eleştirdik. Bugün de bu eleştirilerin bir yönüyle haklı olduğu kanısındayız. Kürt hareketi o dönemde İran Şahı ve CIA tarafından oyuna getirildi ve acı bir yenilgiye uğradı. Gerek Şaha, gerekse CIA'ya güvendiği ve ipleri onlara kaptırdığı için Irak KDP ve onun lideri elbette ağır derecede kusurluydu. Ancak, onları bu yanlışa, Kürdistan'ın içinde bulunduğu zor koşulların (Kürdistan çevresindeki düşman kuşatması, dış destek yokluğu vb) sürüklediği de bir gerçekti. Barzani uzun yaşamını Kürt halkının ulusal kurtuluş mücadelesine adamış bir liderdi. KDP ise eski ve mücadeleci bir yurtsever örgüttü. Onlara yaptığımız ihanet suçlaması ağır bir suçlama idi ve hak edilmemişti.

Yine 1981 yılında KDP-İran'la KDP-Irak arasında meydana gelen çatışmada, KDP-Irak eleştiriyi hak etmişti; ancak bizim eleştirimiz aşırı sertti. Partimiz, bu derecede suçlama yerine iki taraf arasında çatışmaya son verecek aracı bir tavrı benimseyebilirdi ve bu genel olarak ulusal hareket için daha yararlı olurdu. Nitekim sonradan, Güney Kürdistan'da yurtsever örgütler arasında çatışmaların son bulması ve ortak bir cephe kurulması yönündeki çabaları teşvik ettik.

dur. Bu nedenle programımızı bu konuda, günümüzün gerçeklerine uygun olarak yeniden düzenlemek, günü geçmiş ve gereksiz formüllerden, kalıplardan arındırmak gerekir.

Ayrı Devlet ve Federasyon Konusu

Sovyetler Birliği'nde ve Yugoslavya'da yaşananlardan sonra ulusların ayrı devlet biçiminde yaşama eğiliminin ağır bastığından söz edilerek, programımızdaki federasyon önerisinin yeniden tartışılması akla gelebilir.

Son gelişmelerden sonra, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'daki uluslar, ayrı devlet biçiminde yaşamayı seçtiler. Şimdi Çekoslovakya'da da Slovakların ayrılma eğilimi güçleniyor. Diğer yandan çok daha eski federal birlik olan İsviçre varlığını sürdürüyor. ABD ve Almanya ise, çok uluslu olmadıkları halde, yine değişik biçimde bir federal bir yapıya sahipler. İspanya, ancak Basklara, Katalanlara ve öteki etnik gruplara otonomi tanıyarak birliğini koruyabildi. Diğer yandan, yüzyıllar boyu birbirleriyle boğazlaşmış olan Batı Avrupa ulusları şimdi, ortak sınırları, ortak bir bayrağı, para birimini ve parlamentoyu içeren bir Avrupa birliğine yönelmişlerdir.

Demek ki çağımızda hem birlik yönünde, hem de ayrılma yönünde eğilimler var. Ayrılma eğilimleri, görüldüğü üzere, eski sosyalist ülkelerde yaşanmaktadır. Sosyalist uygulamanın başarısızlığı, toplumda kapitalizme dönüşün yanısıra, ırkçılığı, ulusal şovenizmi, ulusal kavgaları ve benzer eğilimleri kışkırtmaktadır. Bu uluslar arasında, çoğu durumda, ekonomik ve kültürel alanlarda eşit bir gelişme düzeyinin olmaması da çeşitli sorunlara yol açıyor ve ayrışmayı etkiliyor. Diğer yandan, bu ülkelerdeki gelişmeleri genelleştirmek de yanlış olur. Kanımca doğal gelişimi belirleyen bunlar değil, ötekilerdir, özellikle de Batı Avrupa'da yaşanan süreçtir. Diyebiliriz ki, gönüllü olmayan birliklerin yaşama şansı yoktur. Baskı ve eşitsizlik ayrışmaya yol açar. Uluslar arasında demokratik ve barışçı ilişkiler ise birlik yönünde etki yapar. Ekonomik ve kültürel gelişim ulusları birbirine yaklaştırır. Ulusların gelişim evresi önce ayrışma, sonra birleşme yönündedir. Bu, yüzyıl, ikiyüz yıl değil, uzun bir tarihi süreç bakımından böyledir ve böylesine nisbeten uzun bir süreçte kimi geri dönüşler de sözkonusudur.

Kürt halkının durumuna ve bizim programımızdaki iki alternatifli çözüme gelince: Bilindiği üzere, biz, Kürt ulusal sorununun çözümünü, temelde, Kürt halkının kendi kaderini özgürce tayin etmesinde görüyoruz. Nasıl yaşayacağına halkımız kendisi karar vermelidir. Bu ise, bize göre ya ayrı devlet ya da, eşitlik temelinde demokratik bir birlik olabilir. Türkiye bakımından bu, iki cumhuriyetli bir federasyondur.

Ayrı devletin yanısıra, federatif bir çözümü de mümkün saymamız, Türkiye demokratik bir ülke olduğu, her iki halk birlikte yaşamayı çok arzu ettikleri için değildir. Aksine, Türk devleti eşine az rastlanır nitelikte zorba bir devlettir. Kürtlere uygulanan inkar ve terör politikası ise ortada. Bu uygulama birlikte yaşamayı değil, ayrışmayı teşvik etmektedir.

Diğer yandan, biz federasyonu alternatif bir çözüm olarak öneriyorsak, bu iki nedenledir: Birincisi, bu bizim dünya görüşümüzden kaynaklanıyor. Biz, Türkiye, Irak, İran yönetimlerinin tüm zorbalığına rağmen, öteki halkları kardeş görüyoruz ve eşit haklar temelinde birarada, barış içinde yaşayabileceğimiz kanısındayız. Onlar bu işe varsa, biz de varız. İkinci neden ise nesnel koşullardan, diğer bir deyişle ülkemizin gerçeklerinden kaynaklanıyor. Ülkemiz dörde bölünmüştür. Elbet biz bu sınırları tanımıyoruz. Ancak onları değiştirmeye şu ana kadar gücümüz yetmedi. Halkımızın kendi ayrı devletini kurma hakkını elbet her zaman savunacağız. Ancak elimizde diğer bir alternatif de olmalı. "Eşitliğe varsanız, buyrun, Kürt halkına eşit haklar tanıyın, birlikte yaşayalım" diyebilmeliyiz. Bunu dediğimiz zaman gerek bu uluslararın kamuoyunda, gerekse uluslararası planda biz güç kazanırız. Böylece, mevcut sınırlar değişmese bile, Kürt ulusu yine de özgürlüğe ulaşabilir. Ayrı parçaların birliği ise geleceğe ait bir sorundur. Gelecekte zaten, hem kimse kimseyi zorla birlik içinde tutamaz, hem de bugünkü sınırların ne olacağını tanrı bilir. Sözkonusu uluslar gönüllü olarak birlikte yaşadıkları zaman ise, zaten sorun olmaz.

Tüm bu nedenlerle, Kürt sorununun çözümü için, ayrı devlet veya federasyon biçiminde programımızda varolan saptama bugün de gerçekçidir, ülkemizin koşullarına uygundur ve korunmalıdır. Nitekim, bu tür bir seçeneğe baştan karşı çıkan yurtsever güçler de, şimdi, somut gerçeklerin de dayatması ile de olsa, olumlu bir tutum değişikliğine yöneldiler.

Yaşanan deneylerden sonra ve yeni koşullarda, programımızın bir bütün olarak ele alınıp yeniden düzenlenmesinden yanayım.

Programın giriş bölümü, geçmiş döneme özgü ve bugün, bizim açımızdan da tartışma konusu olan kalıplardan, gereksiz ayrıntılardan arındırılmalı. Bu bölüm de kısa ve öz olmalı. Politikamıza, somut hedeflere ışık tutacak ana noktaları saptamalı. Programın, somut hedefleri saptayan maddeler bölümünde de değişikliği gerektiren kısımlar vardır. Bunun için, öncelikle bir tasarı hazırlanması ve bunun tartışılmasında yarar var.

(*) Bu yazı, Riya Azadi'nin Ağustos 1992 tarihli, 2. Özel Sayı'sından alınmıştır.

Kürt halkına karşı soykırıma darbe senaryoları eşlik ediyor!

Zeynep CEYLAN

Resmi ideolojinin yürütücüleri, daha erken genel seçimlerin üzerinden bir yıl bile geçmeden, bir kez daha tıkanmanın sancılarını yaşıyor. 20 Ekim seçimlerinden sonra kurulan DYP-SHP koalisyonu da, daha ilk yılında tıkandı ve yeniden darbe senaryoları yazılmaya başlandı.

Kitleleri yanıltarak, onların **demokrasi** ve **özgürlük** istemlerini çarpıtarak iktidara gelmeyi **başaranlar**, arkalarındaki geniş **desteğe** ve mecliste muhalefetsiz at koşturmalarına rağmen, yine Kürt sorununu çözmeyi başaramadılar. **Çünkü, sorunun çözümünü yine şiddet ve terör politikalarında aradılar.**

Şimdi, yine çözümsüzlüklerini, **darbe senaryoları**yla gizlemeye çalışıyorlar. Oysa ortada, hükümetin politikasıyla çelişen bir militarist güç olmadığı gibi; tam tersine, militarizmi doruğa çıkarmış olan, askerle bütünleşmiş bir hükümet var.

DYP-SHP koalisyonu, Kürt halkının özgürlük ve demokrasi mücadelesi karşısında tıkanan devlet politikalarının önünü açmak, geniş bir **"milli mutabakat"** oluşturmak, Kürdistan'ı terörize ederek, Kürt sorununu, "terör sorunu" gibi göstermeye çalışarak, sorunu şiddet yoluyla çözmek ihtiyacıyla ortaya çıktı.

DYP ve SHP, ANAP iktidarını kıyasıya eleştirerek, demokrasi havariliği yaparak, demokratik açılımları gerçekleştireceklerini ve Kürt sorununu demokrasi içinde çözeceklerini vaat ederek, kitlelerin oyunu aldılar.

12 Eylül faşizminin, ANAP iktidarıyla özdeşleşmesi ve geniş yığınların, toplumun çeşitli kesimlerinin demokratik istem ve özlemlerinin **"ANAP'a muhalif"** bir çizgide görünmesi nedeniyle; devletin, 70 yıldan beri sürdürdüğü Kürt politikasını artık ANAP iktidarı aracılığı ile devam ettirmesi mümkün değildi.

Ortadoğu'da, Avrupa'da ve Kafkaslar'da ortaya çıkan büyük değişimler, T.C. Devleti'nin politikalarının güçlü, "demokratik makyajlı", geniş bir "milli mutabakat"a dayalı bir hükümet aracılığıyla temsil edilmesini gerektiriyordu. 20 Ekim seçimleri ve bu seçimlerde izlenen siyasetlerin altında yatan temel neden buydu. Seçimlerde SHP-HEP ittifakı aracılığıyla, Kürt halkının oylarının da devlete, bu amaçla, pazarlandığı biliniyor.

Koalisyon hükümeti ve açıklanan hükümet protokolü, vaat edilen demokratik açılımlar nedeniyle, kitlelerde büyük beklentiler yarattı. **Kürt halkı da, barışçı ve demokratik bir çözüm istiyordu. Kendi kaderi üzerinde söz sahibi olabilmek ve Türk halkıyla kardeşçe, eşit koşullarda yaşamak istiyordu.**

Türkiye ve Kürdistan'da egemen olan bu iyimser havanın dağılması çok uzun sürmedi. Gerçekte, yıllardır resmi ideolojinin sözcülüğünü ve uygulamacılığını yapmış olan düzen partilerinin, hele hele tam bir "devlet partisi" olan SHP'nin DPY ile kurduğu koalisyon hükümetinin, kitlelerin demokrasi özlemlerine yanıt vermesi, Kürt sorunun demokratik ve barışçı çözümüne yandaş olmaları mümkün değildi. Tüm bunları, seçimler öncesinden başlayarak ısrarla vurguladık.

Nitekim, hükümet, işbaşına gelmesiyle birlikte, Kürt sorunu konusunda, T.C. Devleti'nin sömüreci faşist politikasını sürdürmekten vazgeçmeyi düşünmediğini ortaya koydu. SHP'nin, HEP kanadındaki Kürt milletvekillerinin, Meclis kürsüsünde konuşma hakları bile yokedildi. Yemin töreninden başlayarak, ırkçı-şoven kesimlerin bu milletvekillerine yö-

www.KurdiKurdi.org

nelik saldırıları, burjuva basınının bu saldırıları haklı ve meşru gösterme çabaları, Başbakan ve Başbakan Yardımcısının, bu saldırıları onaylar tavır ve demeçleri...

Tüm bunlar, hükümetin, Kürt sorununun demokratik ve barışçı çözümünden yana olmadığını bir kez daha ortaya koydu: **Devlet, Kürt** halkına karşı yürüttüğü katliamları devam **ettirmekte kararlıydı. "Faili devlet"** cinayetler, her gün artarak devam etti. Devrimci, yurtsever insanlar, gazetecilere yönelik saldırı ve katliamlar arttı.

Oysa ortada, hükümetin politikasıyla çelişen bir militarist güç olmadığı gibi; tam tersine, militarizmi doruğa çıkarmış olan, askerle bütünleşmiş bir hükümet var.

"Demokratik makyajlı" Koalisyon Hükümeti, bu makyajın verdiği güç ve cesaretle, Kürt halkına karşı topyekün savas açtı.

Son olarak Şırnak ve çevresinde yaşananlar, bunun açık göstergeleriydi.

18 Ağustos 1992'de, "PKK saldırdı" bahanesiyle, devlet güçleri, Şırnak halkına karşı, günlerce süren bir saldırı başlattı. Şırnak katliamının ilk saatlerinde, PKK'nın, devlet yetkililerinin açıklamalarına paralel açıklamaları oldu. PKK, "Şırnak'a baskın düzenlediklerini ve benzeri eylemlere devam edeceklerini" açıkladı.

İçişleri Bakanı Sezgin, "1000'i aşkın PKK'lının baskın yaptığını, bu baskına cevap verildiğini" söylüyordu. Daha sonra da, 500-600 civarında militanın yakalandığını, gözaltına alındığını açıkladı. Bu arada, elbette, Şırnak'a giriş çıkışlar yasaklandı. Gazeteciler kente sokulmuyordu. Kentte sokağa çıkma yasağı ilan edildi.

Devletin Kürt halkına yönelik katliam girişimi, elbette Şırnak'la sınırlı değildi. Şırnak çevresindeki köyler, kasabalar yakılıp yıkıldı.; ormanlar, tarlalar yokedildi. Kimi köyler, neredeyse haritadan silindi. Şırnak'ta da 100'ün üzerinde insan öldürülmüştü. **Şırnak'ı birkaç gün sonra Çukurca izledi.**

Şırnak'a gazetecilerin ve kimi gözlem heyetlerinin girmesiyle birlikte tablonun devletin söylediği gibi olmadığı ayan beyan ortaya çıktı. PKK da, Şırnak ve köylerine girmedikleri yolunda bir açıklama yaptı. Bu açıklamalar ve yaratılan bilmece bir yana; açık olan bir gerçek var:

T.C. Devleti, Kürt halkına karşı topyekün savaş açmıştır.

Şırnak olayından sonra, Özal'ın çağrısıyla **27 Ağustos'ta** Diyarbakır'da toplanan **MGK** kararlarıyla, bu durum somut olarak ortaya konmuştur.

MGK toplantısından sonra açıklanan bildiride, **"Devletimizin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü korumada, bölücü terörle, terör sona erdirilinceye kadar, yasalar çerçevesinde her türlü yönteme başvurularak mücadele edilecektir. Terör örgütünün dağda, kırda, şehirde, yurtdışında ve yurtiçinde her yerde takip edilecek, gerekli darbe vurulacaktır"denildi.** Ayrıca, MGK "inançlı siyasal partilerin, basının, halkın, büyük bir gayret, özveri, fedakarlık ve kahramanlıkla görev yapan güvenlik güçlerine verdiği desteği şükranla andı" (!)

MGK toplantısının ardından, aynı gün toplanan **Bakanlar Kurulu** da, MGK'nun kendisine tebliğ ettiği bu kararları, Demirel'in deyimiyle, **tam bir mutabatla onayladı.**

Bununla da yetinilmedi. HEP dışında, mecliste bulunan bütün partilerin (DYP, SHP, ANAP, RP, MÇP) sözcüleri, imzaladıkları ortak bildiriyle, "(...)**Millet için varolan devletimiz, her ferdin haklarını eşit şekilde saygılı kalmaya özen göstererek, terörizme karşı mücadele vermektedir. Güvenlik güçlerinin bu konudaki hassasiyeti, insanlarımızın işbirliği ve güvenlik kuvvetlerine verdiği destek takdirle karşılanmıştır** (...) Milletimiz müsterih olsun. Kendisinden aldığımız güçle, başta TBMM Hükümeti olmak üzere, bütün anayasal kuruluşlar, **devletin sahibi ve emrindedir(...)" dediler.**

Aynı günlerde, Hükümet tarafından hazırlanıp Meclis'e sunulan "Ceza Muhakemeleri Usulü Yasasında (CMUK) değişiklik" e ilişkin yasa tasarısı, yine hükümet tarafından geri çekildi.

Tasarıda, gözaltı süresinin 24 saate indirilmesi, hazırlık soruşturması sırasında avukat bulundurulması gibi öneriler de vardı. Yasa tasarısı, bir bütün

olarak, çok olumlu olmamakla birlikte, kimi hükümleriyle önceki yasadan daha ileri bir durumdaydı. Ancak, hükümet, kendi hazırladığı yasa tasarısını bile, devlet politikalarıyla çelişir görerek geri çekmişti.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş, Milliyet gazetesine çarşaf çarşaf demeçler vererek, devletin görüşünü olanca çıplaklığıyla savundu.

Yargıtay Başkanı İsmet Ocakçıoğlu, adli yılın açılış töreninde "CMUK'da değişiklik yapmanın terör örgütlerine cesaret vereceğinden, devletin teröre karşı savaşırken terör yöntemlerini kullanmasının son derece doğal ve demokratik hukuk ilkelerine uygun olduğu" yolunda fetvalar verdi.

Hükümetin Başı, 80 öncesinde söylediği "bana, 'sağcılar adam öldürüyor' dedirtemezsiniz" lafını, bugün, "Bana 'devlet cinayet işliyor' dedirtemezsiniz" biçiminde söylemeye başladı.

25 Eylül 1992 'de tekrar toplanan MGK, bu kez de kitle örgütlerini tehdit etti. **"Teröre destek veren kitle örgütlerine ve basına karşı gerekenin yapılacağı"** tehdidi, partileri, dernekleri, sol ve yurtsever yayınları v.s. kapsıyor.

Ortaya konulan bu tablo, Devletin, Kürt sorununu terörize ederek, şiddet ve zor yöntemleriyle çözmeye çalışmakta ısrarlı olduğunu, demokratik ve barışçı çözümden yana olmadığını açık bir biçimde ortaya koyuyor.

Koalisyon Hükümeti'yle birlikte, demokratik açılımlar vaat eden, ancak bunların hiçbirinde de somut hiçbir adım atmayan, **Devlet'tir.**

Kürt halkının kendi kaderini tayin hakkı için verdiği mücadeleyi, "terör" olarak niteleyip, Kürt halkına karşı açtığı savaşı, şiddetlendirerek sürdüren **Devlet'tir.**

Bir yandan, "demokrasi için-

Darbe senaryolarıyla, giderek arkasındaki toplumsal desteği yitiren Koalisyon Hükümeti'ne karşı muhalefeti susturmak ve uygulanan şiddet ve terör politikalarına haklılık ve meşruiyet kazandırılmak isteniyor. Amaç, yığınları, " Hükümete destek vermeye devam edelim, yoksa ordu gelir" mantığıyla susturmaya çalışmaktır.

de sorunu çözece"klerini söylerken, öte yandan, "terör sorunu çözülmeden demokrasi yerleşmez" diyen, **Devlet'tir.**

T.C. Devleti, kendi uyguladığı ve yarattığı terörü gerekçe göstererek, demokrasiyi rafa kaldırdığını ilan etmiştir.

Koalisyon Hükümeti'nin, Türk Devleti'nin bu politikalarına karşı hiçbir itirazı yoktur; uygulayıcısıdır.

Darbeyi kim yapacaktır? Darbe senaryolarıyla, giderek arkasındaki toplumsal desteği yitiren Koalisyon Hükümeti'ne karşı muhalefeti susturmak ve uygulanan şiddet ve terör politikalarına haklılık ve meşruiyet kazandırılmak isteniyor. **Amaç,** yığınları, **"Hükümete destek vermeye devam edelim, yoksa ordu gelir"** mantığıyla susturmaya çalışmaktır.

Oysa, bu oyun çoktan eskimiştir, çürümüştür.

Ne Kürdistan'da, ne de Türkiye'de, şu anda yapılanların ve yapılmaya çalışanların, ordunun yaptıklarından, yapacaklarından eksiği yoktur. Üstelik görünüşte sivil (!) iktidar olmanın getirdiği rahatlık da, fazlasıdır.

iktidar, sözde sivil görüntüsüyle, daha geniş bir manevra alanında at koşturmaktadır. Yaptıklarının, söylediklerinin gerekçesi ise, yıllardan beri, değişmemiştir: "Bölücülük ve terör tehlikesi."

Terörü uygulayan, cinayetler ve katliamlarla, Kürt halkının ve emekçilerin demokrasi ve özgürlük istemlerini boğmaya çalışan **Devlet'tir.**

Sorunun çözümü için adım atması gereken de, yine **Devlettir.**

Devlet, Olağanüstü Hal'i, Özel Tim'i, Köy Koruculuğu'nu kaldırmadıkça, Kontrgerilla'yı lağvetmedikçe, Kürt sorununun özgürce tartışılmasının önündeki yasal ve fiili engelleri kaldırmadıkça; Kürt halkının özgürce düşünme ve örgütlenme özgürlüğünü tanımadıkça; **sorunun barışçı ve demokratik çözümü mümkün değildir.**

Özal'ın, sözde "ateşkes" çağrıları da, bu gerçeği gizleme çabasından başka bir şey değildir.

Devlet kafasını kumdan çıkarmalıdır.

www.acikradyo.org

ÖZGÜRLÜK UĞRUNDA 40 YIL MÜCADELE

İran Kürdistanı Demokrat Partisi Tarihinden Kısa Bir Özet / 6

Dr. Abdurahman Kasımlo

3- PARTİ MÜCADELESİNİN GELİŞMESİ

1952 yazının ilk günlerinde 17 Meclis seçimleri tamamlandı. Bu Meclis'in birçok üyesi halk tarafından seçilmemişlerdi. Aksine ordunun direkt müdahalesi, nüfuz sahibi kişilerin, mülk sahipleri ve ağaların çabaları sonucu, devlet içinde yetki sahibi olanlar 17 Meclis'e girdiler.

Mahabat'taki seçimler, ordu ve sarayın seçimlere haksız müdahalesinin en bariz örneğiydi. Mahabat'taki seçimlerde birkaç kişi aday oldu. Kendisini Milli Cephe'nin adayı olarak tanıtan Mehmet Kevanpur,* sarayın desteklediği Tahran Müftüsü Hasan İmami, İKDP'nin gayri resmi adayı** Sarım Sadık Veziri başta gelen adaylardı.

Ordu karargahı ve uşaklarının tüm baskı ve çabalarına rağmen, Mahabat'taki 1850 seçmenden 1535'i, yani seçmenlerin %85'i oylarını Sadık Veziri'ye verdiler. Her ne kadar Sadık Veziri Mahabat'lı değildi ve İKDP illegal idiyse de, Mahabat halkı, Sadık Veziri'nin politik geçmişini, onun ilerici, yurtsever biri ve aynı zamanda İKDP'nin adayı olduğunu biliyordu. Bu nedenle Mahabat halkı bir bütün olarak Veziri'yi destekledi. Buna karşılık Hasan İmami*** Mahabat şehrinde 20-30 oy alabildi.

Mahabat'taki seçimler, halkın Cumhuriyet

---

* Mehmet Kevanpur sonradan adını değiştirdi. 19 Ağustos darbesinden sonra Paris'te doktora yaptı. Dr. Mehmet Mukriyani olarak ünlendi. İran halklarının devriminden sonra İran'a döndü. İran İslam Cumhuriyeti'nin Moskova Elçiliği görevini üstlendi. Her ne kadar başlangıçta kendini Kürt halk hareketinin taraftarı olarak tanıtıyorduysa da, "3 Ay Şavaşları"nda (1979 yılının Ağustos Eylül ve Ekim aylarında), alçakça Kürt halkının taleplerine karşı çıktı. Bir müddet sonra Moskova'dan Tahran'a geri çağrıldı, casusluk suçuyla tutuklanıp hapse atıldı.(Y)

** O dönemde İKDP legal bir parti olmadığı için resmi adaylar gösteremiyordu.

*** Sarım Sadık Veziri, Koşehayi Ez Hatırate Gozeşte. (Hatıraların köşeleri) Elyazması 1985, S 27. Bu hatırat İKDP Yönetimi'nin istemi üzerine yazıldı. (Y)

www.rojavakurdi.org

döneminde olduğu gibi, İKDP taraftarı olduğunu, partiye olan sevgisinin ortadan kalkmadığını, aksine daha da güçlendiği gerçeğini gözler önüne serdi. Ayrıca bu seçim bir kez daha ispat etti ki, eğer halk birlikte direnir ve mücadele ederse, ordu ve devletin öteki kurumlarının oyunlarını boşa çıkartabilir. O dönemdeki bu başarı, Kürt halkı için büyük bir tecrübe idi ve genelde Kürt, özelde ise Mahabat halkının bağrında, güçlü bir devrimci potansiyelin saklı olduğunu gösterdi. Ama Dr. Musaddık'ın da belirttiği gibi, Şah ve ordu, Sarım Sadık Veziri'nin Meclis'e gitmesine razı değillerdi. Sonuçta ordu, Mahabat'ın, aşiretlerin kontrolünde olan bölgelerindeki sandıklardan, baskı ve hile ile Hasan İmami'yi Mahabat Milletvekili olarak çıkardı. Ki Hasan İmami, ne Mahabat'ı görmüş ne orada yaşamış, ne de Mahabat halkı onu tanıyordu. Milli Cephe yöneticilerinden Dr. Kerim Sencebi'nin başkanlığındaki Meclis Şikayet Komisyonu, Mahabat halkının dilekçesini dikkate almadı ve Hasan İmami, Milli Cephe milletvekillerinin onayıyla da mazbatasını aldı.

1952 yılının Ekim ayında Musaddık Hükümeti, "%20 Kanunu" olarak bilinen bir kanun çıkardı. Bu kanun, ürünlerin köylüler ve toprak sahipleri arasında paylaşılması ile ilgiliydi. Bu kanuna göre, ürünün köylüler ve toprak sahipleri arasında paylaşılmasından sonra, toprak sahibinin elinde kalan bölümün % 20'i alınacak; bunun %10'u köylülere dağıtılacak, geri kalanı ise köy şuraları eliyle, köylerin imarında kullanılacak. Bu kanun devrimci bir kanun değildi. Ama eğer o dönemdeki köylü - toprak sahibi ilişkilerini ve kanunun kabul edildiği devlet yapısını gözönüne getirirsek, bunun ileriye doğru atılmış bir adım olduğu ortaya çıkar. Bu kanun birçok yerde, haklarını almada köylüleri teşvik edici oldu.

Kürdistan'da, 1952 yılının kışında bu kanunun yürürlüğe girmesi, Bokan ve Mahabat'ta yani Mukriyan bölgesinde, geniş ve güçlü bir köylü hareketinin baş göstermesine neden oldu. Bokan, Şamat, Çomi Mecidhan, Şarviran ve Sunduz yöresindeki köylüler, komiteler oluşturdular ve "%20 Kanunu"nun uygulanmasını istediler. Hatta, devlet dairelerinin önünde beklemek veya mülk sahiplerinin devlet dairelerinde, işleri kendi lehine çevirmelerini önlemek amacıyla, kendi aralarında topladıkları paralarla temsilcilerini şehirlere gönderdiler.

O dönemde İran genelinde, özellikle de Kürdistan'da iktidar tarafından iki politika yürürlükteydi. Bunlardan birisi Musaddık Hükümetinin, öteki ise direk Şah'dan emir alan ordunun politikasıydı. Musaddık Hükümeti bu kanunu çıkarmıştı. Ama kanunu uygulayacak güç gerçekte bu hükümetin elinde değildi. Bu kanunu uygulacak bir güç de oluşmamıştı. Ordu tüm İran'da güçlü bir nüfuza sahipti. Özellikle militarize edilen Kürdistan'da ordu, tüm işlerde söz sahibiydi, hakimiyetin büyük bir bölümü ordunun elindeydi. Köylüler Bokan ve Mahabat yöresindeki büyük toprak sahiplerine karşı yiğitçe harekete geçtiler. Onlara İKDP üyeleri hem yol gösterdiler hem de yardım ettiler. Büyük bir gelişme gösteren köylü hareketi, Bokan şehrini de etkiledi. O dönemin idari yapısına göre şehir olmayan Bokan'daki evlerin, dükanların hemen hepsi Hacı İlhani ailesinin, özellikle de İlhanizade Kasım Ağa'nın elindeydi. Bu aile Bokan halkına karşı sanki kendi marabalarıymış gibi hareket ediyordu, zulüm uyguluyordu. Köylü hareketi, ordu, bir kısım devlet organları, mülk sahipleri ve aşiret reislerinin ortaklaşa karşı koymasıyla yüzyüze geldi. O dönemde her ne kadar, Kürdistan Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra parti örgütleri canlanmamışlardıysa da, İKDP üyeleri iki yönden köylülere yardım ediyordu. Bir yandan, köylülere kabul edilmiş kanun çerçevesinde haklarını nasıl alacaklarını gösteriyorlardı. Köylüleri; bu kanunun kabul edilmesinin büyük toprak sahipleri için geri atılmış bir adım olduğu, gelecekteki daha köklü mücadelenin yolunu açtığı konusunda aydınlatıyorlardı. Diğer yandan köylü hareketini basına yansıtıp, varolan yarı demokratik şartlarda, siyasi destek sağlamak için çaba sarfediyorlardı. Doğrusu parti üyeleri bu alanda çok önemli çalışmalar yaptılar. Ama derebeyler,

* Sarım Sadık Veziri, a.g.e. S 32.

ordu ve jandarmanın yardımıyla, 1953 baharına kadar süren bu hareketi bastırdılar. Ordu tarafından silahlandırılan ağalar, köylülerden birçok kişi öldürdüler, birçok evi yıktılar. Birçok köylü çaresiz bir biçimde yurdunu terketti, perişan oldu. Yenilgiye uğrayan köylü hareketinin Tahran'da yankı yapması ve İKDP'nin yardımları, devletin, ağaların köylüleri öldürmelerine ve onlara eziyet etmelerine engel oldu. Hatta birkaç ağa, suçsuz insanları öldürme ve eziyet etme suçuyla tutuklandı. Ama ordunun Kürdistan'da büyük bir nüfuzu vardı. Özellikle o dönemde Mahabat'ta bulunan ordu birliğinin kumandanı Sertip Muzafferi rüşvet yiyen bir subay olarak ün kazanmıştı. Ağalar, Muzafferi'nin yar-dımıyla ve rüşvet vererek, kendilerini kurtardılar.

Mahabat'taki seçim süreci ve köylü hareketi İran demokrasi güçlerine, Kürt halkının bağrında devrimci bir potansiyelin saklı olduğunu, Kürdistan'ın tüm İran için devrimci bir üs olabileceğini gösterdi. Ama seçim ve köylü hareketi, herkesten önce İKDP'yi uyandırdı. Artık İKDP'nin bu şartlardan yararlanıp örgütlerini canlandırması büyük bir zorunluluk haline gelmişti.

1 Mart'tan sonra yurtsever hareket tüm İran'da ve Kürdistan'da gelişti. İKDP'nin mücadelesi 1953 baharında yarı legal bir biçim aldı. Mahabat ve Sine'de parti örgütleri kuruldu. 7 yıldan sonra ilk defa 1953 baharında İKDP'nin resmi açıklaması Kürtçe yayınlandı. İKDP'nin etkisi şehirleri aştı, yavaş yavaş köylerde de parti örgütleri canlanmaya başladı. Bu dönemde Tudeh İKDP'ye, hem kadro göndererek hem de Tebriz'de, parti bildirileri ve öteki yayınlarının basılmasına imkan sağlayarak yardım ediyordu.**

Tudeh, maddi olanakları fazla olmasına rağmen, 19 Ağustos'a kadar İKDP'ye hiçbir maddi yardımda bulunmadı.

1953 Haziranında Kürdistan'da demokratik hareket hızla gelişiyordu. 1953 yazında Bükreş'de yapılması planlanan Uluslararası Gençlik Festivali'ne hazırlık amacıyla gençler, 5 Haziran'da Mahabat'ın dışında bulunan "Bağı Mikail"de geniş katılımlı bir toplantı yaptılar. Sertip Muzafferi'nin emri ile ordu toplantıya saldırdı ve **Hasan Ramazani** adlı genç öldürüldü. Gençler Hasan Ramazani'nin cesedini yanlarına alıp, yürüyerek Mahabat'a geldiler. Bu, 1946 yılından sonra Mahabat'ta yapılan ilk siyasi yürüyüştü. Halkın büyük desteğini alan bu yürüyüş, hem ordunun ve hem de devlet organlarının yüreğine korku saldı. İnzibat, polis ve jandarma İKDP üye ve taraftarı olarak tanınan insanları tutuklamaya başladılar. Yaklaşık 70 kişi tutuklandı ve hapse atıldı. Ama o dönemde İKDP, etkisini arttırdığı ve örgütlerini canlandırdığı için, Mahabat ve yöresindeki halkı tutuklamalara karşı harekete geçirebildi. Tahran'da ise ordunun Kürdistan'da yaptıklarına karşı büyük bir siyasi çalışma yürüttü.

O dönemde sayıları bir hayli fazla olan solcu gazeteler ve ayrıca yurtsever basın, yürüyüşün rolü ve tutuklananlar üzerine, halkın telgraf çekme eylemi ve grevi hakkında birçok haber ve yorum yayınlıyor, Mahabat tutuklularının serbest bırakılmasını talep ediyorlardı. Bu mücadele ve grev 5 gün sürdü. Neticede hakimiyeti elinde bulunduran ordu, tutukluları mahkeme önüne çıkarmadan serbest bırakmak zorunda kaldı. Ki bu birlik yapan Kürt halkının büyük bir başarısıydı.

Petrolün millileştirilmesi mücadelesinin başlangıcında Kürdistan'da hareket yavaş ilerliyordu. 1953 Haziranında ise Kürdistan'da hareket hızlı adımlarla ilerlemeye başladı ve aynı yılın Ağustos ayında Kürdistan, İran'ın en devrimci bölgelerinden biri oldu. Kürdistan'ın şehirlerinde, referandumda Musaddık'a büyük bir destek verildi. Örneğin Mahabat'ta referandumun yapılması lehine 5 binden fazla oy çıktı. Mahabat'da sadece 2 kişi referandum

* Örneğin, bu hareketin liderlerinden Hacı Kasım, Irak'a sığınmak zorunda kaldı.(Y)

** 1952 kışı ve 1953 yızında Tudeh yönetimi, ikinci dereceden 4 kadrosunu, İKDP örgütlerini yönetme ve yardımcı olmak amacıyla Mahabat'a gönderdi. Ki bunlardan ikisi Kürt'dü. Bu 4 kadro birkaç aydan fazla kalmadılar. Ama, örgütlenmenin bazı kurallarını yerleştirdiler. Bu da parti çalışmalarının ilerlemesinde faydalı oldu. (Y)

yapılmasına karşı çıkmışlardı.* Bane'de de sadece 2 kişi karşı oy kullanmışlardı.

Referandum, halkın birliğinin bir başka örneği idi ve 17. Meclis seçim sonuçlarının, köylü hareketinin, Haziran ayındaki eylemlerin, tutukluların serbest bırakılması amacıyla halkın birleşik direnişinin tesadüf olmadığını gösterdi. Tarihi sürecin de gösterdiği gibi Kürdistan'da mücadele günden güne güçleniyor ve İKDP'nin halk arasındaki etkisi giderek artıyordu.

Birkaç ay içinde, yani 1953 baharından 19 Ağustosa kadar, İKDP'nin örgütleri sadece Mukriyan bölgesinde değil, aynı zamanda Kuzey'de, Şino, Negede ve Bokan'da, Serdeşt'de, Bane'de ve Sine'de de canlandılar. Yarı legal, yarı illegal şartlarda yüzlerce, binlerce insan parti saflarına katıldılar. "Bu dönemde parti yapısında gözle görülür köklü bir değişiklik oldu. Tahran'la yazışma ve telefonla sağlanan bağlantının daha düzenli hale gelmesinin dışında, Güney Kürdistan'da** parti teşkilatının etkisi altına girdi."***

Mahabat'ta 6 kişiden oluşan bir komite oluşturuldu. Adı "Mahabat Komitesi" olan bu komite, pratikte İKDP'nin tüm çalışmalarını yönetiyordu. Komite'nin üyeleri şunlardı: Aziz Yusufi, Rahim Sultanyan, Kerim Uveysi, Gani Biluryan ve Abdullah İshaki. 1953 Mayısında komitenin sorumlusu A. Rahman Kasım-lo'ydu.**** Birkaç aydan fazla yarı legal çalışma ortamı bulmamasına, üyelerinin genel olarak parti çalışmaları yani siyasi ve örgütlenme konularında çok az tecrübeye sahip olmalarına rağmen komite, Kürdistan'da güçlü parti örgütlerinin temelini attı, pratikte Kürdistan Komitesi işlevi gördü ve daha sonraki dönemlerde de aynı adla çalışmalarını yürüttü.

Kürdistan Komitesi, İKDP'nin görüş ve düşüncelerini halkın arasında yaymak için çok çaba harcadı. Parti adına Kürtçe ve Farsça birçok bildiri yayınladı, İKDP'nin Merkez Organı "Kürdistan"nın yayınlanması için şartları oluşturdu. Gazetenin ilk sayısı 19 Ağustostan sonra yayınlandı.

Şehirlerde, hatta köylerde parti hücreleri oluştu. "Köylü Komitesi" oluşturuldu. Bu komite birkaç ay zarfında büyük bir gelişme göstererek Kürdistan köylülerini parti saflarına çekti. Ayrıca ilk defa kadroların eğitimi için siyasi dersler verildi. Bu çalışmalardan olumlu sonuç-lar alındı.

O dönemde Kürdistan'daki parti örgütlerinin Tudeh'le örgütsel ilişkileri vardı.*****Tahran'da Tudeh MK Polit Bürosu'nun yanısıra adı KAK (Komisyonê Azerbaycan û Kurdıstan) olan özel bir komisyon oluşmuştu. Bu komisyonun görevi Tudeh'in Azerbaycan ve Kürdistan'daki çalışmalarını yürütmekti. Özel bir komisyon olarak KAK'ı oluşturmanın birkaç nedeni vardı. ADF'nin yönetimi İran'da değildi. Daha önce de belirtildiği gibi, ADF yönetimi Sovyet Azerbaycanı'nda örgütlerini oluşturmuştu ve yurt dışında mücadelesini sürdürüyordu. İKDP'nin ülke içinde ve dışında bir yönetimi yoktu.

Bu şartlarda Tudeh yönetimi, ne Kürdistan ve Azerbaycan'da örgütlerini oluşturup Tudeh adıyla mücadele edebiliyor, ne de böylesi önemli iki bölgede parti mücadelesinin olmamasını doğru buluyordu. Bu nedenle Tudeh yönetimi, İran'ın öteki bölgelerinde olduğu gi-

---

* Bunlardan biri elbisesini değiştiren bir subay, öteki ise Mahabat'lı bir gençti. Mahabat'lı genç, bir arkadaşının "kimse referanduma karşı oy veremez" sözüne kızarak, "bağımsızlığını" (!) göstermek için karşı oy kullanmıştı. (Y)

** "Güney Kürdistan" sözcüğü Irak Kürdistanı anlamında değil, İran Kürdistanı'nın güney kesimleri anlamında kullanılıyor. (C.Rênas)

*** Sarım Sadık Veziri, a.g.e. sh 38.(Y)

**** "Eski demokratlar"dan Danışma Komitesi oluşturuldu. Bu komitenin görevi partinin eski üyelerini biraraya toplama ve önemli Kürt şahsiyetlerini parti saflarına kazanmaydı. Komite üyeleri arasında Huseyin Fıruher diğerlerinden daha fedakar ve aktifti. (Y)

***** "Örgütsel ilişki"nin şu anlamı da vardı: Eğer bir parti üyesi Mahabat'tan Tahran'a gitseydi, orada Tudeh üyeliğine kabul ediliyordu. Eğer Tudeh üyesi bir kişi, Tahran'dan Mahabat'a gelseydi, Kürt olmasa dahi İKDP üyesi oluyordu. (Y)

bi, Kürdistan ve Azerbaycan'daki parti örgütlerinin canlandırılması kararını verdi. Buna göre bu örgütler, Tudeh'in politikasını izleyecek, örgütsel çalışmalar Tudeh yönetiminin yol göstericiliğinde olacak, ama bu örgütler İKDP ve ADF adını kullanacaklar. O dönemde ADF'nin radyo yayını vardı ve sesini duyurabiliyordu. ADF Merkez Organı "Azerbaycan", Bakü'de yayınlanıyordu. Bakü'de sayısı birkaç kişiyi geçmeyen İKDP üyeleri, ADF'nin radyosundan Kürtçe yayın yapıyorlardı. 4 sahifelik "Azerbaycan" gazetesinin bir sayfası onlara ayrılmıştı. Ki adı " İKDP Organı Kürdistan"dı.*

Bu nedenlerden dolayı "KAK" oluşmuştu. Böylece Tudeh ADF ve İKDP adını koruyordu. Çünkü Tudeh yönetimi, Sovyetlerde radyo ve gazete yayını yapılmasını, Sovyet yöneticilerinin bu iki örgütün kalmasını istedikleri biçiminde yorumluyordu. Pratikte ise ADF ve İKDP'nin tüm işlerini kendi kontroluna almıştı.

Kürdistan konusunda Tudeh yönetiminin politikasında bir karmaşıklık göze çarpıyordu. Tudeh Polit Bürosu işlerin düzenli yürümesi için, İKDP örgütlerine çoğu kez ADF radyosunu dinlemelerini tavsiye ediyordu. Oysa ADF radyosunun Kürdistan'ın durumundan çok az haberdar olması bir yana, bazan radyoda öyle haber ve yorumlar yayınlanıyordu ki hiçbir biçimde** ülkenin gerçek durumuyla uyuşmuyordu.

"KAK" 3 kişiden oluşuyordu. Sorumlusu Tudeh Polit Büro üyelerinden biriydi. Öteki iki kişiden birisi Kürdistan, ötekisi ise Azerbaycan temsilcisiydi.*** Tudeh yönetimi o dönemde de Kürdistan'da büyük bir devrimci gücün olduğunu iyi anlamamıştı. Bundan dolayı da Kürdistan Örgütü'ne çok az önem veriyordu. Mahabat Komitesi'nin çok diretmesine ve imkanların çok olmasına rağmen "Kürdistan" gazetesi ancak 19 Ağustos Darbesinden sonra çıkabildi. Ve de, İran'dan Bükreş'deki Gençlik Festivali'ne katılan yüzden fazla gençlerden **sadece birisi, Kürdistan delegesiydi.**

Kürdistan'da devrimci durum oluşuyordu. 17 Ağustos günü darbenin başarısızlığa uğramasından sonra, Mahabat'ta büyük bir miting yapıldı. O güne değin illegal çalışan ve gizlenen birçok kişi bu mitingte kimliklerini açıkladılar. Halk hep bir ağızdan "Ey hain Şah çekil git, Bağdat yarı yolun olsun" diye slogan atıyordu. İKDP temsilcisinin, Mahabat'ın en büyük sokaklarından biri olan Pehlevi Sokağı'nın isminin değiştirilip, "25 Gelavêj" (16 Ağustos) olması önerisini, halk büyük bir çoşkuyla kabul etti. 16 Ağustos hem Şah'ın İran'dan kaçtığı, halkın gericiliğe ve emperyalizme karşı başarı kazandığı, hem de İKDP'nin kurulduğu gündü. Bu nedenle Mahabat'ın en büyük sokağına "25 Gelavêj" isminin verilmesi doğal ve yerindeydi.

4 - 19 AĞUSTOS DARBESİ

Referandumun sonuçları 11 Ağustos günü açıklandı. Referandumun sonucuna göre halkın büyük çoğunluğu Meclis'in dağılması yönünde oy kullanmıştı. Bu da, emperyalizm ve gericiliğin elini çabuk tutması için son teh-

* Bu "Kürdistan" gazetesi, 1947 Aralığından 1961 Mayısına kadar 1337 sayı yayınlandı. "Kürdistan", "Azerbaycan" gazetesinin bir bölümü idi. Bu da insana Pişeveri-Firoz anlaşmasını hatırlatıyor. Bu anlaşmaya göre Kürdistan Cumhuriyeti bağımsız kişiliğini yitiriyor, Azerbaycan Milli Hükümeti'nin bir bölümü olarak değerlendiriliyordu. "Azerbaycan"ı yurtdışındaki birkaç bin ADF üyesi, "Kürdistan"ı ise sadece onu çıkaranlar okuyorlardı. Bu gazetenin birtek sayısı bile Kürdistan'daki İKDP üyelerinin eline geçmiyordu. (Y)

** Örneğin, 19 Ağustos Darbesinden sonra Peşava Kadı Muhammed'in oğlu Ali Gazi, Şah'ın yanına gitti ve babasının yaptıklarından utanç duyduğunu söyledi. Ali Gazi bu yaptığıyla Kürdistan halkının kin ve nefretini kazandı. ADF radyosu ise Kürtçe yayınında Ali Gazi'yi göklere çıkarıyor, yurtsever ve mücadeleci bir kişi olarak tanıtıyordu. (Y)

*** 19 Ağustos Darbesine kadar, Sarım Sadık Veziri Kurdistan Temsilcisi, Dr. Hüseyin Cevdet de KAK'ın sorumlusuydu. Darbeden sonra Sarım Sadık Veziri tutuklandı ve hapse atıldı. A. Rahman Kasımlo Kürdistan Temsilcisi, Mühendis Alevi ise KAK'ın sorumlusu oldu. (Y)

like çanlarıydı. Özünde referandumun sonuçları sadece Meclis'in dağıtılmasını istemek değil, aynı zamanda Musaddık'ın politikasına genel bir destekti. Şahlık rejiminin emperyalizme bağlılık politikasına ve Şahlığa karşı halkın bir tepkisiydi.

16 Ağustos 1953 gününün gecesi, Şahlık Sarayı Muhafız Alayı Komutanı Albay Nesiri, tank ve askerle, Şah'ın Musaddık'ı Başbakanlıktan azlettiğini belirten fermanı iletmek üzere Musaddık'ın evine gitti. Musaddık'ın evine yapılan bu saldırı darbenin başlangıcıydı. Ama bu saldırı başarıya ulaşmadı. Ertesi gün darbenin başarısızlığa uğradığı haberi yayıldı. Daha önceden gerekli tertibatı alan Şah, Ramser'de uçağa binip Bağdat'a kaçtı, oradan da Roma'ya gitti. Böylece İran halklarının mücadesinde tarihi 3 gün başladı. Halk yığınları darbenin başarıya ulaşmamasını ve Şah'ın kaçışını büyük bir sevinçle karşıladılar, meydanlara döküldüler, yürüyüş ve mitingler yaptılar. Duvarlara "Cumhuriyet", "Demokratik Cumhuriyet",* "Halk Cumhuriyeti" sloganları yazılıyordu.

Ne yazık ki, halkın zafer sevinci sadece 3 gün sürdü. Emperyalizm tüm kozlarını oynamamıştı ve tetikde bekliyordu. 19 Ağustos günü ordunun bir bölümü ve bir kısım lümpenlerin Tahran sokaklarına gönderilmesiyle darbe başladı. Öğlene doğru, Tahran radyosunun ele geçirilmesiyle darbeciler ilk başarılarını kazandılar. Daha sonra bir Amerikalının evinde saklanmış olan Zahidi, Amerikan casuslarının yardımıyla radyoya gidip Şah tarafından Başbakanlığa atandığını ilan etti. Daha sonra darbeci askerler, Dr. Musaddık'ın evine büyük bir saldırı başlattılar. Evde zorlu ve kahramanca bir direniş gösterildi. Ama Musaddık evini terkedip kaçmak zorunda kaldı. Daha önceden darbe için hazırlık yapıldığından dolayı, radyodan darbe haberi duyulunca diğer şehirlerdeki ordu birlikleri harekete geçip yönetime elkoydular. Böylece ordu, tüm İran'da yönetimi eline aldı ve 19 Ağustos Darbesi başarıya ulaştı.

Musaddık'ın Milli Hükümeti çok kolay yıkıldı. Hem de darbecilerin ve Musaddık taraftarlarının tahmin etmedikleri kadar kolay bir biçimde... Şah Roma'dan döndü ve iktidarı eline aldı. İran'da 25 yıl sürecek olan koyu bir istibdat dönemi başladı. Yurtsever ve demokratik örgütler saldırıya uğradılar, özgürlüklerden iz kalmadı.

19 Ağustos Darbesi'nin başarıya ulaşmasının nedenleri kısaca şunlardır: Daha önce de dediğimiz gibi, halk düşmanı güçler birlik halindeydiler. Gericilik ve emperyalizm Musaddık Hükümetinin devrilmesi konusunda anlaşmışlardı. Ama halk güçleri arasında uyuşmazlıklar hüküm sürüyordu. Bu durum 16 ve 19 Ağustos'ta da yaşandı. Bu hassas dönemde Musaddık devlet aygıtını, özellikle de orduyu kontrolü altına alamadı. 19 Ağustos'ta ordu Musaddık'a karşı geldi. Halk güçleri ise milli hükümeti desteklemek için ne harekete geçirildiler ne de örgütlendirildiler.

Tudeh yanlısı yazarlar, hareketin yenilgisi ve darbenin başarıya ulaşmasının sorumluluğunu Musaddık'ın üstüne yıkmak ve onu tek suçlu olarak göstermek istediler, istiyorlar. Bazıları ise sadece Tudeh yönetimini suçlu olarak göstermek için çabalıyorlar. Bu iki değerlendirme de doğru değildir.

Dr. Musaddık ve taraftarları, 16 Ağustos gününe kadar Tudehle birleşik bir cephede biraraya gelmeye hazır değillerdi. Çünkü son güne kadar İngiliz emperyalizmine karşı Amerika ile anlaşacaklarını umuyorlardı. İki emperyalist devlet arasındaki çelişkilerden yararlanabileceklerini düşünüyorlardı. 21 Temmuz 1952 tarihine kadar bu çelişkiden yararlanma olanağı belki vardı. Ama daha sonra Amerika İran'da genel çıkarların tehlikeye düştüğünü sezinlediği için, sarayı ve İngiltere'nin İran politikasını destekledi. O dömende Musaddık, Amerikan emperyalizmine karşı kararlıca durmalıydı. Darbeden tam bir gün önce, yani 18 Ağustos akşamı Musaddık Hükümeti, öyle anlaşılıyor ki, Amerikan Elçisi Handerson'un isteği üzerine sıkıyönetim ilan etti. Ki bunun sonucu ise halk yanlısı örgütlerin meydanlara

* Tudeh üye ve sempatizanlarının duvarlara "Demokratik Cumhuriyet" ve "Halk Cumhuriyeti" sloganlarını yazmaları, birçok Milli Cephe yöneticisi korkuttu, Tudeh'le işbirliği yapma konusundaki ikircimliği arttırdı. (Y)

çıkmasının önlenmesi oldu ve darbeciler bundan çok iyi yararlandılar. Musaddık son güne değin, Amerikan emperyalizmine ve bir noktaya kadar Şah'a karşı gerekli olan katı tutumu takınmadı. Darbe gününde bile darbecilerin başarıya ulaştığı ana kadar, ordudan ve devlet aygıtından umudunu kesmemişti. Bu nedenle de darbenin başarıya ulaşmasında, sorumluluğun büyük bölümü Musaddık'a aittir. Hatta eğer Keya Nuri'nin 19 Ağustosla ilgili söylediklerinin hepsini doğru olarak kabul etmesek bile, söylediklerinde bir gerçek vardır: Musaddık, Tudeh'in doğrudan meydana çıkıp, kendisini desteklemesini istemiyordu. Artık bu desteğin imkanı ortadan kalktığı, darbe başarıya ulaştığı zaman da, **Tudeh'in meydanlara çıkmasını istiyordu. Ama artık geç olmuştu.** Bu kez de Tudeh, Musaddık Hükümetini korumak istemiyordu ya da elinden gelmiyordu.* Ama darbenin başarıya ulaşmasında mesuliyetin bir bölümünün Musaddık'a ait olması, Tudeh yöneticilerinin sorumluluğunu azaltmaz. Onlar bir yandan Musaddık'ı burzuvazinin temsilcisi olarak görüyorlar, öte yandan Keya Nuri, 19 Ağustosta Musaddık'tan "Meydanlara çıkalım mı?" diye sorduğunu iddia ediyor. İlginç olan kendini işçi sınıfının temsilcisi olarak gören bir parti, emperyalizm ve gericiliğe karşı harekete geçmek için, burjuvazinin temsilcisinden izin bekliyor. Doğru olan şu ki Tudeh bu hassas günlerde görevini yerine getirmedi. Tudeh'in geniş imkanları vardı ve Tahran'daki güçlü örgütlerini, özellikle de birkaç yüz subaydan oluşan örgütünü harekete geçirebilirdi. Geçmişte yapılan birkaç önemli miting, Tudeh'in eğer isterse kısa bir zaman dilimi içerisinde onbinlerce hatta yüzbinlerce insanı Tahran sokaklarına dökebildiğini ispatlamıştı. Ama 19 Ağustos günü hiç bir şey yapmadı. Bunun dışında Tudeh'in, "Musaddık ile diğer iktidarlar arasında çok fazla fark yok" biçimindeki eski politikasını önemli oranda devam ettirdiği açığa çıktı. Tudeh, darbenin başarıya ulaşmasını önemli bir olay olarak görmüyordu. Hatta Tudeh saflarında ve yönetimindeki birçok kişi Musaddık Hükümetinin yıkılmasını istiyorlardı.

19 Ağustos Darbesi'nin başarıya ulaşmasından sonra, Tudeh Merkez Komitesi, "Derbareye 28 Murdad" (19 Ağustos üzerine) adlı bir broşür yayınladı. Bu broşürün içeriği, Tudeh'in darbeye önem vermediğini, hatta Musaddık Hükümetinin yıkılmasını önemli bir olay olarak görmediğini gözler önüne serdi. İşin ilginç yanı, 19 Ağustos Darbesi'nden birkaç gün sonra, Tudeh yönetimi yayınladığı bir genelgeyle, İran'daki tüm parti örgütlerinin silahlı mücadeleye hazırlık yapmasını istedi. Bu genelge Kürdistan'da İKDP örgütüne de ulaştı. Bir ay boyunca Kürdistan'da tüm silahların biraraya toplanması için çaba sarfedildi. Dönemin zorluklarına oranla toplanan silahların sayısı az değildi. Hatta yavaş yavaş silahlı gruplar da oluşmaya başladı.

Ama daha sonra silahlı mücadele konusunda hiç bir ses çıkmadı. Darbeden birkaç ay sonra, İKDP temsilcisi Tahran'da bu meseleyi Tudeh yönetimine açtı. Tudeh yönetiminin cevabı şöyleydi: 21 Ağustos günü silahlı bir eylem yapılması kararı verilmişti. Ama sonradan bu eylemin yanlış olacağı ve başarıya ulaşamıyacağı anlaşılınca, bu eylemden vazgeçildi. İşin ilginç yanı, silahlı mücadelen vazgeçme kararının şehirlerdeki parti örgütlerine iletilmemesiydi.

Diğer bir ilginç nokta da şu: O dönemden bugüne kadar, Tudeh'in yayınlarında özellikle de İran devriminin başarıya ulaşmasından sonra, Tudeh yönetimi tarafından 19 Ağustos Darbesi hakkında yazılanlarda ve hatta Cevanşer tarafından yazılan "Tecrubeye 28 Murdad" (19 Ağustos Deneyi) adlı kitapta bile, "Derbareye 28 Murdad" broşüründen bahsedilmiyor. Ki bu bröşür darbeden sonra MK platformu olarak yayınlanmıştı. Bu bröşürde birçok değerlendirme ve yorum vardı. Eğer şimdi yayınlanırsa, Tudeh yönetiminin 1951-53 hareketinin yenilgisinden ne ölçüde sorumlu olduğu, İran halklarının tarihi karşısında ne

* Keya Nuri, 19 Ağustos sabahı Musaddık'a telefon edip darbe tehlikesini ilettiğini, ama Musaddık'ın "Endişe edilecek birşeyin olmadığını, duruma hakim olduğunu" söylediğini, öğle vakti telefon ettiğinde ise Musaddık'ın "Artık elimden birşey gelmez, Tudeh elinden geleni yapsın" dediğini söylüyor. (Y)

kadar suçlu olduğu açığa çıkar. Tudeh yönetimi sorumluluğunu gizlemek, petrolün millileştirilmesi mücadelesindeki yanlış politikasını temize çıkartmak için, "Derbareye 28 Murdad" broşüründe şöyle bir teori üretiyor: "...Bu aşamada proletaryanın güçsüz olması, köylülerin anti emperyalist devrimci harekete aktif olarak katılmaması nedeniyle, hareketin önderliği uzlaşmacı ve anti emperyalist mücadelede ikircimli olan burjuvazinin elindedir."*

Böylece Tudeh yönetimi, yurtsever hareketin yenilgiye uğramasının sorumluluğunu Milli Cephe'nin üzerine yıkıyor. "Debareye 28 Murdad" broşüründe, halkın darbeye karşı hazırlıklı olmadığı, Tudeh'in ise tek başına hiç bir şey yapamıyacağı(!) dile getiriliyor. Sanki halk Tudeh'in darbeden önce "Darbeye karşı savaş," vb sloganları haykırdığını duymamış, unutmuş gibi...

"Derbareye 28 Murdad" broşüründe şöyle deniyor: "Eğer biz silahlı eylemler yapsaydık, yenilgi ve baskı daha da ağır olurdu. Ve biz öncülerimizi hazırlıksız olduğumuz ve eşit olmayan bir savaşta kaybederdik."** O dönemde çok az kişi, Tudeh'in birkaç yüz subaydan oluşan "subay örgütü" olduğunu biliyordu. Bu subayların bir çoğu önemli ve hassas noktalarda görev yapıyorlardı. Ama bu örgütün açıklanmasından sonra, yukarıda söylenenlerin ne kadar saçma ve olduğu anlaşıldı. İlginç olan şu ki: 19 Ağustos'tan sonra, bazı kişilerin düşüncelerinin aksine, Tudeh saflarında İran'ın Yunanistan gibi olamıyacağı, diktatörlüğün uzun süre devam edemiyeceği tahmin ediliyordu. Tarih bu tahminin ne kadar doğru (!) olduğunu gösterdi.***

Tudeh MK'nin Genişletilmiş 4. Plenumu, 1957 Temmuzunda Sovyetler Birliği'nde toplandı. Belki Tudeh yönetiminin en demokratik organ toplantılarından biri de bu toplantıydı. Bu Plenum "Derbareye 28 Murdad" broşürünü redetti, uygulanmayan ama doğru bazı kararlar aldı. Örnek olarak Plunum'un bazı değerlendirmelerine bakalım.

"Parti yönetimi; geniş halk yığınlarının desteklediği ve tüm anti emperyalist güçler arasında birliğe temel olabilecek 'İran'ın tüm petrol sanayisinin millileştirilmesi' sloganını destekleme yerine, Güney petrolleriyle ilgili anlaşmanın iptal edilmesi ve millileştirilmesi sloganını, Milli Cephe'nin sloganına karşı ortaya attı."

"Bu yanlış değerlendirmeler, düşmanlarımızın bizi haksız töhmet altına bırakmasının zeminini oluşturdu. Düşmanlarımız parti itibarına darbe vurmak için, partimizi emperyalizmle uzlaşmakla suçluyorlardı."

"Hazırlık yapmama, hazırlıksız yakalanma, hareketsizlik, 19 Ağustos Darbesi'nde kuyrukçu olma, yönetimin en açık hatalarıdır."

İran Devrimi'nden sonra Tudeh yönetiminin, hiç kimsenin 4. Plenum kararlarını hatırlatmalarını istememeleri bir yana, Keya Nuri yazılarında Plenum'un yönetime olan eleştirilerini açıkça redetti.

Eğer bu bölümde Tudeh'in politikasından çokça bahsedildiyse, darbenin başarıya ulaşmasında İKDP'nin sorumluluğu ortaya konmadıysa, bunun nedeni açıktır: O dönemde İKDP, Tudeh'in bir örgütü gibi çalışıyordu, bağımsız karar veremiyordu ve gözünü Tahran'daki Tudeh yöneticilerinin direktiflerine dikmişti. Bu nedenle de bu yıllardaki İKDP tarihi, Tudeh tarihiyle bağlantı halindedir.

19 Ağustos Darbesi'nin başarıya ulaşmasıyla, İran halkları ve İKDP tarihinde yeni bir dönem başladı: 1979 Şubatı'na kadar devam eden ve tam 25 yıl süren, Şah'ın karanlık diktatörlüğüne karşı amansız mücadelelerle dolu dönem...

(Bitti)

---

* Derbareye 28 Murdad, (19 Ağustos Üzerine), Tudeh yayını, 1953, s. 12 (Y)

** age, sh 69, (Y)

*** "Derbareye 28 Murdad" broşürünün dağılmasından sonra Tudeh yönetimi içinde bu broşür üzerine görüş ayrılığı olduğu, sadece bir grup yönetici tarafından yayınlandığı açığa çıktı. Kısacası "Derbareye 28 Murdad" broşürü, Tudeh yönetimdeki saşkınlığın, zayıflığın aynasıydı.(Y)

II.BÖLÜM

İÇİŞLERİ BAKANI CEMİL'İN RAPORU

"KÜRDİSTAN GENEL VALİLİKLE VE MÜSTEMLEKE USULÜ İDARE EDİLMELİDİR"

"Dahiliye Vekili Cemil Beyefendi'nin Şark Seyahatı Hakkındaki Raporu Sureti"

Şark'ın genel durumu ve başlanan ıslahat hareketi hakkında bazı vilayet valileri Diyarıbekir, Mardin, Siirt, Siverek, Urfa, Elaziz, Ergani, Dersim ve 3. Ordu Müfettişi İzzettin Paşa ve Şark İstiklal Mahkemesi Heyetiyle 11-17 Haziran 926 tarihine kadar Diyarıbekir'de yapılan görüş alışverişini, düşünceleri ve alınması gerekli kararları aşağıda arzedebilirim.

1- Asayiş Durumu

Mütegallibe (1) ve reislerin cezalandırılmasından sonra, şark asayiş durumu, bazı isyancı kalıntılarının Beyazid'in Ağrı Dağı'nda Brohotelli'nin (Broyê Telli), Genç Dağlarında Yado çetesi'nin icrayı faaliyet ettikleri yöreler dışında, geçmişe göre nisbi bir sükun ve istikrar manzarası arzetmektedir. Gerçi silah toplanması ve kişilerin nakli gibi zora dayanan icraat, hükümete yakınlığı nedeniyle ürken Kürtler'in tepkisine yolaçmış ve bu nedenle İran'a, İran'da bulunan kaçakların propaganda ve tehditiyle kütle halinde bazı firarlara sebebiyet vermiştir. Bundan dolayı İran hududu, kaçak Kürtçü çetelere faaliyet alanıdır.

2- Kürtçülük Faaliyeti

Dış örgüt güçlü ve faaldir. İngiliz ve Fransızlarla İranlıların Kürtçülüğe kolaylık sağladıkları ihtimali ağır basmaktadır. Irak'ta İngilizlerin, İran'da Rıza Şah'ın himayesinde Kürt bağımsızlığı için çalışmalar görülmektedir. Hatta İngilizler Irak'a ve Araplara karşı denge kurmak için Kürt bağımsızlığını kışkırtanlar durumundadırlar. Suriye hududunda Fransızlara güven duyulamaz.

www.arsivakurdi.org

Son harekatta mefkürevi bir etken (ideal) yoktur denebilirse de, gerçekte doğu bölgesinde Kürtçülük vardır ve işlenmektedir. Yalnız henüz ideal niteliğinde derin, kapsamlı ve tehlikeli değildir. Van-Midyat (hattının) doğusunda Kürtçülük ideali, ayrılma ve bağımsızlık cereyanları daha kuvvetlidir. Halk dil ve milliyetine çok bağlıdır. Aydınlar tümüyle Kürtçüdür. Mekteplerde genel ve özel vatan tarifi Kürtçülük idealinin ilkesidir. Bilinçli bir şekilde gelişip serpilmeye ve genelleşmeye elverişli olan Kürtlük ideali ve harekatının, doğu bölgesi dahilinde imhasına çalışmak, Fırat'ın batısına ulaşmasına mani olmak, doğu ve güney hudutlarımıza doğru sürmek ve hudutlardan atmak için tedbir almak ve girişimde bulunmak bizim için esaslı ve kesin icraat cümlesinden olacaktır.

3- Islahat

a- 341 (1925) Mayısından beri yalnız 60 bin harp silahı toplanmıştır. Dersim'de henüz cezri icraata (zor uygulamasına) başlanmamıştır. Hudut aşiretlerinden de silah toplanmamıştır. Dersim ve hudut aşiretleri dışında bırakıldığı halde, toplanan silahın daha birkaç misli bulunduğu kanaati ağır basmaktadır.

b- Nakledilen kişiler, tavır ve hareketleriyle sosyal düzeni bozan, halka zulüm yapan, hükümet perdesi altında nüfuzunu kötüye kullanan ve çevrede bozgunculuk ve zarara yol açan, doğudaki ıslahata karşı duracak yapıda ve genel durumu itibariyle doğuda kalması uygun düşmeyenlerdir. Bu tarif, zararlı kişilerin ve mütegallibenin nakli için verilmiş bir direktiftir. Bu direktif dahiline giren mütegallibe, idari, iktisadi, "mürabahacılar" itikadi, şeyhler, aşiret reisleri, ağalar, büyük arazi "5-35" köy mutasarrıfları olan eşhastır (2). Bunlardan son üçü batıya nakledilmiştir. Göçebe aşiret reislerine, aşiret teşkilatının ortadan kaldırılmasına kadar dokunulmaması uygun görülmüştür. Bunlardan başka, mütegallibe sınıfına dahil olmayan, ama doğuda ikametleri, sosyal düzeni bozmaya uygun görülen Kürtçüler ve birden çok vukuat işlemiş olan serserilerle kaçakların aileleri ve bir aydan fazla cezaya makum olup doğudaki hapishanelerde bulunanlar da batıya nakledilmişlerdir.

Nakledilenlerden hiçbir şahsın, ne sebeple olursa olsun, iadesine kimse taraftar değildir. Hatta, buraya mahkemeye gelmelerine bile izin verilmiyor. Bunun için de, nakil sonrası davaları çıkıp yargılanmaları gerekenler celbedilmeyip yargılamalarının bulundukları yerlerde tamamlanması uygun görüldü.

c- Batıya nakledilenlerin hızla iskanı ve hasattan sonra ailelerinin de mutlaka nakli gereği, başlanılan uygulamanin kesinliği hakkında güvenceye yeter görülmekte ve özellikle Kürtçülük dayanağı olan reis ve şeyhlerin doğudan uzaklaştırılması, Kürtçülük idealinin söndürülmesine pek etkili sayılmaktadır. Nakledilen kişilerin arazi ve emlakinin, kendileri batıda iskan edilip üretici duruma geçecekleri zamana kadar, aileleri veya vekilleri ve hatta, elindeki kıymet karşılığı gayrimenkul (taşınmaz mal, tarla vb.) alamayanların uhdelerinde (üzerlerinde) kalacak meşru emlak ve arazilerinin, yine vekilleri tarafından idare edilmesi ve sonradan tasfiye edilerek muhtaç halka dağıtılması için bir kanun çıkarılması esası kabul edilmiş ve bu arada, bu arazi ve emlakten, haksız yere elkonmuş parçaların, zorla elkoyma komisyonları eliyle gerçek sahiplerine geri verilmesi, sahtekarlıkla alınıp tapuya bağlanmış veya bağlanmamış arazinin incelenerek ortaya konması için maliye, tapu ve mülkiye müfettişlerinden oluşan heyetlerin teşkili uygun görülmüştür.

İşbu işlemin sonuçlanmasına kadar, sözkonusu emlak ve arazinin her türlü tecavüzden korunmasını sağlayıcı tedbirlerin Vilayetler tarafından alındığı anlaşılmıştır.

d- Doğuda mevcut Türklerin himaye ve desteklenmesi ve dışardan Türk göçmen getirilerek topluca yerleştirilmesi ve Zıraat Bankasının kredi dağıtımında Türklerin tercihi, ordu ve mülki yönetimin azami gayreti ve halkın fiili yardımı hesaba katılmak üzere her hane göçmen için -nakil, ev inşası, geçim, hayvan, alet ve tohumluk masrafı- 300 lira sarfı gerekli ve zorunlu görülmektedir. Parasız ve yardımsız yabancı göçmen iskanı mümkün değildir. Bu sene para bulunursa, ancak Urfa 250, Di-

yarıbekir 400, Siverek 100, Elaziz 250 (olmak üzere toplam) bin hane iskan olunabileceği ve diğer senelerde boşalan vilayetlere beşer bin hane iskanı suretiyle Türk yoğunluğunun temini ve Kürtçülüğün söndürülmesinin mümkün olacağı anlaşılmıştır.

h- Mütegallibe ve zararlı kişilerin tümüyle nakil işlemi bittikten sonra -ki Temmuz sonlarına kadar biteceği umulmaktadır- müfettişlikçe bir bildiri ile kişilerin nakline son verildiği halka açıklanacak ve halkın gerçek vatandaş sayılarak emniyet, huzur ve çıkarlarının bu şekilde hükümete bağlılığı ve Cumhuriyet idaresine sadakatları temin olunacaktır.

Böylesi bir davranışla baskı politikasına son verilmesi ve olağanüstü tedbirlerin yavaş yavaş kaldırılarak yerine doğal hayat ile sükun ve huzurun iade edilmesi kararlaştırılmıştır.

Bunun için de öncelikle sıkıyönetim hükümlerinin hafifletilmesi ve batıdaki vilayetlerden başlayarak bir kısım vilayetten sıkıyönetimin kaldırılması uygun görülmüştür.

v- (3) Sıkıyönetim uygulamasında mülki memurlara ait yetkilerin kullanılmasına imkan bırakılmayarak vilayetlerde düzeni sağlama işlerinin doğrudan doğruya askeri yetkililerce yönetildiği ve bu cümleden olarak, halkın kendi kazası dahilinde bile vesika ve nüfus teskeresiyle seyahata mecbur tutulduğu, toplantıya katılan valiler tarafından belirtildi. Pratik bir yararı olmayan ve aksine, iktisadi zarar ve idari sürtüşmelere neden olan bu sınırlama ortadan kaldırıldı.

4- Örgüt ve Düşünceler

1-Doğuda geniş yetkiye ve bütçeye sahip idari bir genel müfettişlik teşkili (genel valilik tesisi ve müstemleke tarzı idaresinin aynen doğuda uygulanması) -istiklal heyetinin düşüncesi- her yönden faydalı görülmekte ise de, halen bu teşkilatın kurulması zaman ve paraya bağlı olduğundan bunun gerçekleşmesine kadar Ordu Müfettişliği karargahında idari asayiş ve istihbarat şubeleri teşkili ile doğu sosyal düzeninin müfettişlik denetim ve yönetimi altında yürütülmesi uygun görülmüştür. Sözkonusu hususlarda müfettişliğe yardımcı olması amacıyla, şu anda müfettişlik karargahında görevli mülkiye müfettişi Hacı Hüsnü Bey'in refakatına üç mülkiye müfettişi ile bir binbaşı veyahut kıdemli yüzbaşı rütbesinde iki jandarma subayına lüzum gösterilmektedir. Özellikle Kürtçülük cereyanının önüne geçebilmek ve tamamiyle Türk Cumhuriyet idaresini halka tanıtmak ve sevdirebilmek için istihbarat ve propaganda teşkilatına olağanüstü genişlik ve kapsam verilmesi ve bu amaçla valilere ayrıca ve müfettişliğe de senevi en az 25 000 lira tahsisat verilmesi gerekli ve zorunlu görülmektedir.

2- Tercihan fazla miktarda nahiye teşkili; nüfus, emlak ve arazi yazımı; vergi işlemlerinin düzenlenmesi ve özellikle bazı kayıt ve formaliteleri hız teminine engel olmasından dolayı genel olarak halk üzerinde etkiden uzak bulunan mahkemelerin hızlı çalışmasını sağlayacak biçimde ıslah edilmesi, doğu ıslahatının kolaylaşması ve Cumhuriyet ilkelerinin hızla genelleşmesi için esas sayılmaktadır.

3- Genel olarak merkezden görevlendirilen memurların doğulu olmasının zararları görülmüştür. Bunun için:

A- Reis (amir) durumundaki memurların mutlaka batılı ve Türk olması,

B- Sıkıyönetim mahkemelerinde sivil ve asker doğulu hakim ve memur bulundurulmaması,

C- İkinci dereceden memurların aynı vilayet halkından olmaması,

D-Posta ve telgraf memurlarının doğu vilayeti halkından olmaması,

E- Esasen batılı olup uzun süre doğuda bulunmakla doğulu özelliklerini kazanmış olan memurların değiştirilmesi,

F- Jandarma ve hudut düzenli kıtaları subayları ile polislerin mutlaka Türk ve garplı olması,

G- Şu anda mevcut doğulu memurların hemen batıya nakli suretiyle tasfiyeye tabi tutulması ve bunlardan yalnız ikinci derecede olanların komşu vilayetlere nakilleri genel olarak önerilmekte ve bu öneriler benim de görüşüme uygun bulunmaktadır.

4- Jandarmanın sayı ve nitelikçe doğunun özel durumuna uygun olmaması, askeri güçlerin yıpranmasına neden oluyor.

A- Kura efradından jandarmaya verileceklerin, mutlaka zorunlu askerlik yasası hükümlerine uygun biçimde jandarmaya elverişli olanlardan ve özellikle okuryazar olanlardan seçilmesi,

B- Jandarma tahsisat ve maaşının tercihan (öncelikli olarak) temini,

C- Doğu kıtaları subay eksiğinin batıdaki kıtalardan temini,

D- Jandarmanın dağınık hizmetten kurtarılarak imkan ve görev nisbetinde toplu bir halde bulundurulması,

E- Batıdaki seyyar jandarma alaylarından bir kısmının daha doğuya gönderilmesi,

F- Tahrirat müdür ve kalemlerinin tasfiyesine kadar şifre, gizli yazışma işinde çalışmak üzere valilerin refakatine yaver tarzında kullanılmak şartıyla birer jandarma subayı verilmesi,

Bu öneri dahi doğunun asayişi bakımından ihmal edilir türden görülmeyerek subay kadrosunun tamamlanması için girişimde bulunulmuştur.

5- Mülki amirlerin görev gereği sahip olmaları gereken yetkileri, zaman zaman değişik kanunlarla kaldırılmış ya da sınırlanmıştır. İl Genel İdareleri Kanunu ile diğer kanunlar arasında esaslı bir uyum ve benzerlik sağlamak için ve şu andaki ihtiyaçlara karşılık verecek biçimde yeni bir İl Genel İdareleri kanunu yapılması gereği genel öneriler arasında belirtilmiştir ve bakanlık da bunun gerekli olduğu görüşündedir.

6- Mülkiye memurları amirlerinin maaşları bulundukları mevkinin şeref ve haysiyeti ile uygun olmadığından valilerin yol vergisi ile ilköğrenim vergilerinin tahsil masrafından, "yol ve öğrenim vergilerinin tahsili ve inşaatın takibi ücreti" adıyla ve encümen azalarının azami aylık ücretlerine eşit olmak üzere özel idareden aylık ücret ödenmesi gereği, valilerin ciddi çalışmalar yapmasına pek mühim bir neden sayılmış ve bakanlıkça gereği yapılmıştır.

7- Doğuda ihtiyacı karşılayacak derecede düzenli mekteplerin yokluğu, tüm devlet memurlarını evlatlarını eğitme konusunda da güç durumda bırakmaktadır. Memurların vicdan rahatlığı ile görevlerini yapmalarını sağlamak için, doğuda görevli memurların evlatlarının ücretli veyahut ücretsiz İstanbul mekteplerine kabulleri hususunda kendilerine kolaylıklar gösterilmesi ve doğuda mevcut mekteplerin iyilerine hükümetçe azami yardımlar yapılması temenniler arasındadır

8- Doğu'da telefon tesisatının gereği ve önemi açıktır. Halk bu tesisatın düzenli bir şekilde oluşturulmasına pek eğilimlidir. Şu var ki, çeşitli sürelerle mecbur tutuldukları yardım yükünü arttırmayacak bir biçimde ve yardım toplama kanununa uygun olarak uygulanması mümkün görülmektedir.

9- İyi korunmamaktan veyahut ayaklanmaların kesintiye uğratmasından dolayı devlet dairelerinin hemen hemen çoğunda kanunlar tam bir külliye halinde bulunmuyor. Şapoğrafla gönderilen kanun ve emir suretleri zaman geçtikçe siliniyor. Bu nedenle, nahiyelere kadar gönderilecek kanunlar ve emirlerin mutlaka basılı ve bir kitap halinde toplanacak bir kıtada bulunmasına ve şu anda kanunlar külliyatı olmayan vilayetlerde sözkonusu Külliyattan nahiye ve kaza sayısına göre birer takım ulaştırılmasına gerek görülmektedir.

10- Kağıt para ile madeni paralar arasındaki farkın giderilmesi gündeme gelmiş ise de, bu sorunun son derece önem taşıması nedeniyle, bu konunun uzman kişilerin incelemesini gerektirdiği sonucuna varılmıştır.

11- Yaz mevsiminde Urfa, Mardin, Diyarıbekir, Siirt vilayetlerinde ve bunlara benzer iklimlerde dairelerin devam saatleri (çalışma saatleri) 7-13 olması ve ondan sonra da çalışmanın tatil edilmesi geleneğe uygun ve iklimin gereklerinden olduğu halde, Bakanlar Kurulu'nun devam hakkındaki kararnamesi dairelerin 9-17'ye kadar açık bulundurulmasını gerektirmektedir.

İklimin sertliği nedeniyle uygulanmasında zorluk görülen bu kararın yörenin gereklerine uygun biçimde düzenlenmesi önerilmiş ve bu konuda alınacak kararın Adana, Mersin ve İzmir'e de teşmili bakanlıkça gerekli görülmüştür.

12- Çeşitli isyanlardan ve çeşitli cürümlerden sanık ve mahkum olup Suriye ve Irak'a firar eden ve devlete karşı silah kullanan Miran aşireti rei-

si Tair ve Mılliler gibi kişilerin yurttaşlıktan çıkarılması ve aileleri milli sınırlar dahilinde kalmış ise batıya nakli ve bunların taşınır mallarına elkonularak hazine adına gelir kaydı ve taşınmaz mallarının hükümetçe idare ve muhafazası hususları, doğu asayişini bozmaya müsait unsurların nüfuz ve cesaretini kırmak için başlıca neden sayılmaktadır.

13- Doğuda köklü bir ıslahat için gerekli meblağın, çıkarılacak özel bir kanunla doğu halkından tahsilinin gereği konusunda görüşbirliği vardır.

Özetle arzettiğim başlıca hususlar, Genelkurmay Başkanlığı ile Bakanlığımızın doğu ıslahatı hakkında öngördükleri ıslahatı içermekte olup gereğinin yapılması sizin görüşünüze kalmıştır efendim.

Şark Vilayetlerinde Yapılacak Islahat Programı

Öncelikle milli birliğin tesisi:

Doğuda fesat ve şuriş (4) kaynağı olan Kürtlerle meskün vilayetler üç mıntıkaya ayrılır.

1- Fırat nehri batısı ve Bayezit - Hınıs - Kemah hattı kuzeyi,

2- Van - Midyat hattının güney ve doğusu,

3- Birinci ve ikinci maddelerde gösterilen hatlar arasındaki vilayetler.

Birinci mıntıkada: Bayezit - Hınıs - Kiği - Umraniye - Kahta - Pötürge - Pazarcık gibi toplu Kürt köyleri bulunan yörelerde Türk göçmenleriyle iskan edilecek Kürt köylerinde hakimiyetin Türklere intikali ve muhtarların bunlardan seçimi; hükümetin istediği vergilerden daima kaçan Kürtlerin tamamen boyun eğmeye mecbur edilmesi; gaflet ve cahillikten milliyetini kaybeden yerli Türklerin maneviyatlarının takviyesi ve bu köylerin bağlı oldukları kaza ve vilayet merkezlerinde güçlü milli teşkilat ve eğitim-öğretime dayanan propaganda ve iktisadın etkisi ile Kürtlük cereyanlarının yok edilmesi; eşkıyalık ve zorbalıkta direnen pek sarp yerlerdeki köylerin ovalara nakli ile ahalisinin münferiden (tek tek) Türk köylerine taksimi lazımdır.

İkinci mıntıkada Hakkari vilayeti ve bazı kazalar ötedenberi serbest idareye tabi olup hiçbir zaman düzenli bir idare tesis olunmamış yerlerdir. Burada medeniyet merkezi olacak hiçbir kasaba yoktur. Yaz ve kış yer değiştiren aşiretlerin dolaşma yeridir. İngilizlerin Musul hudutlarında teşkil edecekleri Kürt özel idaresinin, sınırdaş olduğu işbu ikinci mıntıkayı etkilemesi doğaldır. İktisadi, siyasi ve bayındırlığa ilişkin nedenlerle buraya göçmen sevk ve iskanından vazgeçilerek mevcut serbestiyi sürdürmelidir. Kaza ve nahiyelerde yerli memur ve jandarmalar vasıtasıyla basit bir idareye tabi bulundurmak ve İngiliz idaresine eğilim duymayacak şekilde Kürtlerin durum ve geleneklerine uygun geçici bir sistem izlemek; askerlik ve devlet vergileriyle ilgili olarak kolaylık göstermek lazımdır. İngilizlere ve Kürtçülüğe eğilimli olanlar ailece Anadoluya sevkolunur. İdaremize taraftar ve sadık olanlar himaye olunarak silahlarına müsaade ve menfaatleri temin edilir ve bunlar vasıtasıyla hainler ve casuslar meydana çıkarılır. Burada geniş maarif, adliye ve hükümet teşkilatına gerek yoktur. Asiler ve şakiler (eşkiyalar) tayyare bombardımanları ile cezalandırılır ve korkutulur.

Üçüncü mıntıkadaki vilayetler Kürt çoğunluğu ile meskün olup Türkler ahalinin üçte birini teşkil ettiğinden devletin siyasi, iktisadi, askeri mühim kuvvetlerini kısırlaştıran bu mıntıkanın hızla Türk göçmenlerle iskan edilerek beş senede Türk çoğunluğunun üçte ikiye çıkarılması gerekir. Bu göçmenler öncelikle boş Ermeni köylerine ve istimlak edilecek çiftliklere, vesair araziye aşağıda gösterilecek şekilde yerleştirilir:

1- Romanya, Bulgaristan, Sırbistan Türk muhacirlerinden yılda 40 bin nüfus Urfa, Mardin, Siverek, Diyarıbekir mıntıkasına ve aynı göçmenlerden yıllık 30 bin nüfus Elaziz, Kemah, Fırat nehri havzası, Ergani, Palu, Kiği yörelerine; kısmen işbu batı (Balkan) göçmenlerinden, kısmen Rusya'daki Karapapak ve Azerilerden ve Kafkaslılardan 30 bin nüfus Van, Muş, Bitlis vilayetlerine sevk ve iskan olunur. Bu suretle beş senede üçüncü mıntıkada yarım milyon nüfus Ermeninin yerine kaim olarak Türklerin iktisadi ve siyasi hakimiyeti sağlanır. Kürtlerin ele geçirdiği Ermeni köyleri de göçmenlere verilmeli ve

göçmenler köy köy toplu iskan edilmeli; inşaat, zıraat ve yerleşme hususunda azami yardım görmelidir. Gerekirse nefsini savunmak için geçici olarak senet karşılığı silah verilmeli ve iki sene askerlikleri tecil olunmalıdır. İskan müdürlüğü bütün bütçesini doğuya tahsis etmelidir.

2- Tümüyle Türklerden oluşan şehir ve kasabalar güçlü maarif ve ocak, spor, gençlik teşkilatı ile harp merkezleri haline getirilmeli ve basın, mektepler, temsiller, milli ve umumi oyunlar ile halkın milli heyecanı verilmeli, hisleri ve Türk gelenekleri canlandırılmalıdır. Dersim, Karakeçi, Kiği, Bismil vb... Türklükleri tarihen sabit olup Kürtleşen veya milli hisleri zaafa uğrayan kabileler, yayın ve konferanslarla ve çıkarlar sağlanarak Türklüğe geri döndürülmeli ve Türklüğe meyli olan Kürtlerin eğilimleri teşvik edilmelidir. Siirt, Mardin, Midyat vesair Arapça konuşan şehirler dahi Türk kültürüne geri döndürülmeli ve şehirlerde Türkçeden başka dil kullanılması zorla ve idari yollarla yasaklanmakla beraber, vicdanen de bir mecburiyet halinde özel telkinatta bulunmalıdır. Gelecek Türk göçmenleri sınıflarına göre öncelikle şehirlere ve şehirlere komşu köylere yoğun bir halde yerleştirilmeli ve giderek daha geniş halkalar oluşturacak kültür merkezleri sonuçta birbirlerine kavuşarak dağlarda ve sarp yerlerde kalmış olan Kürtleri kuşatacak bir şekil almalıdır. Şehirlerde yatılı ilkokullar açılarak elde edilecek yetimler terbiye edilmelidir.

3- Diyarıbekir'de eşrafın himayeleriyle toplanmış olan iki-üç bin kadar Ermeni ile diğer şehirlerde mevcut Ermeni, Süryani, Gıldani, Nasturi ve sair Hıristiyanların daima uğursuzlukla sonuçlanan artış ve yoğunlaşmalarının önlenmesi ve her durumda İngilizlere alet olan zararlı unsurların ve buradaki Süryani ve Yazitlilerin (5) bu mıntıkadan çıkarılması için sebepler bulunması,

4- Amelelik, hamallık, rençberlik, askerlik vesair suretle Anadolu'ya ve İstanbul ve diğer şehirlere gelecek Kürtlerin bulundukları yerlerde evlenerek yerleşmelerine çaba gösterilmeli ve doğudan batıya amele celbi için daima teşvik edilmeli, bu konuda kolaylık sağlanmalı ve bunların geri dönüşlerine engel olunmalıdır. Kürtlerin askerliği topçu, jandarma, süvari gibi uzun hizmetli birliklerde ve Batı Anadolu ve Trakya'da yaptırılmalıdır. Bunlar batıda daima jandarmalığa teşvik ve Türklerle evlenmeleri kolaylaştırılmalıdır.

5- Gayri müslim, ecnebi tufeyliler (parazitler) elinde bulunan iktisat ve sanayiin tümüyle Türklere hasr ve tahsisine özen gösterilmeli, resmi ve milli bankalar, şirketler ve ticarethanelerle giderek bu amaca ulaşılması sağlanmalıdır. Gerçek bir iktisadi hakimiyet ile birlik sağlanabilir.

İkincisi hükümetin tesisi ve asayişin sağlanmasıdır:

1- İkinci ve üçüncü mıntıkalar, beş sıkıyönetim ile idare edilmelidir. Anadolu'nun diğer mıntıkalarında yapılacak genel müfettişlikler arasında, örneğin 5. Müfettişlik adıyla burada mülki bir müfettişi umumilik (genel müfettişlik) teşkil edilmeli, mıntıkada valiler asayiş, düzen ve ıslahat hususunda doğrudan doğruya müfettişliğe bağlanmalıdır. Ceza, hukuk ve güvenlik işlerinin hızla halli için refakatına adli, idari, askeri memurlar tayin olunmalıdır. Yedinci Kolordu Kumandanı, genel güvenlik bakımından umumi müfettişin idaresi altında olarak sıkıyönetim komutanlığını yürütür.

2- Doğuda bizi rahatsız eden ecnebi propagandalarına karşılık vermek için düzenli bir istihbarat teşkilatı yapılmalı ve düşman casusluğu içte ve dışta izlenerek etkisiz kılınmalıdır. Bunun için işinin ehli memurlar çalıştırılmalı, kendilerine mükafat ve hediyeler verilmeli, gazeteler yayınlanmalı, broşürler yayınlanıp dağıtılmalı, konferanslar düzenlenmeli ve bu işler için oldukça mühim örtülü ödenek ayrılmalıdır. Bu konuda hükümetin tüm resmi teşkilatından azami biçimde yararlanılmalı ve genel propaganda için Genel Kurmay Başkanlığınca belli hedefler gösterilmelidir.

3- Tüm silahlar toplanmalı, kimsenin vesikasız silah taşımasına meydan verilmemelidir. Ancak yukarda arzedildiği üzere, hükümete sadık olanlara ve göçmenlere kendilerini korumak için vesika ile silah verilebilir.

4- Üçüncü mıntıkada mütegallibe, şeyhler, eski derebeyler, eşkiyalar, asiler, ecnebi taraftarları, önde gelen Kürtçüler aileleriyle birlikte batıya nakledilmelidir. Halen kaçak durumda olan bu gibi zararlı kişilerin aileleri yerinde bırakılmayıp Anadolu'ya sevk edilmelidir. Yağmacılığı ve eşkiyalığı alışkanlık haline getiren sarp, dağlık köyler kaldırılarak Trakya ve Anadolu'ya dağıtılmalıdır. Eşkiyalığa sığınak olan hiçbir köy bırakılmamalıdır.

5- 7. Kolordu birlikleri ile seyyar ve sabit jandarmalar dolgun mevcutlu olmalı ve hudut taburlarının iki bölüğünün geride toplu bulunması için mevcutları yedişer yüze çıkarılmalı ve Van kuzeyindeki boş hudut kısmında bir tabur teşkil edilmelidir. Van'da bir dağ tugayı teşkili ve süvari tümenlerine bir zırhlı otomobil ilavesi ve Suriye hudut kaçakçılığının meni için gümrük idaresinin emrinde bir zırhlı otomobil bölüğü bulundurulması, aşiret tümenleri dağıtılarak yedek süvari tümenleri teşkili gerekir.

6- Süratle nüfus yazımı, arazi ve emlak yazımı yapılarak düzenli bir istatistik meydana getirilmeli; tüm vergilerin tarh ve tahsilinde ciddi biçimde izleyerek hükümet buyruklarının tamamen gerçekleşmesine özen gösterilmeli; isyan bölgelerine zamlı vergiler tarhı (yüklenmesi); çok sayıdaki askeri bakaya ve yazılmamış kaçağın şiddetle izlenerek zorla yollarda ve batıda çalıştırılmaları lazımdır. Yukarda söylendiği üzere, üçüncü mıntıka ile yerli Türkler hakkında müsamahakar davranılmalıdır.

Üçüncü olarak ulaşım ve bağlantının hızla tesis ve temini:

1- Keller - Ergani - Diyarbekir demiryolunun hızla inşası ve Sivas - Erzurum hattına bağlanması sağlanmalıdır. Demiryolunun inşasında göçmenlere iş verilmesi ve hemen arkasından üretici hale getirilmeleri ve hat boyunca güçlü Türk köyleri tesisi gözönünde tutulacaktır. Bu hattın inşası için Ergani Madenindeki hükümetin hissesi karşılık gösterilerek Ergani şirketinin veya diğer bir şirketin hemen işe başlaması imkanı araştırılmalıdır.

2- Harput-Dersim-Erzincan yolu ile Mardin-Hasankef-Garzan-Bitlis yolunun araba geçişine uygun bir hale getirilmesi ve bunun için kişilerin zorla çalıştırılmasından yararlanılması lazımdır. Diyarbekir vilayet mühendisinin bu konudaki raporu Bayındırlık Bakanlığına verilmiştir.

3- Van Gölü'nde gemi işlettirilmesi ve Ernis tersanesinin faaliyete geçirilmesi gerek göçmen iskanında, gerek yörenin iktisaden canlandırılmasında büyük yarar sağlayacak, askerlik bakımından hızlı bir bağlantı yaratacaktır. Bu konudaki görüş ve ayrıntılar Bayındırlık Bakanlığı'na verilmiştir.

4- Gerek posta ve gerek yolcu nakliyatı ve hızlı bir bağlantı sağlanması için Diyarbekir'e ve Van'a tayyare postaları tesis edilmelidir. Yünkers şirketine böyle bir teklif yapılmıştır.

Genel durumun takip ve teftişi:

Beş sene zarfında yürürlüğe konması mümkün ve gerekli olan bu programın yıldan yıla gelişme aşamalarınını izleyebilmek üzere her sene yapılacak işler önceden tesbit ve sene sonunda ayrıntılı bir rapor ve istatistik ile yapılan işler genel müfettişlikçe merkezi hükümete bildirilmelidir. Ve programda yapılacak değişiklik ve öneriler ayrıntılı biçimde ve gerekçeleriyle ifade edilmelidir. Merkezin emir ve onayı olmaksızın esas çerçevenin değiştirilmemesine özen gösterilmelidir.

(Bugünün diline uyarlayan Baran)

---

(1) sözlük anlamı "derebeyi, zorba" olan *mütegallibe* terimi, burada daha çok Kürt bey ve ağaları, aşiret reisleri ve şeyhler için kullanılmaktadır. Zaten, bu terimle kimlerin kastedildiği daha aşağıda açıklanmaktadır.

(2) Ya o dönemde Türkçede kural filan yoktu, ya da, TC'nin Dahiliye Vekili Cemil Beyefendi'nin dili çok bozuk. Bay Renda'nınki de öyleydi ya.. Birçok yerde düzelttim, noktalama işaretleri koydum; burada ise özellikle bıraktım. Cümlenin doğrusu şöyle olsa gerek (anlatımın bazı bölümlerini bugünün Türkçesine uyarlıyarak veriyorum): *Bu direktif dahiline giren mütegallibe, idari, iktisadi (tefeciler), itikadi (şeyhler), aşiret reisleri ve ağalar, büyük arazileri (5-35 köy) tasarruf eden kişilerdir.*

(3) Burada, sıralamada "v"nin kullanılmış olması bir yanlışlık olsa gerek. Sıra "i"dedir.

(4) Sözcüğün doğrusu şorış'tır, Kürtçede devrim ve ayaklanma anlamındadır.

(5) Yezidiler olacak.

(Devam edecek)

KIRD, KIRMANC, DIMILİ VEYA ZAZA KÜRTLERİ

(I1)

Mehemed Malmisanij

III-DIMILİ

Bu sözcük daha çok Kurmanclar tarafından kullanılmak üzere, Kürtler arasında Dımıli, Dımbıli veya Dımli biçiminde söylenir. Kemal Badıllı, Kurmancların *"Zazalara nadiren Zaza, fakat genel olarak Dımıl"* (58) dediklerini yazar.

"Dımıli" sözcüğü, yazılı kaynaklarada Dunbuli (59), Dunbeli, Dünbeli (60) Dunbali (61), Donboli, Dınbıli (62), Dümbüli (63), Dümbeli (64), Dumbili (65), Dumbüli (66), Dumbuli (67), Dımbeli (Dumbeli) (68), Dımbıl [i] (69) Dümbüllü, Dımılli, Dumuli, Dumıli, Dumli gibi çok değişik yazılışlarla karşımıza çıkar. Öyle ki bir kitabın değişik sayfalarında (70) veya bir kitabın farklı çeviri ve baskılarında bile bu sözcüğün değişik biçimlerde geçtiğini görürüz. Örneğin İslâm Ansiklopedisi'nde Şerefname'den "Dumbuli" biçiminde aktarılan aynı sözcük, Şerefname'nin Türkçe çevirisinde "Dınbıli", Kürtçe çevirisinde ise "Dunbuli" biçimindedir. Bu değişik biçimlerin, daha çok Arap harflerinin okunuşundaki değişiklik ve yanlışlıklardan kaynaklandığı anlaşılıyor. Çünkü Dunbuli veya Donboli sözcüğü, Arap alfabesinde DNBLY harfleriyle yazılır. Sözcüğü önceden tanımayanlar çoğu kez bunu yanlış okumuşlardır.

Kaynaklar bu sözcüğün anlamı ve kökeni ile ilgili değişik yorumlarda da bulunurlar. Bunlardan bazıları şöyledir:

"Diyarbakır, Genç, Kulp, çapakçur, Siverek civarı halkı ve Dersimliler kâmilen Zaza'dırlar. Zazalara Dümbeli derler. Bunu 'Düm-meli yani Meli'nin arkasına gelen' yahut 'Meli'nin kuyruğu' gibi bir mana ile tefsir ederler. Güya Kürtler Mil ve Zil diye iki esastan doğmuş imiş, Dümbeli[nin] bu kaynaklardan birine tamamiyle mensup olmayan, yalnız ata cihetiyle Mil ile bir münasebeti olanlara mahsus bir ad olduğu söylenir." (71)

Bir başka rivayet şöyledir:

"Mevcut rivayetlere göre, güya bir zamanlar Viranşehir Milli(Milli) aşiretine tabi olmalarından kinaye olarak Zazalara 'Millilerin arkası, devamı, tabii' manasına Dumılli denmiş ve zamanla bu kelime Dumuli/Dımıli-Dumıl, Dımıl şekillerine girmiştir (dû, Kurmançcada arka, son, sonra, devam veya kuyruk ve tabi anlamındadır" (72) diyenler olduğu gibi, *"Dumıl, geniş omuzlu"* anlamına gelir (73) diyenler de vardır.

Bu rivayet, hiç değilse yüzyılımızın başında Dersim Kürtleri arasında da yaygındı. Mark Sykes, Milli aşireti başkanı İbrahim Paşa'nın Dersim Kürtleri arasında da saygı gördüğünü, onun *"Dersim'de muhafızsız olarak seyahat edebilecek tek ya-*

www.kurdiyakurdi.org

bancı" olduğunu belirttikten sonra İbrahim Paşa'nın şöyle dediğini yazar:

"Yıllarca önce Kürtler iki kola ayrılmışlardı, Mılan ve Zilan olarak. Mılanların 1200 aşiretleri vardı; ancak bunlardan hoşnut olmayan Allah bunları sağa sola dağıttı. Bunlardan kimi kayboldu ve kimi de yaşamını sürdürdü. Bu kaybolmaktan kurtulanlar Mılanlar'ın başı olarak bana saygı gösterirler."

"İbrahim'in anlattığı hikâye Muhammed'den çok önce olan bir duruma ilişkin. Böylece Mılanlar'ın bir kısmı Hıristiyan, bir kısmı da Yezididirler. Mılan efsanesine göre, kendileri Şem'in çocuklarıdır ve Arabistan'dan gelmişler. Ancak Zilanlar doğudan gelmişler. Şimdi bu muğlak efsane ile Dersim'in tüm Kürtleri arasında da karşılaşılır. Bunu burada durdurarak, bunun değişiği olan bir diğer efsaneye geçelim:

"Arabistan'dan gelen ***Mılanlar, Dersim'de yerleştiler****. Sultan Şelim Batı Kürdistan'ı fethettiği zaman, veziri gördü ki Kürtler Dersim'in dağ eteklerinde başıboş gezmekte ve bölge göçebelerle dolu. Bundan ötürü vezir, isteyenlerin evler yapıp yerleşebileceğini, çadırda yaşamak isteyenlerin ise çadırlarını alıp güneye inmelerini emretti. Bazıları ev yaptılar, Türkçe öğrenip kadınlarına peçe giydirdi[ler]; **bazıları Dersim'in ulaşılmaz doruklarına kaçtılar**; bazıları da güneye indiler. İşte İbrahim Paşa bu güneye inenlerin başıdır."* (abç) (74)

Karl Hadank gibi Bazı yabancı yazar ve araştırmacılar, Dımılilerin ve Goranların köken olarak da Kürt olmadıklarını, Deylemlilerin soyundan olduklarını ve Hazar Denizi'nin güneybatısından geldiklerini ileri sürmüşlerdir. Bunlara göre "Dımılı" sözcüğü de "Deylem" sözcüğünden kaynaklanır. Örneğin Artur Christensen'e göre, "Deylem" sözcüğü, seslerin yer değiştirmesi (métathèse) sonucu "Dımli"ye dönüşmüştür (75). Aynı görüşleri araştırmadan benimseyen Kürt araştırmacıları da vardır. Bir varsayım olarak ortaya atılan ve döne dolaşa bugün adeta gerçekmiş gibi sözkonusu çevrelerce kabul edilen bu iddialar ile ilgili ikna edici kanıtlar ileri sürülebilmiş değildir. Örneğin "Dımılı"nın "Deylem" sözcüğünden kaynaklandığını iddia edenler "Dunbuli" sözcüğünün neyin nesi olduğunu izah etmemişlerdir.

Kanımca "Dımılı" sözcüğü, "Dunbuli" veya "Dunbeli" sözcüğünün değişikliğe uğramış biçimidir. Bu kanıya şuradan varıyorum:

1)Herşeyden önce, bugün de Motkan ve Sason gibi bazı yörelerde Zazalar "Dımbılan" adıyla anılmaktadırlar (sözcüğün sonundaki "-an", çoğul ekidir).

2)Peter Lerch, 1850'lerde Palu'nun kuzeyindeki Dumbeli aşiretinin Zazaca konuştuğunu yazar.

3)Birçok tarihçi, Xoy (Hoy) yöresinde Dunbulilerin yaşadıklarını yazar. Şerefname'de bunların aslen Yezidi oldukları ve Cızira Boxtan (Botan) yöresinden oraya gittikleri belirtilir. Acaba bunların bugünkü Dımılilerle ilişkisi nedir?

Dınbili adının yazılı kaynaklarda çok değişik biçimlerde geçtiğini daha önce belirtmiştik. **Dınbili adındaki Kürt kabilesinden sözeden -bildiğimiz- en eski tarihçi Mesudi'dir**. Arşak Poladyan'ın aktardığına göre, Mesudi (ölüm tarihi: 956), ad-Dababile (Dunbili) kabilesinin Suriye'de yaşadığını yazar (Poladyan'ın kitabında "ad-Dababile" olarak geçen adın ed-Denabile olması gerekir. Çünkü Arapça'da Dunbil sözcüğünün çoğulu Debabile değil, Denabile'dir) (76).

14. yüzyılda yaşamış olan Mecdeddin Yakub Firuzabadi (1329-1414) de Arapça olarak yazdığı El-Kamusu'l-Muhit adlı ünlü sözlüğünde, **bu sözcüğün doğru biçiminin Dunbul olduğunu ve bunun daha önceleri Musul civarında yaşamış olan bir Kürt aşiretinin adı olduğunu kaydeder** (77). Firuzabadi'nin bu açıklaması, hem bugünkü Dımılı sözcüğünün aslını, hem de bunun bir Kürt aşiretinin adı olmasını belirtmesi açısından önemlidir.

Bu sözcüğün geçtiği en eski yazılı kaynaklardan biri olan "Mesaliku'l-Ebsar Fi Memaliki'l-Esmar"dan yapılan alıntılarda ise Dunbuli biçiminde olduğunu görüyoruz. Bu kitabında, Fadlullah İbnu'l-Umeri Şehabuddin Ehmed (1301-1349), Dunbulilerin -Musul'un kuzeydoğusundaki- Meqlub ve Muxtar (Maklub ve Muhtar) dağlarında yaşadıklarını yazar (78).

Dunbulilerin Kürt oldukları genellikle kabul edilir. Örneğin bu sülaleye mensup olup 995'te ölen bir bey, **Emir Süleyman Kurd** adıyla bilinir. Tarihsel kaynakların yazdığına göre, aynı sülaleye mensup olan beylerden Emir Ehmed Beg'in (ölüm tarihi: 1472) **Kürtçe bir divanı** vardı ve bu divan Kürtler arasında Hafız-ı Şirazi'nin divanı kadar değerliydi. Ehmed Beg ayrıca Hafız'ın gazellerini muhammes olarak Kürtçeleştirmişti. Papazyan'ın aktardığına göre, **Dunbuli Kürtlerinden** Ehmed Xan el-Dunbulî'nin oğlu Rustem Xan, yazdığı "İşaratü'l-Mezahib" ve "İşaratü'l-Edyan"da,

'Ebdurrezaq İbn Necef Quli Xan Dunbuli de 1850'de yazdığı "Tarixê Denabil"de (Dunbulilerin Tarihi'nde) **Dunbuli'lerin Şii inancına bağlı Kürtler** olduğunu yazarlar.

Basile Nikitine'in Farsça bir el yazmasından aktardığı bir bölümde, Dunbulilerin (Donbolilerin) adlarını "Dunbul" (Donbol) kalesinden aldıkları belirtilir. Bu kaleden ise bazen **Diyarbekir'in dağlık kesiminde**, bazen **Fırat Nehri kıyısında**, bazen *"Türklerin Karacahisar (Qerecehisar)* (79) *dediği fakat Dunbul (Donbol) Kalesi olarak ünlü olan"* bir kale, bazen de ***"Kürdistan'ın ortasındaki" bir kale*** diye sözedilir (80). Hemen belirtelim ki, Diyar-ı Bekr veya Diyarbekir adı, bugün Türkçe'de Diyarbakır (81) denilen şehrin adı olmadan önce Yukarı Dicle Bölgesinin adıydı. Örneğin 19. yüzyılın ortalarında yazılan bir diğer Farsça kaynağa göre, Diyarbekir Vilayeti'nin doğusunda Büyük Ermenistan ve Kürdistan, batısında Küçük Ermenistan ve Mülk-i Şam, kuzeyinde Anadolu ve Erzincan, güneyinde ise Şam ve Arabistan toprakları bulunmakta idi (82). 1868-1885 döneminde Diyarbekir vilayetine bağlı olan sancaklar ise şunlardı: 1)Diyarbekir (Siverek, Ergani Madeni, Resülayn, Lice, Silvan, merkez yani Amid) 2)Mamuretülaziz 3)Malatya 4)Siirt 5)Mardin (83). Farsça metinde sözkonusu edilen Diyarbekir sözcüğünün de bu eski Diyarbekir vilayeti anlamında kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Dımılıler bugün de adıgeçen bu bölgede yaşıyorlar.

Dunbul kalesi hakkındaki benzer bir açıklamayı da Ali Ekber Dêhxuda yapar:

"Dunbul, Diyarbekir yöresindeki bir dağın adıdır. *Azerbeycan Dunbulilerinin reisleri aslen bu yöredendirler ve Kürdistan'da Dummel/Zaza diye ünlüdürler."* (abç) (84)

Dunbıl (Dunbul) kalesinin "Sencıran Dağı"nda olduğunu yazan (85) kaynaklar da vardır. Adı geçen "Sencıran Dağı", büyük bir olasılıkla Yezidilerin yaşadığı -ve Kürtlerin Şıngar veya Şengal dediği- Sincar Dağı'dır.

Dımılılerin Kürt olmadığını iddia eden bazı yazarların kabul etmek istememesine karşın bu açıklamlar, İran sınırları içindeki Xoy yöresi Dunbulileri ile konumuz olan Kuzey Kürdistandaki Dımılılerin ilişkisini göstermektedir.

Dımılılerin bugün yaşadıkları Kuzeybatı Kürdistan'a ne zaman geldikleri konusu henüz tartışmalı olmakla birlikte İshak Sunguroğlu'dan aktardığımız şu açıklamalar, hem Dersim Dımılılerinin -yazarın deyişiyle Dinbillilerinin- Irak'tan Dersim'e göçeden Kurtler olmasını ifade etmesi hem de bunlar arasında Aleviliğin yayılmasına yer ve kişi adları belirterek değinmesi açısından önem arzetmektedir. Sunguroğlu şöyle yazmaktadır:

*"... Şah İsmail ise, zaptettiği bölgelerde emniyeti temin etmek için kendi tebaasından olan **Dinbilli aşiretini** tedibe girişince etrafında bulunan bütün **Irak Kürtleri** korkularından batıya doğru kaçmağa başlamışlar ve gelip Van, Bitlis, Diyarbekir, Harput gibi dağlık bölgelerine yayılmışlar ve bunlardan bir kısmı bilhassa sarp dağlara ve vahşi meşe ormanlarına sahip ve aynı zamanda yol uğrağı da olmayan **Dersim'i bir yurd olarak seçmişler ve buraya yerleşmişlerdi.**"*

*"... [Şah İsmail] Bu cümleden olarak Rumyeli Nur Ali Halife namında bir Kızılbaş şeyhini de Çemişgezeğe göndermişti. O zaman Çemişgezek emiri- bulunan Hacı Rüstem, Nur Ali'yi memlekete sokmıyacağı ve karşı koyacağı yerde, bilâkis şehri bu halifeye terk ile savuşup Şah İsmail'in yanına gitmişti... Nur Ali uzun zaman Çemişgezek'te kaldı, Çemişgezek ve Dersim'de durmadan çalışarak Şiiliği halka aşıladı, bu tohumlar, yerli halk ile **Dersim'e yerleşen Irak Kürtleri** arasında bir mezhep farkı ve dolayısıyla çetin bir düşmanlık meydana getirdi, ardı arası kesilmeyen Dersim isyanları işte bu tarihten sonra başlamıştır..."* (abç) (86)

Bazı kaynaklar Dunbulilerin daha önce Şafii mezhebine mensup olduklarını da yazarlar (87).

Hemen belirtelim ki bütün Dımılılerin bugün bulundukları bölgelere birlikte değil de değişik zamanlarda gelmiş olmaları da mümkündür.

4)Dunbuli sözcüğündeki "NB" seslerinin giderek kolay söyleyiş biçimine, yani "MB"ye ve nihayet "M" sesine dönüştüğü ve sözcüğün Dımbıli ve Dımıli (Dumuli) biçimlerini aldığı anlaşılıyor. "NB" seslerinin Kürtçede "MB'ye ve giderek "M" sesine dönüştüğüne dair birçok örnek bulunmaktadır. Burada bunlardan sadece birkaçını hatırlatalım:

Dımıli lehçesinde			Türkçe anlamı
NB	MB	M	
şenbe	sembe	şeme	cumartesi
sınbore	sımbore/sembure	sımore	sincap
tenbel	tembel	temel	tembel
enbaz	embaz	'emaz	arkadaş
tenbih	tembê	temê	tembih

Şerefname'nin Dınbılı beyleri ile ilgili

bölümünde, Dınbılilerin [Cızira] Boxtan (Botan) vilayetinden giderek Xoy yöresine yerleştikleri, başlangıçta Yezidi dinine mensup oldukları ve Kürtler arasında onlara Dınbılı Boxt denildiği belirtilir. Nitekim bugün de Cizre'ye bağlı Dunbılya diye bir köy vardır (bazı kaynaklarda adı Dumbulya veya Dımılya biçiminde geçen bu köyün Türkçeleştirilmiş adı Erdem'dir). Aynı şekilde Darê Yeni/Dara Hêni (Genç) ilçesine bağlı Botiyan köyü sakinleri ve bu adla anılan aşiret de Dımılı lehçesini konuşmakta olup Botiyan (Botiyon) adını korumaktadırlar.

19. yüzyılın ortalarında yazılmış olan Farsça bir kaynakta Dunbeli (Dunbılı)ler konusunda yazılanlardan ise bunların "**Kızılbaş Kürt**"lerden oldukları fakat artık Türkçe konuştuklarını öğreniyoruz:

*"**Dunbeli**... bugün **Kızılbaş taifesinden sayılan bir Kürt kabilesidir.** Hepsi Türkçe konuşurlar ve Şia-yı İmamiye'dendirler. Xoy (Hoy) vilayetinde yaşarlar..."* (88)

Tarihçi Muhemed Cemil Bendi Rojbeyani, sonradan Türkçe konuşan bu Xoy Dunbulilerinin eskiden Gorani lehçesiyle konuştuklarını yazar (89).

İran ve Kürt kaynaklarının verdiği bilgiler, Xoy (Hoy) yöresi ve Azerbaycan'daki Dunbuli Kürtlerine mensup bazı şair ve yazarları tanımamızı sağlıyor bugün (90). Bunlardan Heyran Xanım, Mehabad'da kurulan Komeley Jiyanewey Kurd'un yayın organı olan Nıştıman'da Kürt kadın şairi diye tanıtılmıştır (91).

Yer ve aşiret adı olarak Dımılı

Bugün Kürdistan'ın değişik bölgelerinde Dımılı/Dumılı adını çağrıştıran bazı köy adları ile aynı adı taşıyan Yezidi aşiretlerine de rastlanıyor. Bunlardan -daha çok yazılı kaynaklara dayanarak- tesbit edebildiklerimiz şunlardır:

1-Diyarbakır'ın Kulp ilçesine bağlı Dumulyan (Baloğlu) köyü

2-Çemişgezek ilçesinin Germili (Gedikler) bucağına bağlı Dımılı (Akçeren/Atçelen) köyü

3-Cizre'ye bağlı Dunbılya (Dumbulya, Dımılya) köyü

Bu köyün adı, yazılı kaynaklarda Dunbılya, Dumbulya ve Dımılya biçiminde geçer ki bunlar, sözcükteki NB-MB-M dönüşmesini yansıtmaktadır.

4-Bingöl'ün Kığı ilçesine bağlı Dımlag/Dımlek (Karaçubuk) köyü

5-Abowian, 1848'de Palu'nun kuzeyindeki Dımbeli (Dumbeli) köyünden sözeder (92).

.6-Bugün Suriye sınırları içinde bulunan Çiyayê Kurmênc yöresinde 'Efrin kazasının Reco nahiyesine bağlı Dumuliya adında bir köy bulunmaktadır. Resmî adı Dumbulli olan bu köyün sakinleri Kurmanc lehçesini konuşurlar.

7-İran'da Hervabad yöresinde Donboli ve Ehr yöresinde Dumuli (Dumulu) adlarıyla birer Şii köyü bulunmaktadır.

8-Bazı Türk kaynakları, Bongıla (Solhan)'daki Çanmerik ve Çolemerik Dımılilerinin (Zazalarının) Diyarbakır'ın Hazro ve Mardin'in Çaymaz'daki Dumbulan aşireti ile ilişkileri olduğunu kaydeder (93).

9-Yusuf Ziyaeddin Paşa, Dınbılan'ın, Şirvan aşiretlerinden biri olduğunu yazar (94).

10-Irak Kürdistanı'nda bulunan Dıhok ile yukarıda bir vesileyle adı geçen Meqlub Dağı arasıda bulunan Şêxan bölgesindeki birçok köyde Yezidi aşiretlerinden biri olan Dumılı aşireti (95) yaşamaktadır. Bazı kaynaklarda bu aşiretin adı "Domılı" biçiminde geçer. J., Campanile'nin 1818'de yayınlanan eserinde, adıgeçen Yezidi **Dumbeli** aşiretinin de aynı aşiret veya onun bir kolu olduğu anlaşılıyor. Bundan hareketle, bu aşiretin adının eskiden Dumbeli iken sonradan Dumılı (veya Domılı) biçimini aldığını söylemek mümkündür (96).

Bu vesileyle kimi Yezidi aşiretlerinin adının, bugünkü bazı Dımılı (Zaza) yerleşim birimlerinin adı olarak yaşadığına dair bir örneği hatırlatalım: Halen Gêl (Eğil) ilçesine bağlı bulunan Qızılan (Qızlan) adında bir köy bulunmaktadır. Bu köyün sakinleri Dımılı lehçesini konuşurlar. 1894'te yayınlanmış olan "El Hediyye'l-Hemidiyye Fi'l-Luxeti'l-Kurdiyye" adlı sözlükten, "Qızılan"ın (97) bir Yezidi aşiretinin adı olduğunu öğreniyoruz.

Yezidilerle Dımililerin inanç ve gelenekleri arasındaki benzerlikler

Dımililerle Yezidilerin ilişkisini gösteren başka belirtiler de vardır. Örneğin Dımililer arasında, özellikle de Alevi olan Dımililer arasında halen yaşıyan bazı gelenek ve törelerin Yezidilerinki ile büyük benzerlik göstermesi dikkat çekicidir (Konu ile ilgili kaynaklaradan bazılarında Alevi yerine Kızılbaş sözcüğü kulanılmakta ise de biz genel olarak Alevi sözcüğünü kullanacağız). Bu konu başlıbaşına bir inceleme konusudur ve bildiğimiz kadarıyla bugüne dek üzerinde yeterince durulmamış, inanç ve

amel yönünden Kürt Aleviliği ile Yezidilik karşılaştırılmamıştır. Bu konuda bir fikir vermek için biz burada sadece birkaç hususu hatırlatacağız. Yanlış bir anlaşılmaya meydan vermemek için şu iki hususu belirtmekte de yarar var: Aşağıda Yezidilikle olan benzerlikleri üzerinde durduğumuz Alevilik, sadece Dersim Dımılı (Kırmanc) Aleviliği ile sınırlı değildir. Bunların bir bölümü Kürt olmayan diğer Aleviler için de geçerlidir (98).

1)Sünni-Şafii Dımılilerin yaşadığı Piran yöresinde her yıl Mayıs ayı ortalarında kutlanan Rojê Ziyar bayramı (99) ile Yezidilerin "Cemayi" günü kutlamları arasındaki benzerlikler (100).

2)Dımılilerin özellikle -Dersim Alevilerinin- ve Yezidilerin güneşe verdiği önem

"Namaz kılacak olan Yezidi, güneş doğunca veya batınca ona doğru yönelir ve üç defa rükûa varır... Yezidi duaları dört tanedir:

1-Sabah duası: Arapça-Kürtçe karışımı uzun bir duadır.

2-Evger duası: Bu dua, diğerinden daha uzun olup yine sabahları okunur.

3-Güneş batış duası: 53 duadan meydana gelen bu duaya güneş duası da derler. Güneş battığı sırada bu dua okunur.

4-Akşam duası: Buna şehadet duası da derler. Yatağa girince okunur.... Yezidilerin güneş ve aya taptıklarına dair yanlış telakki, yüce Tanrı (Melek Tâvus)'nın 'Ay ve ***karanlığın efendisi'*** *ve* ***'güneş ve aydınlığın efendisi'*** *olarak gösterilmesinin neticesidir..."* (abç) (101)

Yezidiler, "Aynı şekilde sabahleyin güneş ışınları nereye vurursa orayı öperler." (102)

Dersimlilerde ise *"akşam yatağa girerken, sabahları kalkarken ve yıkanırken Hode'ye (Tanrı'ya-Malmisanî) dua etmek her Dersimlinin borcu sayılır. Dersimli, sabahları pek erken kalkıp muhteşem dağlar arasından doğmakta olan güneşin şualarına karşı vücuduna muhtelif inhina ve hareketler vererek ibadet eder.* ***Güneşe Tanrının Nuru denir."*** (abç) (103)

Alevi olan Dersim Dımılileri, güneşe "**bımbarek**" (mübarek) veya "**Roştiya Mehemed-Eli** (Hz. Muhammed-Ali'nin Nuru), aya ise "**Roştiya Ana Fatma**" (Hz. Fatma'nın Nuru) der; doğuşu ve batışı sırasında güneşe dua (104) ederler (105). Şu Türküde olduğu gibi Kırmanci (Dımılı) lehçesiyle söylenen bazı Dersim türkülerinde güneşin "Mehemed" (Muhammed) veya "Mehemed-Oli (Muhammed Ali) diye adlandırıldığı görülür:

"Bıko sipede ra ***Mehemed*** *vejiyo*
Na ***Mehemed-Oli*** *yo..."* (106)

Türkçesi:
"Oğul sabahtan ***Muhammed*** *çıkmış*
Bu ***Muhammed Ali****'dir..."*

"Dersim halkının inancına göre, sabah ibadet vaktidir... hayır ve bereket vaktidir... Derler ki 'Tanrı, kimin erken uyanarak kendisine dua edip andıktan sonra işine gittiğini anlamak için sabah erkenden ümmetine bakar. Ümmetini erken uyanma sırasına göre derecelendirir. En erken uyananın rızkını kepçe ile, daha sonra uyananınkini avuç ile, çok geç uyananınkini ise kaşık ile verir...' Sabah vakti çok makbuldur... sabah ibadeti çok çok makbuldur." (107) Dersimli bazı ozanlar, şiirlerinde bu konuları işlemişlerdir (108).

Dersimli yazarlardan Munzur Çem de bir yazısında bu konuya değinir:

"Alevi Kürtlerde ateş, güneş ve ay kutsal olarak bilinirler....

... ***Güneş tanrıya yakın düzeyde kutsallığa sahiptir.*** *O nedenle de birtakım zorunlu haller dışında,* ***kurban mutlaka güneş doğarken ve ona çevrilerek kesilir.*** *Ay, aynı şekilde kutsal olmakla birlikte güneşten bir derece daha aşağıda yer alır.* ***Güneş ve ay doğarken, yüz onlara çevrilir, eller açılır ve dua edilir. Güneşe, ayrıca hastalık ve öteki sıkıntı anlarında da yalvarılır, dua edilir.*** *Dua, güneşin ve ayın adını anarak onlara yalvarma biçimindedir."* (abç) (109)

Dersimli Aleviler, güneşe öylesine önem vermektedirler ki bazan hastaların iyileştirilmesi için bile ona yalvarırlar (110).

Dersim dışındaki bazı bölgelerde de Dımılilerin güneşi adeta kutsal saydıkları ve onun adına yemin içtikleri görülür. Örneğin Piran ve Gêl (Eğil) yöresinde günlük hayatta sık sık "İno roj mı kor ko (biko)!" yani **"[Yalan söylüyorsam] Güneş gözümü kör etsin!"** anlamında yemin edilir.

3)Yezidilerde ve Dımılı Alevilerinde Xızır (Hızır)'a olan saygı

M. Nuri Dersimi'nin yazdığına göre, Dersimlilerin ikinci önemli bayramı **Hıdır İlyas** bayramıdır. *"Ocak ayının sonunda* ***üç gün oruç tutulur.*** *Bu üç gün zarfında bazı kızlar su içmezler ve rüyalarında kendilerine su verecek olan gencin kendilerine nişanlanacağına ve eş olacağına inanırlar. Oruçtan sonra,* ***kavut*** *dedikleri kavrulmuş buğdaydan yapılmış unu, bir kap içerisinde en yüksek yüklük üzerine koyarak etrafına*

mumlar yakarlar ve gece ***Hazreti Hıdır****'ın bir işaretini beklerler. Ertesi günü sözü geçen* ***kavut,*** *yağ ve balda pişirilerek komşulara dağıtılır, sofralar çekilerek düğün bayram edilir."* (111)

Munzur Çem de aynı konuya değinir:

"... Hızır'ın Alevi inancında çok önemli bir yeri olduğunu belirtmek gerekir. Bu inanca göre, Hızır aksakallı bir ihtiyardır. Boz bir atın sırtında gezer. O, 'cantêzik' (tezcanlı) tır. Öylesine sır sahibidir ki her an her yerde hazır haldedir. O nedenle de dara düşüldüğünde hemen hemen her zaman ilk olarak ona seslenilir."(112)

Dersimli ozan Wuşenê Tikmeyi (1911-1986), bir deyişinde Xızır (Hızır) için şöyle der:

"Çıqa kokum o, cansenik o, Kal Xızır o
Koti veng dê hem hazır o hem nazır o." (113)

Türkçesi:

"Ne kadar da yaşlıdır, tezcanlıdır, Yaşlı Hızır
Nerede çağırsan hem hazır hem nazırdır."

Gêl (Egil) ve Piran'yörelerinde olduğu gibi, diğer yörelerdeki Dımılıler arasında da 13 Ocak'a rastlayan Sernewe'den kısa bir süre sonra, **Xız İlyas (Xiz Liyas, Xed İlas)** günü **"qawıtı"** (kavut) hazırlanıp evde kiler gibi herkesin -özellikle çocukların- uğramadığı bir yerde yüksekçe bir yere konur. Bir gece orada bırakıldıktan sonra sabahleyin yenir. O gece Xoca Xızır (Hoca Hızır)'ın gelip hazırlanan kavuta dokunabileceği, bunun da çok hayırlı ve şans getiren bir şey olduğuna inanılır.

Sincar Yezidileri de şubat ayının ilk perşembe günü Xıdır İlyas bayramını kutlar ve bundan önceki üç gün oruç tutarlar. Üç gün yerine bir gün oruç tutanlar da vardır. Dımılılar gibi Sincar Yezdileri de Xıdır İlyas günü kavut hazırlayıp tanıdıklara, yakınlara dağıtırlar (114). Bazı araştırmacıların bu bayramın Hıristiyanların kutladığı bir bayramdan kaynaklandığı görüşünde olduklarını da belirtelim.

4)Dersim'de kutlanan ve bazı kaynaklarda diğer Alevilerce 21 veya 22 Martta kutlandığı (115) belirtilen Neweroze (Nevruz) yahut Sultan Newruz bayramı (116) ile Yezidilerde kutlanan "Cejna Sersalê" (Yılbaşı bayramı) (117)

5)Yezidilikte dinsel bazı tabakalar veya sınıflar bulunduğu, bunlardan birinden diğerine geçilemediği bilinmektedir. Bu bir nevi kast sistemidir. Bu katılıkta olmamakla birlikte Dersim Alevileri arasında da bunun kalıntıları denebilecek bazı belirtilere rastlanıyor. Örneğin her zaman olmasa da *"Pir ve rehberler çoğunlukla Kurêşanlıdırlar.... Pir ve rehberlere pirlik edenler ise değişik aşiretlere mensupturlar. Örneğin Sêydan (Sêydû), Axuçan (Axuçanû), Bava Mansuriyan (Bava Mansurû), Dewrês Cemalan (Dewrês Cemalû) aşiretleri bu durumdadırlar...* ***Kişi, fiilen dede, rehber veya mürşid olarak görev yapsın yapmasın, eğer sözkonusu aşiretlerden biri ise sıradan insanlardan ayırdedilen bir özellliği, kutsal kişiliği var demektir. Bu özelliğin o aşiret veya aileye Tanrı tarafından kazandırıldığına inanılır. Onların eli öpülür ve kendilerine saygı gösterilir...*** (abç) (118)

6)Yezidilerdeki "Baba Şeyh (İhtiyar)", "Pîr", "Sultan", gibi dinsel unvanların Dersim Alevileri arasında da bulunması dikkat çekicidir. Örneğin Dersim evliyaları arasında birçok "Bava", "Kal" (İhtiyar) ve "Sultan"a rastlanır: Tuzık Bava, Kalo Sıpê, Kal Ferat, Kal Mem, Sultan Tehirê Serê Baxıra Sıpiye, Sultan Seyd (119) gibi.

7)Yezidilikte **"birayê axretê"** (ahiret kardeşi) **seçme zorunluluğu** ile Dersim Aleviliğindeki "mısayivêni" (musahiplik) uygulaması arasında büyük benzerlik vardır (120). Zaten Dersim Dımılileri de "musahip" için **"bırayê axrete"** (ahiret kardeşi) derler.

8)Hem Yezidilerin hem de Alevilerin bazı hayvanları kutsal saydıkları ya da bazı hayvanların etini yemedikleri bilinmektedir.

Örneğin Yezidilikte geyik etinin yenmesi yasaktır. Horoz eti de Yezidi şeyh ve müritleri için yasaktır (121).

Aleviler için ise geyik *"kutsal sayılan hayvanlardandır, öldürülmez... Horoz süslenir."* (122) Dersim Aevileri geyik avlamayı büyük bir günah sayarlar.

9)Hem Yezidilerde hem de Alevilerde bıyık ve sakala önem verildiği görülmektedir.

Yezidiler saç-sakal-bıyığa, hatta kafa ve yüzdeki bütün kıllara değer verirler. Öyle ki *"saçlarını uzatmaları, dudaklarını, kirpiklerini örten ve burun deliklerinden ve kulaklarından çıkan kıllardan dolayı Türkler onlara* ***saçlı ve sekiz bıyıklı*** *lakabını vermişlerdir."* Onlarda ***"tıraş olmak, bıyıkları tamamiyle kesmek, başkasından alınmış tarak ve ustura kullanmak" gelenek bakımından yasaktır*** (123).

Bazı kaynaklara göre, Alevilerde (Kızılbaşlarda) de ***"bıyık ve sakal kesmek yoktur."*** (124) Anlaşıldığı kadarıyla bugünkü Alevilerde bunlardan bıyık kesmeme geleneği yaşamaktadır.

Kürtlerde genel olarak saça değer verildiği anlaşılıyor. Örneğin saçı yakmak ya da yere atmak Sünni Kürtler nezdinde de iyi karşılanmaz. Kesilmiş olan saçlar toplanıp genellikle yüksekçe bir yere, duvar kovuklarına vs. konur. Bu davranışta, temizlik kaygısı kadar eski din ve geleneklerin de etkisi olsa gerek.

Ayrıca eskiden hem Dersim'deki bazı Alevi seyid ve dedelerinin hem de Piran gibi bazı yörelerde kimi Sünni-Nakşibendi şeyhlerinin saç uzattıklarını da hatırlatalım.

10)Yezidilikte ve Alevilikte belirli kuralları çiğniyenlere karşı bir nevi afaroz etme cezası uygulanır. Çok ağır olan bu cezaya çarptırılan, "tahrim" olan (haramlaşan), diğer bir deyişle lanetlenen Yezidi, *"bütün haklarını kaybetmiş sayılır, hatta karısı ve çocukları da onu reddederler. Lanetlenen bir din adamı ise, sakalı kesilerek menfur ilan edilir ve Şeyh Adi'nin türbesine götürülerek hırkası alındığı gibi malı da müsadere edilir."* Hatta onu barındıran başka Yezidiler de aynı cezaya uğrarlar (125).

Alevilerde "düşkünlük" olarak bilinen bu toplumdan tecrit edilme cezası, Dersim Alevilerinde Dımılı lehçesindeki deyişle **"Verê çêver de kemere ronayene"** (Kapı önüne taş dikmek) veya **"Nolêta Kurêş weardene"** (Kurêş'in naletini okuma) adlarıyla bilinir (126). Bu cezaya çarptırılan *"aile ile her türden ilişkiler kesilir. Onlara selam verilmez, hayvanları köyünkinden ayırdedilir, yüzleri traş edilmez, niyaz veya kurbandan kendilerine pay verilmez ve onlardan bu tür adaklar alınmaz, ölüleri olduğu zaman cenazeye gidilmez."* Bu bilgileri veren Munzur Çem'in yazdıklarından, sadece bu cezayı gerektiren suçu işliyenin değil sözkonusu kişinin ailesinin de cezalandırıldığı anlaşılıyor ki bu, cezalandırmanın suçlunun dışındaki yakınlarına da yönelik olması açısından ilginçtir.

11)*"Yezidi olmak için Yezidi olarak doğmak gerekir."* (127). Aynı şey Alevilik (Kızılbaşlık) için de sözkonusudur. Her istiyen Aleviliğe giremez. Abdülbaki Gölpınarlı'nın yazdığına göre, *"Kızıl-baş, erkek olsun, kadın olsun, mutlaka Kızıl-baş soyundan gelir."* (128).

12)Kızılbaşlarda kadın boşamak haramdır (129). Yezidilerde de kadın boşama olayına nadiren rastlanır.

Yezidi Kürtlerle Dersim Kürtlerinin yakınlığı konusunda diğer bir husus Mark Sykes'in dikkatini çekmiş ve o Sincar Yezidileri ile Dersim Kürtlerinin fiziki olarak da benzediklerini yazmıştır:

"Sincar'ın Yezidileri fizik olarak Dersimli Kürtleri andırmaktadırlar: Küçük kemikli, ince boylu, zayıf, açgözlü, ızdıraplı yüzhatlı, asılı küçük burunlu, sivri çeneli, geniş ve sathi altçeneli, öne çıkık yüzkemikli, siyah gözlü ve ince yanaklı. Bunlar saçlarını altı ya da yedi bölüm halinde örerek, yüzün bir tarafından sarkıtırlar." (130)

Türklerle yaptığı işbirliği ile ünlü olan M. Şerif Fırat, Zazaların Dümbeli ve Yezidi adlarıyla adlandı[rıldı]ğını yazar (131).

Dımılı lehçesi ile Behdinan yöresinin Kurmanc şivesi arasındaki gramatik benzerlikler de Dımılilerin geçmişte bu bölgelerde yaşamış olmalarının izleri olsa gerek. İsim ve sıfat tamlaması ile ismin bükümlü biçimlerinde olduğu gibi bazı gramatik formlar, diğer birçok Kurmanc şivesinde kaybolduğu halde Behdinan Kurmanccası ile Dımılı lehçesinde halen yaşamaktadır. Bu dilsel benzerlikler de ayrıca ayrıntılı olarak incelenmeye değer. Biz burada ayrıntılara girmeden sadece birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

Kurmanc lehçesinde	**Dımılı lehçesinde**
a)lawê muxtêr b)lawê muxtarî.....	lajê muxtarî/layê muxtarî muhtarın oğlu
a)bêrîya welêt b)bêrîya walatî.....	bêrîya welatî .....ülke hasreti
a)Mın sêv da lêwik. b)Mın sêv da lawikî.....	Mı say day lajekî (layikî) Oğlana elma verdim.
a)Jı Kemêl re bêje. b)Jı Kemalî re bêje.....	Kemalî ra vaje ..Kemal'e söyle.
a)Ehmed nan xwar. b)Ehmedî nan xwar.....	Ehmedî nan ward (werd) . Ahmet ekmek yedi.

Yukarıdaki örneklerde a şıklarında sunulan formlar, Kurmanc lehçesinde bugün yaygın biçimde kulanılmakla birlikte, b şıklarındaki formlar Hekari, Behdinan ve onlara yakın yörelerde kullanılır. Görüldüğü gibi, Dımılı lehçesinde kullanılan form Kurmanccadaki b şıkkına uy-

gundur.

Dil ve geleneklerdeki sözü edilen benzerlikler tesadüfî olamaz elbette.

Devam edecek

KAYNAK VE NOTLAR

(58)Kemal Badıllı, yage, s. 6

(59)Şerefxan, Şerefnamey Şerefxanî Bedlisî, Hejar kırdûye be Kurdî, çapi duhem, Tahran, Çapxaney Cewahirî, Tahran, 1981, s. 569

(60)Doç. Dr. Tuncer Gülensoy, Kürmancî ve Zaza Türkçeleri Üzerine Bir Araştırma, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983, s. 11

(61)**Dunbalî aşireti** 18. yy. başlarında **Diyarbekir havalisine iskân edildi** (Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1987, s. 110).

(62)Şeref Han, yage., s. 345

(63)Dr. Bekir Kütükoğlu, Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri-I (1578-1590), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1962, s. 65

-Abdulreqîb Yusûf, Hunerê Tabloyên Şerefnamê, Wergêr: 'Elîşêr, Weşanên Jîna Nû, Stockholm, 1991, s. 50

(64)Dr. Mahmut Rışvanoğlu, Doğu Aşiretleri ve Emperyalizm, 3. baskı, Türk Kültür Yayını, İstanbul, 1978, s. 93-94

-M. Şerif Fırat, Doğu İlleri ve Varto Tarihi (Etimoloji-Din-Etnografya-Dil ve Ermeni Mezalimi), 5. baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983, s. 6

-M. Salih San, Doğu Anadolu ve Muş'un İzahlı Kronolojik Tarihi, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1982, s. 16, 47

(65)Martin van Bruinessen, Ağa, Şeyh ve Devlet..., s. 180-181

(66)İsmail Beşikçi, yage., s. 112

(67)M. Salih San, yage., s. 46, 56

(68)Abowian, Kavkazi, no: 46 (1848), s. 164'den aktaran: Peter J. A. Lerch, Forshungen über die Kurden und die iranischen nordchaldäer, Amsterdam, 1979, s. XXI, XXVII

(69)Evdirehman Elî Ûnis, "Nêçîra Hirç û Pezkoviyan", Ronahî (supplément illustré de la revue Kurde Hawar), Şam, no: 26 (Hizêran-Tîrmeh 1944), s. 7 (Tıpkıbasımı: Ronahî, Jîna Nû Yayınları, Uppsala, 1985, s. 519)

(70)Abdulreqîb Yusûf, Hunerê Tabloyên Şerefnamê, Wergêr: Elîşêr, Weşanên Jîna Nû, Stockholm, 1991, s. 50-51

(71)Süleyman Sabri, Van Tarihi, s. 43'ten aktaran, Dr. Mahmut Rışvanoğlu, yage., s. 94

(72)Kemal Badıllı, age, s. 64

(73)Ali Harzya, "Kürt Sorunu", Emek (aylık sosyalist dergi), no: 6 (Kasım 1970), s. 38

(74)Mark Sykes, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürt Aşiretleri-III", Çeviren: M. Piro, Berhem, Stockholm, no: 8 (Mayıs 990), s. 25-26

Ahmet Özer'in yer verdiği aşiretler ve kabileler sınıflandırmasında da bazı Dersim aşiretleri Milanlar ("Mil Partisi") içinde gösterilmiştir. Fakat bunların Kurmanc (Kurmançolar) içinde gösterilmesi yanlış olduğu gibi bulundukları yerler ve "tarikatlalar"ı da çoğunlukla yanlış yazılmıştır.

Bak. Ahmet Özer, Doğu Anadolu'da Aşiret Düzeni, Boyut Yayınları, İstanbul, 1990, s. 30

(75)Arthur Christensen, Les Dialectes d'Awromân et de Pâwâ, Kopenhag, 1921, s. 8

(76)Arşak Poladyan, VII.-X. Yüzyıllarda Kürtler, Çeviren: Mehmet Demir, Özgür Gelecek Yayınları, Ankara, 1991, s. 92

(77)Baba Merdûxê Ruhanî (Şiwa), Tarixe Meşahirê Kord (urefa, ulema, udeba, şu'era), c. I, Enteşaretê Soruş, Tahran, 1364/1985, s. 340

(78)Muhemmed Emin Zeki, Xulasetu Tarixu'l-Kurd we Kurdistan Min Eqdemi'l-'Usûri'l-Tarixiyye Hettel'l-An, Arapçaya Çeviren: Muhammed 'Eli 'Ewni, c. I, ikinci basım, 1961, s. 368

-Ayrıca bak. Şerefxan, yage. s. set û bist û şeş

(79)Bugün Sıvas'ın İmranlı ilçesine bağlı olup **Karacahisar** adını taşıyan bir köy mevcuttur.

Karacahisar adına benzer adlar taşıyan diğer bazı yerleşim birimleri ise şunlardır:

1-Evliya Çelebi, 1655'te Van'dan Kotur'a giderken **Karahisar**-ı Ekrad'a (sözcük anlamı: Kürtler Karahisarı) uğrar. Onun belirttiğine göre, Kürtler buraya **Karacakale** diyorlardı. Adıgeçen yer şimdiki Özalp ilçesinin küçük bir köyüdür (Bak. İslâm Ansiklopedisi, c. 6, s. 284).

2-*"1394'teki Timur yayılmasını anlatan Zafername'lerde" Diyarbakır şehri "**Kara Kale** ve **Karaca Kale** adıyle anılır."* (Türk Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1966, c. 13, s. 378)

3-Bazı Türk kaynaklarının belirttiğine göre, Dersim'de Plemoriye (Pülümür) yakınlarında 3000 metre rakımlı **Karacakale** Dağları bulunmaktadır (Örneğin bak. Dersim, T. C. Dahiliye Vekâleti, Jandarma Umum Kumandanlığı [yayını], s. 227 ve sonundaki kroki).

(80)B. Nikitine, yage. s. 110-113

(81)Bugün Türkiye'de Diyarbakır olarak bilinen şehrin Diyarbekir adını alması 1900 yıllarına doğrudur. Kaynakların belirttiğine göre, Diyarbekir adı, en azından yedinci yüzyıldan beri bu bölgede bulunduğu bilinen Arap kabilelerinden **Bekr** İbni Va'il boyuna izafetle Abbasiler tarafından bu **bölgeye** verilmiştir (Beni Bekr kabilesinin M. Ö. 158 yılında bu yöreye geldiğini belirtenler de vardır).

Diyarbekir şehrinin adının "**Diyarbakır**" olarak değiştirilmesi ise 1937'dedir. Atatürk 15 Kasım 1937'de Diyarbekir'e gidip orada bir konuşma yapar. Bu konuşmasında "Diyarbekir" yerine ilk kez "Diyarbakır" adını kullanır, deyim yerindeyse uydurur. "Atatürkçüler" ise ona yaranmak için yarışa girercesine kolları sıvayarak şehrin adını bir anda "Diyarbakır" biçiminde değiştirirler. Hemen ertesi gün yerel Diyarbekir Gazetesi adını Diyarbakır olarak değiştirir.

Atatürk de iki gün sonra Erganî'den Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri'ne bir telgraf çektirerek *"D.bekir şehrinin isminin etimolojisine dair etüt var mıdır? **Esasta bu şehrin ismi Bakır memleketi manasına olan Diyarbakır olması gerektir ve artık bu isimle tanınacaktır.** Dil Kurumunun bu hususta Tarih Kurumu ile işbirliği yaparak historik ve lengüistik tetkikatta bulunması **emrediliyor**...."* deyince, Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu ilk kez ortak bir toplantı yaparak sorunu "bilimsel" temellere bağlar. Yapılan ilk açıklamadan *"historik ve lengüistik tetkikat"*ın pek uzun sürmediği anlaşılıyor. Ama yine de onlarca üniversite öğretim görevlisi ve uzman, günlerce süren toplantılar ve "araştırmalar"dan sonra binbir dereden su getirerek Atatürk'ün emrine uygun bir sonuca varır ve "Diyarbekir"ın aslında "bakır" anlamına geldiğini " ispatlar". T. C. Bakanlar Kurulu da acilen 10 Aralık 1937 tarihinde aldığı bir kararla şehrin adını resmen değiştirerek "Diyarbakır" yapar. Böylece Rebia Araplarından **Bekr**'in adı değişerek "**bakır**"laşır.

Bak. Türk Ansiklopedisi, c. 13, s. 385-386

-Halis [Ataksoy], Diyarbakır Tarhinde Komuk Eli, İstanbul, 1988, s. 4

-Muhsine Helimoğlu Yavuz, Diyarbakır Efsaneleri-2 ve Diyarbakır Üzerine Sekiz Bildiri, Ankara, 1990, s. 326

-Şevket Beysanoğlu, Anıtları ve Kitâbeleri İle Diyarbakır Tarihi, c. I, Dıyarbakır'ı Tanıtma Yayınları, Ankara, 1987, s. 7-24

Kürdistan'da yer ve kişi adlarının değiştirilmesinin öyküleri anlatılmakla bitmez. Bunlardan biri de Tunçeli (Tunceli) öyküsüdür. Bunu da "Dersim kasabı" olarak ün yapmış olan bir diğer Türk askeri komutanı, Abdullah Alpdoğan başarmış (!). Alpdoğan'ın gerekçesi de var:

*"Bizim büyük dedelerimiz henüz Orta Asya'da yaşadıkları zamanlarda **tunç** yapmasını öğrenmişlerdi. Bugün Avrupa kıtası daha Taş devrini yaşamakta iken Orta Asya'da Türkler, **Tunç** devri'ne çoktan girmişler..... İşte büyük göç ve akın günlerinde Asya dağlarını yol tutan Türkler, bu yolları takip ederk Dersim dağları dediğimiz ve fakat Asya dağlarının devamı olan Toros dağlarına ulaşıyorlar. Şimdi Dersim denilen bölgede kendilerine en uygun tabiat şartlarını buldukları için burada yerleşip kalıyorlar. Maden işletmesini çok iyi bilen adamlar, Dersim'de bakır ve kalay madenlerinin yanyana ve pek zengin halde bulunduğunu görüyorlar, burda da yerleşiyorlar. Dersim'de ve bu dağlarda yerleşenler orada hemen kendi medeniyetlerini kuruyor ve bakırla kalayı işleyip yine **tunç** yapmaya başlıyorlar. Burada o günlerden kalma maden ocakları hâlâ görülmektedir. İşte şimdiye kadar zanlar ve tahminler uzerine uydurmalarla **Dersim adı ile anılan bu güzel yerlere en uygun ve tarihin özünden süzülüp çıkarılan bu ad, yani TUNÇELİ adı verilmiştir.***

Bu bölgenin bakırı ve kalayı, taşı ve toprağı kadar sakinleri de Türk'tür..." (abç)

Altan, no: 15 (1936)'dan aktaran Mehmet Bayrak, bak. Kadri Cemil Paşa (Zinar Silopî), Doza Kurdistan (Kürdistan Davası) Kürt Milletinin 60 Yıllık Esaretten Kurtuluş Savaşı Hatıraları, İkinci basım, Özgür Gelecek Yayınları, Ankara, 1991, s. 250-251

(82)Aktaran: Dr. O. Blau, "Nachrichten über kurdische Stämme", Zeitscrift der Deutchen Morgenländischen Gesellschaft, Leipzig, Bd: 16 (1862), s. 618-619

(83)Türk Ansiklopedisi, c. 13, s. 386

(84)Dêhxuda, Lugatneme'den Aktaran: Muhemed Cemil Rojbeyani, "Fermanrewayiy Dunbuliyekan Le Tewrêz û Dewrûberi da", Karwan, no: 32 (Mayısı 1985), s. 18

(85)Muhemed Cemil Rojbeyani, yagy., s. 21

(86)İshak Sunguroğlu, Harput Yollarında, İstanbul, 1958, c. I, s. 134-135

(87)Muhemed Cemil Rojbeyani, yagy., s. 19

(88)Aktaran: Dr. O. Blau, yagy., s. 617-618

(89)Muhemed Cemil Rojbeyani, yagy., s. 17

(90)Baba Merdûxê Ruhani (Şiwa), yagy., s. 340

-Şerefxan, Şerefnamey Şerefxani Bedlîsi, Hejar kırdûye be Kurdi, Tahran, 1981, s. 569

-Muhemed Cemil Rojbeyani, yagy., s. 19, 24

-Muhemed Cemil Rojbeyani, "Fermanrewayiy Dunbuliyekan Le Tewrêz û Dewrûberi da", Karwan, no: 33 (Huzeyani 1985), s. 21

-Malmisanij, "Du Şairên Dunbuli", Armanc, Uppsala, no: 72 (Gulan 1987), s. 4

(91)M. Law-10 (A-L. B.), "Jinêki Bıwêji Kurd: Heyran Xanımi Dunbuli", Nıştiman (Bılewkırewey biri Komeley J. K., sal: 1, no: 304 (Sermawez û Rêbendani 1322/1943), s. 39-30 (Tıpkıbasım: Govari Nıştiman, Bınkey Çapemeni Azad, Stockholm, 1985, s. 86-87)

(92)Abowian, Kavkazi, no: 46 (1848), s. 164'den aktaran: Peter J. A. Lerch, yage., s. XXI, XXVII

(93)Bak. İkibine Doğru (haftalık haber ve yorum dergisi), İstanbul, no: 51, s. 10

(94)Yusuf Ziyaeddin Paşa, Kürtçe-Türkçe Sözlük, Yeniden düzenleyen ve Türkçeye çeviren: Mehmet Emin Bozarslan, Çıra Yayınları, İstanbul, 1978, s. 72

(95)C. J. Edmonds, A Pilgrimage To Lalish, London, 1967, s. 53-87

(96)Osman Sebrî, "Êzdî û Ola Wan", Ronahî (Supplement illustré de la revue Hawar), Şam, no: 21 (1. 12. 1943), s. 15

-Aktaran: Th. Bois, "Le Djebel Sindjar au debut du XIXe siècle", Le Jour Nouveau (quotidien Kurde), Beyrut, no: 56, s. 3

(97)Bu köyün kadınları "kofi" denilen başlıklarının çıkıntısını yöredeki diğer köylerin kadınlarınkinden kısmen farklı olarak yana doğru bağlarlar. Şerefname'deki Gêl (Eğil) kalesini tasvir eden minyatürleri yorumlayan Abdulreqib Yûsıf, bu tür "kofi" bağlamanın Güney Kürdistan'da Soran bölgesinde, Xoşnawlar arasında da adet olduğunu yazar (Abdulreqîb Yusûf, Hunerê Tabloyên Şerefnamê, Wergêr: Elişêr, Weşanên Jîna Nû, Stockholm, 1991, s. 73).

(98)Örneğin burada güneşe dua etme ve Hızırla ilgili anlatılanlar, hem Dersim dışındaki bazı Alevi

Kürtler ile Alevi olmayan Kürtler arasında hem de Anadolu ve İran Azerbaycanındaki Kürt olmayan diğer bazı Alevi toplulukları arasında geçerlidir.

Sözgelimi Buruki aşireti arasında Hıdır (Hızır) Nebi bayramı 17-20 Şubat'ta kutlandığı gibi *"İran Azerbaycanı'nda (Karakoyunlularda) yılın değişmiyen bir gününde şubat ayının ikinci haftasında"* Hızır Nebi Bayramı yapılır. *"Bu haftanın salı, çarşamba, perşembe günleri oruç tutulur. Perşembe ve cuma geceleri de bayramı yaşatırlar."*

Bak. Ahmet Özer, yage., s. 92

-Nejat Birdoğan, Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik, Hamburg Alevi Kültür Merkezi Yayınları, Hamburg (?), 1990, s. 262; 519, 221).

(99)Köyden köye farklı adlı adlarla anılan bu bayram, yöredeki bazı Kurmanc köylerinde de kutlanır. Muhsine Helimoğlu Yavuz, bu bayramdan "Kamçı Oyunu Şenlikleri" diye sözeder ve Pirxakiyan (Türkçeleştirilen adı: Özbey) köyünde 15-25 Mayıs tarihleri arasında kutlandığını yazar. Bu bayrama "Kamçı Oyunu Şenlikleri" demek doğru değildir. Çünkü kamçı (qamçî), sadece bu bayram gününde erkeklerce oynanan oyunlardan bir tanesidir. Aynı bayramın Anadolu'nun bazı bölgelerinde kutlanan Hıdrellez bayramıyla da ortak yanları vardır.

Bak. Muhsine Helimoğlu Yavuz, Diyarbakır Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (Derleme-İnceleme), c. I, Ankara, 1989, s. 74

(100)İhsan Nuri, yage., s. 74-75

(101)'Abda al-Razzak al-Husni, al-Yazidiya aw 'İbadat al-Shaitan, Bağdat, 1347 [1928]'den aktaran ve yazan: Th. Menzel, "Yezidiler", İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, c. 13, s. 419

Ayrıca bak. E. Ruhi Fığlalı, "Yezidilik", Türk Ansiklopedisi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1984, c. 33, s. 442

(102)Cemal Nebez, Serıncdanêk Le Mitolojyay Kurd, Blawkırawey Ekadimyay Kurd Bo Zanist û Huner, Stockholm, 1986, s. 8

(103)Dr. Vet. M. Nuri Dersimi, yage., s. 30

(104)Bu dulardan bazıları için bak. Mustafa Düzgün, Munzır Comerd, Hawar Tornêcengi, Dêrsım de Diwayi, Qesê Pi-Kalıkan, Erf û Mecazi, Çibenoki, Xeletnayêni (Dersim'de Dualar, Atasözleri, Mecazlar, Bilmeceler, Şaşırtmacalar), Ankara, 1992, s. 11-15

(105)Mustafa Düzgün, Munzır Comerd, Hawar Tornêcengi, yage., s. 10-11

(106)Mustafa Düzgün, Munzır Comerd, Hawar Tornêcengi, yage., s. 11

(107)M. Düzgün, "Wuşenê Tikmeyî", Berhem, Stockholm, no: 5, s. 46-47

(108)Hawar Tornêcengî, "Wuşenê Tikmeyî", Berhem, Stockholm, no: 5, s. 47-50

(109)Munzur Çem, "Alevilik Sorunu Üzerine", Deng (aylık siyasal ve kültürel dergi), İstanbul, no: 18 (Şubat 1992), s. 5

(110)Dersimli bir arkadaş, bana babasının, ağır hasta olan kardeşinin iyileşmesi için ağlıyarak güneşe yalvardığını söylemişti.

(111)Dr. Vet. M. Nuri Dersimi, yage., s. 31

(112)Munzur Çem, yagy., s. 5

(113)Hawar Tornêcengî, yagy., s. 49

(114)Seyyid 'Ebdurrezaq Husni, El-Yezidiyûn Fi Hazıruhum We Mazihum, 11. baskı, Bağdat, 1987, s. 115

(115)Abdülbaki Gölpınarlı, "Kızıl-baş", İslâm Ansiklopedisi, c. 6, s. 794

-Prof. Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 266-268

(116)Dr. Vet. M. Nuri Dersimi, yage., s. 31

-Munzur Çem, yagy, s. 6

(117)Cemal Nebez, yage., s. 16

(118)Munzur Çem, yagy., s. 3

(119)Mustafa Düzgün, Munzır Comerd, Hawar Tornêcengi, yage., s. 24-26

(120)Thomas Bois, "Yezidiler ve Ölüm İbadetleri", Çeviren: İ. Kemal, Berhem, Ankara, no: 1 (Nisan 1992), s. 38

-Munzur Çem, yagy., s. 5

-M. Duzgin, "Adet û Toreyê Dêrsimî-V (Mısayvêni)", Berhem, Stockholm, no: 6 (Ekim 1989), s. 32-35

(121)Th. Menzel, "Kitabü'l-Cilve", İslâm Ansiklopedisi, c. 6, s. 828

(122)Rıza Zelyut, Öz Kaynaklarına Göre Alevilik, 3. baskı, Anadolu Kültür Yayınları, İstanbul, 1990, s. 336

(123)Th. Menzel, "Yezidiler", İslâm Ansiklopedisi, c. 13, s. 416

-Th. Menzel, "Kitabü'l-Cilve", İslâm Ansiklopedisi, c. 6, s. 828

(124)Abdülbaki Gölpınarlı, "Kızıl-baş", İslâm Ansiklopedisi, c. 6, s. 791

(125)Th. Menzel, "Yezidiler", İslâm Ansiklopedisi, c. 13, s. 418

-Osman Sebri, "Êzdî û Ola Wan", Ronahî, Şam, no: 19 (1 Çiriya Pêşîn 1943), s. 14 (Tıpkıbasımı: Ronahî, Weşanên Jîna Nû, Uppsala, 1989, s. 374)

(126)Munzur Çem, yagy., s. 4

(127)Th. Menzel, "Yezidiler", İslâm Ansiklopedisi, c. 13, s. 418

(128)Abdülbaki Gölpınarlı, "Kızıl-baş", İslâm Ansiklopedisi, c. 6, s. 790

(129)İslâm Ansiklopedisi, c. 6, s. 791

(130)Mark Sykes, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürt Aşiretleri-III", Çeviren: M. Piro, Berhem, Stockholm, no: 8 (Mayıs 990), s. 24-25

Bu vesileyle belirtelim ki başka yörelerde de, örneğin Piran yöresinde Sünni-Nakşibendi şeyhleri -bundan 50 yıl öncesine dek- saçlarını uzatırlardı.

(131)M. Şerif Fırat, yage., 6

İÇ ANADOLU KÜRTLERİ
(Konya-Ankara-Kırşehir)

Nuh ATEŞ

Bu yazı, KOMKAR tarafından baskısı yapılmakta olan, "İÇ ANADOLU KÜRTLERİ" adlı kitabım temel alınarak hazırlanmıştır. Bir bakıma kitabın bir özetidir. İç Anadolu'nun değişik yörelerinde yoğun bir Kürt nüfusu yaşamaktadır. Yurt dışında bulunmam ve konuya ilişkin kaynak yetersizliği gibi nedenlerden dolayı, konuyu, üzerinde gözlemlere sahip bulunduğum ve sınırlı da olsa kaynak temin ettiğim Konya, Ankara ve Kırşehir illerinin sınırları içinde yaşayan Kürtlerle sınırlı tutmayı uygun gördüm. Bilindiği gibi bu üç ilin dışında da, çoğu İç Anadolu'da bulunan Çorum, Tokat, Yozgat, Amasya, Nevşehir, Niğde, Aksaray, Afyon, Samsun, Kayseri, Eskişehir gibi illerde de kalabalık bir Kürt nüfusu yaşamaktadır.

Bu nedenle okuyucu, İç Anadolu Kürtleri teriminin geçtiği yerlerde, bununla, bu bölgede yaşayan tüm Kürtlerin değil de, adı geçen üç ildeki Kürtlerin kastedildiğini gözönünde bulundurmalıdır.

İç Anadolu'daki Kürt Yerleşim Bölgesi ve Kürt Nüfusu

İç Anadolu'daki Kürt yerleşim bölgesi, bölgenin iç kesimlerinde bulunan, ana hatlarıyla Ankara'nın güneyi ile Konya'nın kuzeyi arasında kalan bölgeye denk düşmektedir. Ankara'ya bağlı Çiçekdağı, Kaman ve Boztepe, Konya'ya bağlı Cihanbeyli, Yunak, Çeltik, Sarayönü, Kadınhanı ve Kulu ilçeleriyle bu ilçelere bağlı kasaba ve köylerde yoğun bir Kürt nüfusu yaşamaktadır. Bu yerleşim birimlerinde Kürtler yer yer nüfusun tamamını, ya da yarıdan fazlasını teşkil etmektedir. Bu bölgede, daha doğrusu sözkonusu üç ilin sınırları içinde 200'ü aşkın Kürt yerleşim birimi (ilçe, kasaba, köy) bulunmaktadır. İç Anadolu bölgesi genelde geniş arazisi ve yüksek yaylalarıyla tarıma ve hayvancılığa elverişli bir konumdadır. İç Anadolu Kürtleri bu bölgede anayurtları Kürdistan'da olduğu gibi, hayvancılık uğraşısı ve eskiden kalma alışkanlıkların gereği, kısmen dağlık ve yüksek yaylalık olan yöreleri yerleşim alanı olarak seçmişler. Örneğin Kurşunlu ve Bolkar dağları Yunak yöresine, Karacadağ (1724 m.) Haymana, Paşadağı (1351 m) Bala ve Şereflikoçhisar, Çiçekdağı ise Çiçekdağı ilçesine yakın bulunmaktadır.

Kızılırmak nehri, Kürt yerleşim bölgesinin doğu kesiminden, Bala ve Kırşehir'den, Sakarya'nın kolları ise Çeltik ilçesinin sınırları içinden geçmektedir. Ayrıca bölgede İnsuyu (Cihanbeyli), Temurözü (Haymana) gibi çay ve dereler de mevcuttur. Türkiye'nin ikinci büyük gölü olan Tuz Gölü de bu bölgede bulunmaktadır. Bölgede çoğu işletilmeyen, az miktarda maden kaynakları bulunmaktadır. Cihanbeyli ilçesine bağlı Gölyazı kasabası ile Günyüzü ve Yapalı köyleri arasında, soda, sabun, deri ve boya üretiminde kullanılan sodyum tuz yatakları, Meşelik'te (Yunak) lüle taşı, Çiçekdağı ve Haymana'da zayıf linyit yatakları, Kırkışla'da (Cihanbeyli) sodyum sülfat, Kelhasan'da (Cihanbeyli) krom yatakları bulunmaktadır.

İç Anadolu'daki Kürt yerleşim birimleri yer yer tarihi eskilere dayanan yerleşim alanları üzerinde kurulmuştur. Örneğin Haymana Frigya, Hitit ve Romalılar döneminden kalma bir şehirdir. Burada Frigya ve Romalılar döneminde de kullanılan, astım, romatizma, cilt ve kadın hastalıklarına şifa getiren kaplıcalar bulunmaktadır. Yine Cihanbeyli eski bir Hitit şehridir.

1990 genel nüfus sayımına (1) göre, Konya ili sınırları içinde bulunan ilçe, kasaba ve köylerdeki yerleşik Kürt nüfusu toplam 125 bin civarındadır. Buna iç göç sonucu Konya il merkezine yerleşmiş bulunan İç Anadolu kökenli Kürt nüfusu dahil değil. Konya il merkezine yerleşmiş bulunan Kürt nüfusu, bu ilin sınırları [illegible]de bulunan toplam Kürt nüfusunun üçte biri olarak tahmin edilmektedir. Bu durumda, toplam nüfusu 1990 sayımına göre 1 milyon 750 bin 303 olan Konya ili sınırları içinde yaşayan toplam Kürt nüfusu, Konya il merkezindekiler dahil, 170 bin civarındadır.

1927 yılındaki nüfus sayımına göre, Konya ili sınırları içindeki "Doğu" kökenli nüfus 21 bin 396 olup, il nüfusunun yüzde 4,5'unu oluşturuyordu. (2) Günümüzde ise, Konya ili sınırları içinde bulunan Kürt nüfusunun tüm il nüfusuna oranı yüzde 10'dur. Konya ilindeki Kürt nüfusunun bu büyük artışı sağlanmasında, 1927'den sonra yapılan idari değişiklikler sonucu önceleri Haymana ilçesine (Ankara) bağlı olan, sonradan Kulu'ya (Konya) bağlanan bazı Kürt yerleşim birimlerinin payı olmuştur.

Ankara ili sınırları içindeki Kürt nüfusu, il merkezi-

ne sonradan yerleşen İç Anadolu kökenli nüfus dahil, 100 bin civarındadır. Kırşehir'de ise toplam Kürt nüfusu 50 bin kadardır. Adı geçen üç ildeki toplam Kürt nüfusu 300 bini aşmaktadır. Buna Kürdistan'dan ve İç Anadolu'nun diğer illerinden bu üç ile gelip yerleşen Kürt nüfusu dahil değil. Bunlar dahil edildiğinde İç Anadolu'daki toplam Kürt nüfusu 2 milyonu bulur. İç Anadolu dahil, Türkiye'nin Batı kesiminde yaşayan Kürt nüfusu yaklaşık olarak 5-6 milyon civarındadır.

1990 genel nüfus sayımına göre, "Doğu ve Güneydoğu" bölgelerinde bulunan 21 ildeki Kürt nüfusu, bu illerdeki nüfusun yüzde 80'ini Kürt kökenli varsayacak olursak, 9 milyonu aşıyor. Bu durumda tüm Türkiye'deki Kürt nüfusu 15 milyon olarak ortaya çıkıyor ve bunun yaklaşık üçte biri Batı'da yaşıyor.

İç göçün yanı sıra, İç Anadolu'nun Kürt yerleşim birimilerinden, başta İsveç, Danimarka ve Almanya olmak üzere
dış ülkelere yoğun bir göç olayı yaşanmaktadır. Tahminlere göre İç Anadolu Kürt nüfusunun yaklaşık altıda biri yurt dışında çalışıp yaşamaktadır.

Kürtlerin İç Anadolu'ya İskanı

Eldeki mevcut yazılı ve sözlü kaynaklardan, Kürtlerin İç Anadolu'ya kısmen iskan edildikleri, kısmen de ekonomik ve aşiret çekişmeleri gibi nedenlerden bu bölgeye göç ettikleri, sözkonusu iskan ve göçün 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyılın ilk yarısında gerçekleştiği anlaşılıyor. Bu iskan ve göçün ayrıntılarına ilişkin elde maallesef yeterli belge ve kaynak bulunmuyor, bunun için o döneme ait iskan arşivlerinin incelenmesi gerekiyor. Bu da başlı başına bir araştırma konusudur. Gerek Kürtlerin İç Anadolu'ya iskan edildiği dönemde, gerekse daha önceki dönemlerde Osmanlıların bir iskan politikası olmuştur. Yeni istila edilen bölge ve ülkelere Türk ya da İslam dinine mensup toplulukları yerleştirmek suretiyle, oralarda taban tutmak, Osmanlı politikasının önemli bir ögesi olmuştur. Bu ve başkaca nedenlerden dolayı büyük çaplı iskan hareketleri başlatılmıştır. İskan politikasına cumhuriyet döneminde de devam edildiği bilinmektedir.

1691'de başlatılan ve göçebe aşiretleri yerleşik hale getirmeyi hedefleyen iskan uygulamasında zor yöntemi kullanılmıştır. Yani iskan bir sürgün ve cezalandırma eylemi olarak uygulamaya sokulmuştur. Aşiretleri bölüp parçalamak, birini diğerine kırdırtmak başvurulan yöntemler arasında yer alıyordu. İskan politikasını hayata geçirmek için o dönemde, fermanlar buyurulur, emir ve talimatlar verilir, yönetmelikler çıkarılır. Bu iş için bir iskan dairesi kurulur, iskan valileri ve iskancı başları tayin edilir. (3)

Bu dönemdeki iskan politikasının ana amaçları şunlardır:

1- Göçebe aşiretleri yerleşik hale getirip tarıma yöneltmek, böylelikle tarım ürünlerini ve bu temeldeki vergileri arttırmak,

2- Aşiretleri iskan ettirmek suretiyle, disiplin ve denetim altına almak ve bu yolla asker devşirmeyi ve vergi toplamayı kolaylaştırmak,

3- Göçebe aşiretler ile yerleşik topluluklar arasında ötedenberi süregelen mera ve ekili arazi konularındaki ihtilafları bertaraf etmek,

4- Göçebe aşiretleri ihtilaflı sınır bölgelerine, ticaret yollarının geçtiği yerlere iskan ettirmek suretiyle, onlardan güvenlik açısından yararlanmak. (4)

Bu amaç doğrultusunda 17. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyılın başlarına dek, çok sayıda Kürt, Türk ve Arap aşireti mecburi iskana tabi tutulmuştur.

Sürgün ve iskan bölgeleri başlangıçta bugün Kuzey Suriye'de bulunan Rakka, Halep, Hama ve Humus'tur. Yine Kuzey Kıbrıs, Rumeli ve Anadolu'nun çeşitli yöreleri iskan bölgeleri arasında yer alıyordu.

Yaylaklarından ve göçebe yaşamın diğer olanaklarından kopartılan göçebe aşiretler, sürgün yerlerinden firar ederler. Örneğin 1697'de Rakka'dan, orada sürgünde bulunan 15 bin kişi firar etmiş ve bunların üzerine Yusuf Paşa komutasında büyük bir ordu gönderilmiş, aşiret elebaşları öldürülmüş, geri kalanlar ise tekrar sürgüne gönderilmiştir. (5)

Rakka sürgünleri arasında, daha sonra İç Anadolu'ya göç eden veya iskan ettirilen Reşvan ve Canbeg aşiretleri de bulunuyordu. (6)

İskan emirlerine uymayan göçebe topluluklar, mal varlıklarına el konularak, ya da savaş bölgelerine gönderilmek
suretiyle cezalandırılıyordu.

Anlaşıldığı kadarıyla, 18. yüzyılda göçebe Kürt aşiretlerinin İç Anadolu'ya iskanı henüz sözkonusu değil. Aksine bu dönemde sürgünden kaçıp, Anadolu'nun iç kesimlerine yönelen aşiretlerin engellendiği görülüyor. Ancak bazı belgelerde, bu dönemde ve hatta daha önceleri İç Anadolu'ya gelip yerleşen, yer yer oradaki Türk aşiretlerine sığınan, kimi yerde onların bir kolu haline gelen Kürt aşiretlerinin adlarına rastlanıyor.

Örneğin 980 (1571) tarihli Ahkam defterindeki kayıtlarda, Sultanhanı'nda (Aksaray) bulunan göçebe Hespikêşan aşiretinin adı geçiyor. (7) Bazı Osmanlı belgelerinde de adı geçen ve Cihanbeyli yöresinde yaşadığı anlaşılan bu aşiretin izlerine bu yörede günümüzde rastlanmıyor.

998 (1589) tarihli bir diğer belgede Aksaray ve Ankara sancaklarının sınır olduğu bölgede, "Karaman Tay-

fasına" bağlı "Cihanbeğlu" adlı bir aşiretin adı geçiyor. (8) Ve 1181 (1767) tarihli bir belgede ise, Kırşehir ve Nevşehir yöresinde bulunan "Karaca Kürtlerinin" adına yer veriliyor. (9)

Ancak adı geçen "Cihanbeğlu" aşiretinin, günümüzde daha çok Yunak ve Haymana yöresinde bulunan Canbeg aşiretiyle özdeş, ya da onların bir kolu olduğu kesinlik kazanmıyor. Zira Osmanlı belgelerinde bu adı taşıyan Türk aşiretleri de bulunuyor. "Karaca Kürtlerinin" Kürt kökenli olup olmadıkları da tartışmalı. Osmanlı belgelerinde bu aşiretin Türkmen Boynuinceli aşiretine mensup olduğu belirtiliyor. (10) Diğer taraftan Kırşehirli bazı Kürtlerin verdiği bilgilere göre, "Karaca Kürtlerinin" aslen Kürt oldukları, ancak bölgeye çok önceden geldikleri için Türkleştikleri anlaşılıyor. Buna benzer örnekler çoktur. Bazı aşiretlerin Kürt asıllıyken, sonradan Türkleştikleri ya da Türk veya Arap asıllı bazı aşiretlerin sonradan Kürtleştikleri bilinmektedir.

Göçebe Kürt aşiretlerinin, özellikle Reşvan aşiretine mensup boyların İç Anadolu'ya iskanı 19. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiştir. Osmanlı yönetimi, Rakka iskanlarında uğradığı başarısızlık sonucu, bu kez, zorun yanı sıra, iskana tabi tutulan aşiretlerin onayını almaya, en azından aşiret beyleriyle, onlara imtiyazlar tanımak suretiyle, uzlaşmaya yönelir. Bazı kaynaklardan ve yöredeki yaşlıların anlattıklarından, kimi göçebe Kürt aşiretlerinin 19. yüzyılın başlarında, İç Anadolu'nun yüksek yaylalarını yazlık olarak kullandıkları, sürüleriyle Güneydoğu'dan yazın bu yörelere gelip, kışın ise geri döndükleri anlaşılıyor. 19. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı yönetimi bu aşiretleri bölgede iskana tabi tutmuştur. (11)

19. yüzyılda bölgeye giden yabancı gezgin ve araştırmacılardan bazıları da İç Anadolu Kürtleri hakkında sınırlı da olsa, bazı bilgiler aktarmaktadır.

İngiliz Hamilton, 19. yüzyılın ilk yarısında bölgeye yaptığı gezi sırasında, Ankara'nın Çubuk yöresinde göçebe Kürt aşiretleriye karşılaşır ve gözlemlerini şöyle anlatır:

"Ben çadırlarda yaşayan bu insanların cesur ve bağımsız yaşam biçimine, rengarenk giysilerine hayran kaldım. Oldukça büyük ve uzun olan çadırları adeta normal evleri andırıyordu. Kürt çadırı siyah keçi kılından yapılmış olmasına rağmen, diğer göçebelerin çadırlarından farklıydı. Her çadır iki bölümden oluşuyor ve dış bölümü erkeklere ayrılmıştı. Çadırın bir tarafı tüm gün boyunca açık, diğeri ise kapalı tutuluyordu... Burada burunlarına halka takmış genç kızlara rastladım. Buruna halka takmak bakire olmanın işareti sayılıyordu.." (12)

1861'de Haymana ve Kırşehir yöresini gezen Fransız Perrot, Kürtler hakkında etraflı bilgiler vermektedir. Perrot, Haymana yöresindeki Kürtlerin bazılarının çadırlarda, bazılarının da evlerde oturduklarına şahit olur. Perrot, Anadolu'daki hayvan ticaretinin büyük oranda Kürtlerin elinde bulunduğuna ve onların hayvan sürülerini pazarlamak üzere İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlere götürdüklerine işaret ediyor. (13)

1930'larda bölgede araştırmalarda bulunan Alman asıllı Wenzel, bu bölgedeki Kürtlerin yaşamları hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Konya bölgesindeki Kürt yerleşim birimlerini gezen Wenzel, Kürtlerin bu bölgede yerleşik olduğuna, ağırlıklı olarak hayvancılıkla uğraştıklarına ve Ankara keçisinin asıl yetiştiricilerinin Kürtler olduğuna dikkat çekiyor. (14)

Wenzel'den yaklaşık 30 yıl sonra İç Anadolu'da araştırmalar yapan Alman Hütteroth da bu bölgedeki Kürtler hakkında, özellikle onların bölgeye yerleşim tarihlerine ilişkin olarak bazı bilgiler veriyor. Hütteroth'a göre Kürtler bu bölgeye 18. yüzyılın sonlarıyla, 19. yüzyılın başları arasındaki süre içinde yerleşmiştir. Hütteroth, köylülerden aldığı bilgilere dayanarak, Cihanbeyli ve Haymana yöresindeki bazı Kürt yerleşim birimlerinin yerleşim tarihlerini şöyle veriyor: Dondurma (Gölyazı) 1858, Karagedik 1846/47, Burunsuzşerefli 1844, Bulduk 1853/55. Şeyhbızın Kürtlerinin bölgeye yerleşim tarihini Hütteroth 1800 ile 1810 olarak veriyor. (15)

Kürtlerin İç Anadolu'ya yerleşim tarihleri konusunda şimdiye dek söylenenlerden farklı görüşler ileri sürenler de var. Örneğin, H. İ. Uçak, Şeyhbızın Kürtlerinin bu yöreye 1514'te gelip yerleştiklerini ileri sürüyor. (16)

Kürdistan'dan İç Anadolu'ya daha sonraki dönemlerde de, 19. yüzyılın sonlarında ve Cumhuriyet döneminde sınırlı da olsa, Batı'nın diğer bölgelerine iskan ve göçler devam etmiştir. Özellikle son yıllarda başta Mardin, Ağrı, Erzurum olmak üzere, Kürdistan'ın değişik yörelerinden, İç Anadolu'daki Kürt yerleşim birimlerine göçler devam etmektedir.

İç Anadou'daki Kürt Aşiretleri

Kürtler, İç Anadolu bölgesine yerleştikleri zaman aşiret biçiminde bir örgütlenmeye sahiptiler. İç Anadolu'daki Kürt aşiretlerinin ana kolları, Kürdistan'da bulunuyor. Bu bölgeye göç eden, ya da iskan ettirilen Kürt aşiretleri daha çok Malatya, Adıyaman, Urfa, Maraş ve Diyarbakır yörelerinden gelmiştir. İç Anadolu'daki belli başlı Kürt aşiretlerinin adlarını ve yerleşim bölgelerini içeren bir liste aşağıda verilmiştir. Sözlü ve yazılı kaynaklar temel alınarak hazırlanan bu liste, bu bölgedeki aşiretlerin büyük bir bölümünü içeriyor. (17)

Canbeg, Şeyhbızın ve Reşvan aşiretleri İç Anadolu'daki büyük Kürt aşiretleridir.

Daha çok Yunak ve Haymana yöresinde yerleşik bulunan Canbeglerin anavatanı Malatya dolaylarıdır. Tür-

Aşiretin adı	Bağlı bulunduğu aşiret federasyonu	Yerleşim bölgesi
Şeyhbızın	--------	Haymana, Polatlı, Kulu
Têrkan	Mırdêsan	Haymana
Canbeg	--------	Yunak, Cihanbeyli, Çeltik, Polatlı
Hatunoğlu	Mıll	Kırşehir
Hêciban	Mılli/Reşvan	Bala
Bêlıkan	Reşvan	Şereflikoçhisar
Cêlıkan	Reşvan	Kulu
Ohçiyan	Reşvan	Kulu
Cûdikan	Reşvan	Kulu, Cihanbeyli
Halıkan	Reşvan	Kulu, Cihanbeyli
Sêfkan	Reşvan	Kulu
Nasıran	Reşvan	Cihanbeyli, Gölbaşı
Mifkan	Reşvan	Boztepe, Kırşehir
Pısiyan	--------	Kaman
Şeyhbılan	Reşvan	Çiçekdağı, Boztepe
Omeran	Reşvan	Kulu
Sevıdi	Reşvan	Cihanbeyli
Molikan	Reşvan	Cihanbeyli
Bereketli	Reşvan	Çiçekdağı

kiye ve Kürdistan'ın değişik yörelerinde bulunan, İç Anadolu'da ise daha çok Haymana yöresinde yerleşik bulunan Şeyhbızın aşiretinin anayurdu Irak Kürdistanı'dır. Büyük bir aşiret federasyonu olan Reşvan aşiretinin anayurdu ise Malatya, Adıyaman (Kahta, Suvarili), Kilis yöreleridir.

Adı geçen aşiretlerin anayurtlarından ve ana aşiretlerden koparak İç Anadolu'ya gelmiş olmaları, bir bakıma o dönemde, aşiret yapısının bir çözülme süreci yaşadığının da göstergesi oluyor. İç Anadolu'ya yerleşen aşiretler, başlangıçta aşiret yapısını korumuş, ancak zamanla aşiret yapısı giderek çözülmüş ve bundan en geç 30-40 yıl önce tümden dağılmıştır. Özellikle aşiretlerin tamamen yerleşik hale gelmesi ve tarımın giderek hayvancılığın yerine geçmesi sonucu aşiretçi yapı maddi dayanağını yitirmiştir. Günümüzde aşiretçi ilişkilerin yer yer, özellikle politik çıkarlar sözkonusu olduğu zaman, örneğin seçim dönemlerinde, yeniden canlandırıldığı ve bunda kısmen başarılı olunduğu görülmektedir.

Ekonomik Yaşam ve Uğraşlar

İç Anadolu'ya geldiklerinde göçebe olan Kürt aşiretleri, 19. yüzyılın ilk yarısında yerleşik yaşama geçer ve 19. yüzyılın sonlarına doğru tamamen yerleşik hale gelirler.

Aşiretin göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçmesi, her zaman onun ana uğraşısı olan hayvancılığı terkettiği anlamına gelmez. İç Anadolu Kürtleri, yerleşik hale geldikten sonra da, 1950'li yıllara dek birinci derecede hayvancılıkla uğraşmaya devam etmiştir. Ancak bu dönemden sonra, hayvancılık giderek yerini tümden tarıma terketmiştir.

Akrabalık ilişkilerine dayalı göçebe aşiret topluluklarının ekonomik dayanağı hayvancılıktır. Meralar ortak kullanılır ve çoğu kez devletin mülkiyetindedir. Ancak hayvan sürüleri özel mülkiyete tabidir. 1000 ve daha fazla hayvanı olan aşiret üyelerinin yanı sıra, 40-50 hayvanı olan, ya da hiç hayvanı olmayan aşiret üyelerine rastlamak mümkündür. Bazen bir aşiretin, ya da ona mensup 100-150 hanelik bir köyün, sayıları 800-1000 arasında değişen onlarca koyun sürüsüne (keri) sahip olduğu görülmüştür.

İç Anadolu Kürtlerinin sahip olduğu hayvanlar daha çok koyun ve keçidir. Yavşan otunun bol olması bu bölgeyi hayvanlar için çekici hale getirmektedir. Koyun ve keçinin yanı sıra, öküz, at, inek ve eşek gibi büyük baş hayvanlar da yetiştirilir.

Yaygın küçük baş hayvan tipi, büyük ve yağlı kuyruğu ile bilinen Akkaraman koyunudur. Bu cins, yağlı kuyruğundan ötürü bölge iklimine dayanıklıdır. Ayrıca kuyruk yağı geçmişte katık olarak kullanılırdı.

Hayvancılıkta üretim daha çok aşiretin zaruri ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapılır ve daha çok içte tüketilir. Pezê nêr (erkek koyun), koçluk olanların dışındakiler, kısırlaştırılır (Xesandın) ve pazarlanmak üzere beslenir.

Yine ihtiyaç fazlası yün, süt, yağ ve peynir de pazarda satılır. Bunların geliriyle, ya da karşılığında kumaş, bez, ayakkabı, yorgan yüzleri, tuz ve sabun alınır.

Yünden giyim eşyası, halı, kilim, çuval ve heybe dokunur. Deriden çarık, tulum, kürk, ekmek çantası (Hawan) yapılır. Cins, biçim ve yapılışlarından ötürü kêx, kerme ve tepık olarak adlandırılan hayvan pislikleri yakacak olarak kullanılır. Hayvan yetiştirmek, hayvanlara otlak yeri bulma, onları hastalıktan, kurttan ve hırsızlardan korumayı gerektiren güç bir uğraştır. Bunda çobanlara (Şıvan) büyük görev düşüyor. Çobanlık mesleğinin kendisine özgü, öğrenilmesi gereken bir dizi kuralı vardır. Büyük, ya da usta çobana Kürtler Serşıvan (Baş Çoban), yardımcısına da, sürüyü arkadan süren anlamına gelen dajo der. Çoban ya sürü sahibidir, ya da başkasının sürüsüne ücret karşılığında bakmaktadır. Geçmişte ücret, sürü sahibi tarafından belirlenir ve yıllık olarak ödenirdi. Ödeme işi ürün olarak yapılırdı.

Göçebe aşiretçi yaşam ve hayvancılık uğraşı temelinde, bêri, serê pêz, beran berdan, bıra pêz gibi bir dizi gelenek, kendine has özellikleri olan kültürel bir yaşam biçimi ortaya çıkmıştır. Tarımın gelişip öne çıkmasıyla, hayvancılık giderek önemini yitirdi ve yerini hızla tarıma terketti. Günümüzde İç Anadolu Kürtleri arasında

geleneksel hayvancılık tamamen kalkmış bir durumdadır. Tarımın makinalaşması, tarım alanlarının genişlemesi, meraların daralması, hayvan üreticilerinin kredi alma güçlükleri ve yem fiyatlarındaki hızlı artış hayvancılığın kalkmasına yol açan nedenler arasında yer alıyor.

Günümüzde İç Anadolu'daki Kürt nüfusunun büyük bir kesimi kırsal alanda yaşıyor ve tarımla uğraşıyor.

İskan ve göç sonucu İç Anadolu'ya yerleşen Kürt aşiretleri, ilk aşamada yer yer daha önce yerleşim alanı olup, sürülmüş toprağı bulunan, sonradan terkedilen yörelere yerleşmiştir. Bu durum, onların toprağı işlemesini kolaylaştıran bir etken olmuştur.

Diğer taraftan Tanzimat reformları, özellikle tarımda özel mülkiyeti güvence altına alan arazi kanunu (1858), toprağa yerleşmeyi ve tarıma geçişi teşvik eden etkenler arasında gelmektedir.

İskan amacıyla aşiretlere tahsis edilen yörelerde herkes kendi başına ve istediği toprağı sürmüş. Aşiret reisleri ve aristokrat bir tabaka olan Torın'lar, verimli ve geniş arazileri zaptetmişler. (19) Bazıları yetki ve ilişkilerini kullanarak, bir köy arazisinin yarısını sahiplenmiştir. Bu dönemde devletin fazla bir müdahalesi sözkonusu değil. Ancak o, aristokrat kesimin büyük arazileri sahiplenmelerini desteklemiş, bu yolla onları işbirliğine kazanmıştır.

Daha sonraki dönemlerde, özellikle 1950'den sonra devletin devreye girdiği görülüyor. Bu dönemde devlet malı araziler dağıtılmış, topraksız köylüye de toprak verilmiştir. Arazi dağıtımında sadece erkekler gözönünde tutulmuştur.

Elde İç Anadolu Kürtlerine ilişkin özel istatistikler bulunmamakla birlikte, gözlem ve tahminler ve Orta Anadolu'ya ilişkin veriler, toprak mülkiyet ilişkilerinin bu bölgede fazla dengesiz olmadığını gösteriyor. Burada zengin ve fakir olarak adlandırılan uç kesimler sayıca azdır. Bölgede az sayıda bulunan büyük kapitalist tarım işletmelerinin dışında, genellikle küçük tarım işletmeciliği hakimdir.

Kürt yerleşim birimlerini de içeren Orta Anadolu'nun kırsal kesiminde ailelerin yüzde 66'sı kendi arazilerinde çalışmaktadır. Yine bu bölgede büyük arazi mülklerinin toplam işlenen alana oranı 0,66'dır. Topraksız ailelerin oranı ise yüzde 18 olup, Türkiye ortalamasının (yüzde 20) altındadır. (20) Bu oran, Ege Bölgesi'nde yüzde 26,27, Güneydoğu Bölgesi'ne ise yüzde 43,08'dir. (21)

Tarımda başlangıçta öküz ve atla çekilen demir pulluk, orak ile ekin biçme makinaları kullanılıyordu. 1950'den sonra bunların yerini traktör ve biçerdöver makinaları aldı. Yine bu dönemde suni gübre kullanımına başlandı. Bölgede 1950'den sonra aşırı bir makinalaşma görüldü. Örneğin 1950'de Konya'da traktör sayısı 475 iken, 1986 yılında bu sayı 20 bine yükselmiştir.

Orta Anadolu, Türkiye'nin başta buğday olmak üzere tahıl ürünlerinin yetiştirildiği en önemli ve en geniş bölgesi konumundadır. Bölgede başlıca buğday, arpa, çavdar, mercimek, nohut ve şeker pancarı yetiştirilir.

Genel olarak devlet sayaniye oranla tarıma ve tarım ürünlerine gereken önemi vermemiştir. Bu alana yönelik yatırımlar oldukça düşüktür. Gübre, tohum ve tarım makinalarındaki fiyat artışları, tarım ürünlerine konan fiyat artışlarının çok üstündedir. Örneğin gübre fiyatları 1980-81 yılları arasında yüzde 1300 oranında artış kaydederken, devletin buğdaya biçtiği taban fiyatı, Haziran 1980'de kilo başına 5,30 TL ve 1981'de 25,25 TL olup, yüzde 376 oranında bir artış göstermiştir. (22)

Kaderi bir bakıma tarıma bağlı olan ve kuraklık tehlikesi altında bulunan bu bölgenin en önemli sorunu sudur. Bu sorun, bazı sulama tesislerine rağmen, bir bütün olarak henüz çözülmüş değil.

İç Anadolu Kürtleri ekonomik bakımdan, yöredeki Türklere oranla daha ileri bir konumdadır. Onlar geniş tarım alanlarına sahipler. Ancak burada da, nüfusun hızlı artması, toprakların miras sonucu parsellenerek küçülmesi, tarımın makinalaşması giderek topraksız nüfusun artmasına ve yoksulluğa yol açmaktadır.

İç Anadolu Kürtleri ticaret yaşamında aktiftirler. Daha çok pazara yönelik olarak yapılan sığır besiciliği ve komisyonculuğu son yıllarda yaygın bir uğraş haline gelmiştir. Nüfusun önemli bir kesimi gıda alım satımı, küçük ve orta çaplı yem ve un işletmeciliği, ziraat malzemeleri satımı, taş ve tuz işletmeciliği gibi alanlarda çalışmaktadır. Yine yük ve yolcu taşımacılığı bölgede göze çarpan bir uğraştır.

Kürt yerleşim bölgelerinde büyük sanayi işletmeleri

bulunmuyor. Ancak bu alanda, büyük kentlerde isim yapmış Kürtler vardır. Örneğin otomotiv sanayi dalında tanınmış Ercan Holding'in sahipleri Gölbaşı ilçesine bağlı Karagedik Kürtlerindendir. (23)

Öğretmen, avukat, doktor, eczacı ve iktisatçı gibi serbest meslek dallarında çalışan İç Anadolu Kürtlerinin sayısı oldukça yüksektir. El yapımı tezgahlarda, kadınlar tarafından yapılan halı, yastık, kilim, çuval ve heybe dokumacılığı da yaygın bir uğraştır.

Dil, Kültür ve Din

Günümüzde, özellikle genç nesilden bir İç Anadolu Kürdüne kapıyı işaret ederek, "Va çı ye?" (Bu nedir?) diye sorulduğunda, alınacak cevap "Va kapi ye" (Bu kapıdır) olacaktır (Doğrusu "va deri ye" olacak). Türkçe olan kapı kelimesi, Kürtçe "deri"nin yerini almış, İç Anadolu Kürtçesine tamamen girmiştir. "Deri" gibi daha pekçok Kürtçe kelime zamanla kaybolmuş, yerini Türkçe kelimelere terketmiştir.

Kürt dili ve ona mensup kelimeler, Türkçe karşısında savunmasız bırakılmış, devlet her iki dili eşit tutup, gelişme şansı tanıma yerine, Kürtçeyi yasaklamış, buna karşın Türkçeyi dayatmıştır. Bu yanlış dil politikası sonucu, yüzlerce Kürtçe sözcük adeta kıyıma uğramış ve onlarla birlikte bir parça Kürt kültürü yokolmuştur.

Buna rağmen 200 yıl boyunca Türk çoğunluğu içinde yaşayan İç Anadolu'daki Kürt azınlığı tümden asimile olmamış, dil ve kültürünü günümüze dek koruyabilmiştir.

İç Anadolu Kürtlerinin büyük bir kesimi, Kürtçenin iki büyük lehçesinden biri olan Kurmanciyi konuşur. Kürtçenin yasaklı bir dil olması sonucu, bu bölgedeki Kürtler de ana dillerinde okuma-yazma bilmezler. Onlar, Kürtçeyi aile içinde, günlük yaşamda ve yer yer pazar ilişkilerinde kullanırlar.

Haymana yöresinde yaşayan Şeyhbızın Kürtleri, Şeyhbızınca (Şeyhbızını) olarak adlandırılan ve Sorani lehçesine yakın bir şiveyi konuşurlar. (24)

Anayurttan kopukluk sonucu, İç Anadolu Kürtçesi kendisine özgü bir gelişme göstermiş ve zamanla bir İç Anadolu Kürtçesi oluşmuştur. Bu şiveye son 20-30 yıl içinde, çok sayıda Türkçe kelime ve deyimler girmiştir. Türkçenin bu yörede Kürtçe üzerindeki etkisi giderek artmakta, bazen Kürtçe söze başlayıp, Türkçe devam edildiği görülmektedir.

İç Anadolu Kürtleri uzun yıllar kapalı bir yaşam biçimi sürmüştür. Alışverişleri, evlilik ilişkileri kendi içlerinde yapılmış, ya da komşu Kürt köyleriyle sınırlı kalmıştır. Bu nedenle onlar, 1950'li yıllara gelinceye dek dil ve kültürlerini önemli ölçüde koruyabilmiştir. Bu döneme kadar bölgede sade bir Kürtçe konuşuluyor, bu dille masallar anlatılıyor ve türküler söyleniyordu. Daha sonraki yıllarda geleneksel kapalı yaşam biçimi değişime uğradı. Tarım başlıca uğraş haline geldi ve önemli oranda makinalaştı. Büyük şehirlere ve yurt dışına göç başladı. Köylere okulun yanı sıra, radyo, televizyon ve gazete girmeye başladı. Tüm bunlar kapalı yaşam tarzını bozdu ve en çok da Kürt dili üzerinde olumsuz etkiler yarattı. Kürtçe, onu koruyan kapalı yaşam duvarının kalkmasıyla, adeta Türkçenin saldırısına uğradı, büyük ölçüde onun etkisi altına girdi. Dışa çok öneeleri açılmış, ilçe ve şehir merkezlerine yakın veya Türklerle ilişkinin yoğun olduğu Kürt yerleşim birimlerinde Kürtçe, Türkçeden daha fazla etkilenmiş, ya da yerini tümden ona terketmiştir. Örneğin, Çeltik ilçesine (Konya) bağlı Büyükhasan ve Küçükhasan ile, Kaman'a bağlı Hirfanlar gibi yerleşim birimlerinde artık Kürtçe konuşulmuyor, bu yörelerdeki Kürtler dil bakımından asimile olmuş, Türkleşmiştir.

İç Anadolu'daki Kürt çocukları iki dilli bir ortamda büyümektedir. Kürt çocukları okul çağına gelinceye dek, ana dili Kürtçe ile yetişiyor. Bu yaşta, çevrenin etkisiyle Türkçeden bazı kelimeler kapsalar da, ana dil Kürtçe ağır basmaktadır. Türkçe ikinci dil olarak, daha sonra okul döneminin başlamasıyla devreye giriyor ve giderek birinci dil konumuna yükseliyor. Böyle olunca da, Kürtçe üzerindeki yasak ve baskılar sonucu, iki dillilik zamanla yerini tek dile, Türkçeye bırakıyor. Diğer taraftan etnik kimliği baskı altına alan bu asimilasyoncu dil politikası pratikte, Kürtçeyi yarım, Türkçeyi tam, ya da her iki dili de yarım bilme gibi sonuçlara yol açmaktadır.

Türkiye'de eğitim politikası öteden beri Kürtçe anadili ve iki dilli ortamı reddediyor, ona uygun eğitim programları geliştirmeye olanak vermiyor. İkinci dil olan Türkçenin, Kürtçeyi unutturma pahasına dayatılması, daha sonraki yıllarda, bu dile karşı tepkilerin doğmasına, kimi yerde, onun "düşman dil" olarak algılanmasına yol açıyor.

Türkçe öğrenmenin gereksinimi yadsınamaz. Onu öğrenmek aynı zamanda kültürel bir zenginlik olarak görülmelidir. Ancak bu, Kürtçeyi yasaklama temelinde olmamalıdır. Ülkenin gerçeklerine uygun olanı, en azından İç Anadolu Kürtleri bakımından, Kürtçe ile Türkçenin eşit biçimde eğitim dili olarak kabul görmesidir. Dil ve kültürlerin eşit tutulması, halklararası dostluğun ve barışın gelişmesine de katkıda bulunacaktır.

İç Anadolu Kürtlerinin kendine has giysileri, gelenek ve görenekleri vardır. Bura Kürtleri de düğün, doğum ve ölüm gibi sosyal ve toplumsal olaylara büyük önem verir ve bu temelde güçlü bir kültürel birikime sahiptirler. Bunlara tek tek ve ayrıntılı olarak değinmek, bu yazının çerçevesini aşar. Ancak yöresel ve sözlü Kürt halk türkülerinden bazı örnekler vermekle yetineceğim.

Bu bölgede yaşayan Kürtler arasında da, Kürtçenin

yasaklı dil olmasından ötürü, daha çok folklorik ürünler; düğün, ölüm ve sevda konularını işleyen sözlü halk türkü geleneği yaygındır. Örneğin düğünlerde yaygın olarak söylenen bir halay (govend) türküsünün bir kıtası şöyle:

De rabe de rûnê ranabe
Jı xewa sıbê têr nabe
De rabe de rûnê ranabe
Jı ser singê Gewrê ranabe
Way lı mın, lı mın, can lı mın
Kes nızane bı halê mın

Bir başka halay türküsünün bir kıtası da şöyle:

De bı yari bı gûlem yari
de bı yari bı gûlem yari
Ro (roj) hılat û baran bari
Ro hılat û baran bari

Yerel şive ile söylenen bir sevda türküsünün bir kıtası şöyle:

Çemo çemo çem teniko
Qum lı dorê lê narinê bû dendıko
Derdê xelkê mal û mılk bû
Derdê dılê mın xezalê tım Zewık bû
Derdê xelkê malê dınê bû
Derdê dılê mın xezalê tım Zewık bû
Edın were dıli mın dı dorê
Xwedê ne kır lê narinê qe ne bı zorê
(Serbülent Kanat'ın kasetinden alınmıştır)

Bir şin (ağıt) türküsünün bir dörtlüğü de şöyle:

Sari Sari suwaro bani
Mın bı derdê te nızani
Ro jı ava nare ava
Bavê Uskê û Kêmêl gêrbû jı nışkava

Bu yöredeki sözlü Kürt halk türkülerinin kaderi diyebileceğimiz bir özelliği de, onların günümüze dek yazılı hale gelmemiş olmalarıdır. Bu durum, bu bölgeye özgü pekçok sözlü sanat ürünlerinin zamanla unutularak kaybolmasına yol açmıştır.

İç Anadolu Kürtleri, İslam dinine mensupturlar. Onların büyük bir kesimi Hanefi, Şeyhbızın Kürtleri ise Şafi mezhebine bağlıdır. Alevi mezhebine bağlı Kürtler, bu üç ilin dışında kalan, daha çok Çorum, Tokat, Kayseri gibi yörelerde bulunmaktadır.

İç Anadolu Kürtleri dinlerine ve dinsel geleneklere bağlıdırlar, ancak dini fanatizme rağbet göstermezler. Bu bölgede yaşayan Kürtler arasında, Şeyhlik, Pirlik, gibi dini kurumlar, Kürdistan'a oranla yok sayılır. Ancak kerametine inanılan belli Şeyh ve Hocaların başında bulunduğu Ocaklar mevcuttur. Bunlar da giderek devletin baskıları sonucu, günümüzde önemini yitirmektedir.

İç Anadolu Kürtleri arasında, günümüzde etkisini önemli ölçüde yitirmiş olan, yer yer islami geleneklerle iç içe geçmiş olan, batıl inançlar da kısmen canlıdır. Örneğin cin, peri ve dev gibi hayal ürünü olan ve geceyle ortaya çıkan, bazen insan kılığına bürünen varlıklara olan inançlar kısmen yaygındır. Cin ve perilerin geceleyin küllüklerde, çeşme başlarında toplanıp eğlendikleri, düğün şölenleri düzenledikleri anlatılır. Ve geceleyin buralara gidilmemesi öğütlenir, aksi halde cinlerin çarpacağına inanılır.

İç Anadolu Kürtleri Etnik Bir Azınlıktır

Bundan 200 yılı aşkın bir süre önce anayurtlarından kopan İç Anadolu Kürtleri, Türk çoğunluğun içinde yerleşik hale gelmiş bulunan ve etnik kimliği inkar edilen bir etnik azınlık konumundadır. Kürt azınlığın bu bölgede ekonomik ve sosyal açıdan ayırımcılığa maruz kaldığı söylenemez. Aksine onlar bu bölgede Türk ve diğer komşu halklara kıyasla, ekonomik bakımdan güçlü bir konuma sahiptir.

Ancak, İç Anadolu'daki Kürt azınlığı da, Kürt etnik kimliğinin inkarı, genel olarak Kürtler üzerindeki baskı ve yasak politikasından paylarını almaktadır.

1934'te soyadı kanununun yürürlüğe sokulmasıyla, Kürt isimleri bu bölgede değiştirilmiş, Türkçeleştirilmiştir. Bu uygulama günümüzde de devam etmektedir. Aşağıdaki örnek, İç Anadolu'da Kürt isimlerine konan yasağı ve yetkili makamların ayırımcı tavırlarını açıkça ortaya seriyor:

Kamu hukuku adına Kulu Cumhuriyet savcılığının, Zozan isminin iptal edilmesi konusunda açtığı davada, Kulu Asliye Hukuk Hakimliği, 16.07.1986'da aldığı kararla, Zozan ismini, "Türk örf ve adetlerine" uygun olmadığı gerekçesiyle iptal etmiştir. (25) Asliye Hukuk Hakimliği bu kararını, Türk Dil Kurumu'nun, "Zozan isminin, köken bakımından Türkçe olmadığı ve bu adın verilmesinin örf ve adetlerimize aykırı düşeceği" görüşüne ve İçişleri Bakanlığı'nın aynı içerikli, 21.03.1986 tarihli genelgesine dayandırıyor. Asliye Hukuk Hakimliği kararında, Yayla anlamına gelen Zozan isminin neden Türk "örf ve adetlerine" aykırı düştüğünü açıklamaktan kaçınıyor. Yayla ismi Türkçe olarak kullanılmakta ve "örf ve adetlere" aykırı düşmezken, neden aynı anlama gelen Zozan ismi, "örf ve adetlere" aykırı düşsün?

Türk Dil Kurumu'nun gerekçesinde bu ismin "köken bakımından Türkçe olmadığı" ileri sürülüyor. Doğrudur, bu isim Türkçe kökenli olmayıp, Kürtçedir. Ancak Dil

Kurumu'nun dili bu gerçeği söylemeye varmıyor. Diğer taraftan, bu mantığa göre, Türkçe kökenli olmayan yüzlerce Arap ve Fars kökenli ismi, "örf ve adetlere" aykırı ilan edip, yasaklamak gerekmez mi? Belli ki, Zozan isminin iptal edilmesinin asıl nedeni, onun, "Türkçe kökenli" olmaması değil, onun Kürtçe kökenli olmasıdır. Aynı durum Kürt yerleşim birimlerinin isimlerine ilişkin olarak da sözkonusudur. Osmanlı belgelerinde Kürtçe olarak geçen Kürt yerleşim birimlerinin adları, Cumhuriyet döneminde Türkçeleştirilmiştir. Örneğin Osmanlı döneminde Hespikêşan olan Cihanbeyli ilçesinin adı, sonraları, önce İnevi, daha sonra Cihanbeyli olarak değiştirilerek, Türkçeleştirilmiştir.

Yerleşim birimi ya da şehir isimleri kültürel mirasın nesilden nesile taşıyıcısı olma özelliğine sahiptir. Bu adların değiştirilerek Türkçeleştirilmesi eylemi, Kürt etnik kimliğini yoketmeyi hedefleyen politikanın bir ürünüdür.

Tüm Kürtler gibi İç Anadolu Kürtleri de, ana dillerini, tarih ve kültürlerini öğrenme gibi temel haklardan yoksun bırakılmıştır.

Etnik azınlık olarak tanınmayan ve dolayısıyla azınlık haklarına sahip olmayan İç Anadolu Kürtleri, yönetim düzeyinde de temsil edilme olanağına sahip bulunmuyor. Buradaki Kürt azınlığına mensup olup, mevcut siyasi partilere angaje olan, zaman zaman milletvekili olarak seçilen kişiler, bu etnik azınlığı temsil etme yetkisine sahip değiller. Zira onlar, parlamentoya bu azınlığı temsilen seçilmiyor.

İç Anadolu Kürtleri farklı giyimleri, dil ve kültürlerinden dolayı aşağılanmaktadır. Azınlık aşağılanması sadece Kürtlere yönelik olmakla kalmıyor, o, Türkiye'de yaşayan tüm etnik ve dini azınlıkları kapsıyor. Türkçe diline yerleşmiş olan, "Aptal", "Çingene", "Dürzü", "Ermeni", "Yahudi", " Gavur", "Yezidi", "Alevi", "Kürt" gibi isim ve tanımlamalar, hakaret anlamında kullanılmaktadır. Halk arasında "Ulan gavur", "Dürzü herif", "Aptal herif" ve "pis Kürt" gibi deyimler, sözkonusu toplumsal horlanmanın bazı örneklerini teşkil etmektedir. Ancak bu tür önyargılar sadece Türk toplumuna özgü olmakla kalmıyor. Azınlık aşağılanması her toplumda görülmektedir. Örneğin, kendileri horlanan Kürtler bile, başka azınlıkları, hatta aynı etnik kökenden gelen Yezidi veya Alevi inançlı Kürtlere hor bakmaktalar.

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra İç Anadolu Kürtlerine yönelik baskı ve tutuklamalar arttı. Bu dönemde İç Anadolu'nun Kürt yerleşim birimlerine yönelik operasyonlar yapıldı. Camilerde toplatılan halka hakaretler yapıldı, Kürtçe kitap, dergi ve müzik kasetleri toplatıldı. Bu bölgede Kürt kimliğine sahip çıkan, Kürtçe yayın bulunduran, hatta düğünlerde ve kır gezilerinde Kürtçe konuşan, türkü söyleyen ve şiir okuyan insanlar tutuklanıyor. (26)

Yöredeki Kürt azınlığına gözdağı vermek, onları sindirmek amacıyla yapılan operasyonlar esnasında, özellikle genç ve aydın insanlar tutuklanmakta, işkence ve hakaretlere maruz kalmaktadır. Eylül 1990'da yapılan ve basına, "PKK Konya Örgütü Çökertildi" başlığıyla yansıyan operasyon sonucu 11 kişi gözaltına alınmıştır. (27) PKK üyesi olmakla suçlanan bu kişilere, gözaltı süresi boyunca ağır işkence yapılmıştır. Konya DGM'sine havale edilen dava, delil yetersizliğinden dolayı düşmüş ve tutuklu kişiler ise serbest bırakılmıştır.

Türkiye bir azınlıklar ülkesi olmasına rağmen, azınlıkları resmen tanıyan, onların haklarını teminat altına alan ve azınlık örgütlenmesini olanaklı kılan bir politikaya sahip değildir. Yönetici durumunda olan bazı politikacılar, son zamanlarda sık sık, "Kürtlerin bir azınlık olmadığını", onların "birinci sınıf haklara sahip vatandaş" olduklarını ileri sürmekteler. Bu sözlerden, bir bakıma, resmi politikanın azınlıklara bakış açısı ortaya çıkıyor. Buna göre, azınlık olanların, "birinci sınıf vatandaş" olmadıkları ve "birinci sınıf haklara" sahip bulunmadıkları anlaşılıyor. Diğer taraftan, bu sözlerden, gerçekten de azınlık olmayan Kürt halkına, azınlık haklarının bile çok görüldüğü, bu savların onlara azınlık haklarını vermemek için ileri sürüldüğü, ortaya çıkmaktadır.

Aslında Türklerin kendileri de, nüfusun geneline oranla, bir azınlıktır. Günümüzdeki, varsa eğer, sayısal Türk çoğunluğu, dışardan göçmen Türkler getirilmek suretiyle ve başka etnik grupların eritilip Türkleştirilmesi sonucu ortaya çıkan, devşirme bir çoğunluktur. Almanya'da yayınlanan bir araştırmaya göre, Türkiye'de toplam 47 etnik ve dini azınlık yaşamaktadır. (28) Türkiye, Türkiye Kürdistanı dahil, bir azınlıklar ve halklar ülkesi olmasına karşın, devletsel ve politik yapılanma, Türk etnik unsurunun damgasını taşıyor ve üniter ve merkeziyetçi bir yapıya sahiptir. Türkiye'de, Türk etnik unsurunun damgasını taşıyan, merkeziyetçi ve üniter bir devletin kurulmuş olması, tarihsel olarak büyük bir yanılgıdır. Türk ulusal devleti, Türk olmayan azınlık ve halklara felaket getirmiştir ve onlar açısından Osmanlı devlet yapısından daha geri bir konuma sahiptir.

Ülkenin etnik bileşimine bakılmaksızın oluşturulan ve bugün de resmi Türk politikasının toz kondurtmadığı üniter devlet modeli, batı Avrupa'da tarihsel olarak farklı koşullarda ve nispeten etnik bakımdan homojen topluluklara dayanılarak oluşturulan, ulusal devlet modelinden kabaca kopya edilmiştir. Aradan geçen 70 yıllık süreden sonra, Avrupa'da ulusal devletlerin kısmen federe ve konfederasyon tipi bir yapılanmaya yönelmiş olmaları karşısında Türkiye, üniter devlet modelinde inatla ısrar etmeye devam etmektedir. Değişik halkların ve azınlıkların eşit haklara sahip olacağı, en azından sayıca çoğunlukta bulunan Türk ve Kürt halkları bakımından, federe cumhuriyetler modeli, ülke gerçeklerine en uygun

olanıdır.

Diğer taraftan, Türkiye'de azınlık haklarının, dil ve kültürlerinin uluslararası standartlara ve ülke gerçeklerine uygun bir biçimde yapılacak yasal düzenlemelerle, güvence altına alınması, bu amaca hizmet edecek bir azınlıklar bakanlığının kurulması, azınlıkların yönetim düzeyinde, kontenjan ayrılmak suretiyle, temsil edilmesinin sağlanması ve üniversiteler nezdinde, azınlık araştırmaları yapacak enstitülerin kurulması, atılması gereken ilk adımlar olmalıdır.

Son yirmi yılda, Kürdistan'daki gelişmeye paralel olarak, İç Anadolu Kürtleri arasında da bir ulusal uyanış süreci yaşanıyor. Bu bölgedeki Kürt azınlığı içinde, etnik kimliğine sahip çıkanların, Kürt dili, edebiyatı, sanatı ve tarihine ilgi duyanların sayısı giderek artıyor. Bu durum, onları diğer Kürtlere yanaşmaya, onlarla ortak mücadeleye götürüyor.

1970'lerin ilk yarısından sonra ortaya çıkan ve legal faaliyet yürüten Özgürlük Yolu, Devrimci Demokratlar ve Rızgari olarak bilinen Kürt gruplarının saflarında, İç Anadolu kökenli Kürtler de yer almıştır. Kürt hareketi saflarında yönetici düzeyinde bulunan İç Anadolu Kürtlerine de rastlanmaktadır. Örneğin 1970'lerde, önce DDKO (Devrimci Doğu Kültür Ocakları), sonra Rızgari ve daha sonra da Ala Rızgari ve Yekıtiya Sosyalist hareketlerinde yöneticilik görevlerinde bulunan İbrahim Güçlü ve yine önce Rızgari, sonra Ala Rızgari hareketinin önde gelen simaları arasında yer alan Hatice Yaşar İç Anadolu Kürtlerindendirler. (29)

Günümüzde ise bu bölgede, aydın ve gençler arasında TKSP ve PKK çizgisine sempati duyanların bulunduğu gözlemleniyor. Yine bağımsız olarak, ya da HEP ve SHP saflarında Kürt halkının eşit haklara kavuşması için uğraş verenler de bulunuyor.

İç Anadolu Kürtleri arasında, yöreden yöreye farklılıklar bulunmasına rağmen, en güçlü ve seçimlerde en çok oy toplayan parti CHP'nin devamı olan SHP'dir. Onu DYP, RP, ve ANAP izliyor.

Örnek olması bakımından, Ekim 1991'de yapılan genel seçimlerde, biri sağ, diğeri sol eğilimli olarak bilinen, Kulu ilçesine bağlı iki Kürt kasabasındaki oy dağılımını gösteren çizelgeyi sunuyoruz:

Siyasi Partiler	Tavşançalı Kasabası (oy sayısı)	Karacadağ Kasabası (Oy sayısı)
SHP	524	426
DYP	189	171
RP	1160	148
ANAP	319	137
DSP	48	20
SP	27	7
Bağımsız	-----	25

(Kaynak: Kulu İlçe Seçim Kurulu)

Kürt-Kürt ve Türk-Türk İlişkileri Üzerine

İç Anadolu'yu ikinci bir yurt olarak seçmiş bulunan İç Anadolu Kürtlerinin, Kürdistan Kürtleriyle ve Türklerle olan ilişkilerinin irdelenmesinin, onların geleceğini ve Kürt sorunu içindeki yerini belirleme açısından önem taşıdığı kanısındayım.

İç Anadolu Kürtleriyle, Kürdistan Kürtleri arasında ne tür ilişkiler mevcuttur? Ve bu ilişkiler günümüzde ne durumdadır?

Bundan 200 yıl önce gerçekleşen iskan ve göç, İç Anadolu Kürtlerini, coğrafik olarak Kürdistan Kürtlerinden uzaklaştırmıştır. Aradan geçen süre içinde, Kürtler bu bölgede tamamen yerleşik hale gelmiş, burayı ikinci vatan olarak benimsemiştir. Yine 200 yıl boyunca, özellikle ekonomik ve sosyal alanda meydana gelen değişiklikler, İç Anadolu Kürtlerini farklı bir sosyal ve ekonomik konuma getirmiştir. Onlar, ekonomik ve sosyal bakımdan, Kürdistan Kürtlerinden daha ileri ve rahat bir konuma sahiptir ve bu farklılık onları diğer Kürtlerden ayıran belirgin bir özellik teşkil etmektedir.

İç Anadolu Kürtleri, bu bölgeye yerleştikleri dönemin başlangıç safhasında, Kürdistan'daki akrabalarıyla ilişki içinde bulunmuş ve karşılıklı yapılan ziyaretlerle bu ilişkiler belli bir süre canlı tutulmuştur. Ancak zamanla bu ziyaretler azalmış, söz kosunu ilişkiler zayıflamış, giderek kopma noktasına gelmiştir. Daha sonraki yıllarda zaman zaman Kürdistan'ın değişik yörelerinden İç Anadolu'nun Kürt yerleşim birimlerine küçük çaplı göçler devam etmiş ve bu yeni göçler, İç Anadolu Kürtleriyle, Kürdistan Kürtleri arasındaki ilişkilerde, yeni ve farklı bir halka oluşturmuştur. Bölgede yerli durumuna gelen İç Anadolu Kürtleri, sonradan gelen bu Kürtleri "Macir" olarak adlandırmış, onlara yabancı muamelesi yapmış ve dışlama yoluna gitmiştir. Yerli Kürtlerle, sonradan gelen "Macir" Kürtler arasında kaynaşma uzun bir süre geçtikten sonra mümkün olabilmektedir. 1950'li yıllardan sonra, ulaşım ve komünikasyon olanaklarının gelişmesi, özellikle büyük şehirlere göçlerin başlaması, İç Anadolu Kürtleriyle diğer Kürtlerin buluşmasına ve yeniden ilişki kurmasına yeni bir zemin sunmuştur. Aynı fabrikada çalışmak, aynı okulda okumak, aynı mahallede oturmak ve aynı birimde askerlik hizmeti yapmak onları biraraya getirmektedir.

İç Anadolu Kürtleriyle Kürdistan Kürtlerini ayıran coğrafi uzaklık ve sosyal farklılıklara karşın, ortak etnik köken, dil ve kültür, ulusal baskı, özgürlük ve eşit haklar için uğraş gibi müşterek paydalar onları birleştiriyor.

İç Anadolu'daki geniş Kürt kitlesi, genel olarak bakıldığında, bir yandan Kürt ulusal hareketine artan bir sempatiyle bakıyor, diğer yandan, özel coğrafik ve sos-

www.arsiv.org

yal konumundan dolayı, ona karşı mesafeli ve ikircimli bir tavır sergiliyor. Bu tavrın bir yanıyla, Kürt örgütlerinin bugüne dek programlarında, İç Anadolu Kürtlerinin konumuna denk düşen önermelere yer vermemiş olmalarından kaynaklandığı ileri sürülebilir. İç Anadolu Kürtleri de, konumlarına uygun politikalar üretmemiş, daha çok Kürdistan'a özgü program ve talepler doğrultusunda hareket etmekle yetinmiştir.

İç Anadolu Kürtleri, konumları gereği uzun vadede, onları dışlayan, deyim yerindeyse iki ateş arasında bırakacak olan programlara, şiddet temelindeki çözüm yöntemlerine rağbet göstermeyecektir.

Diğer taraftan, İç Anadolu Kürtleri, Kürt sorununun, Kürdistan temel alınarak, gerek bağımsız, ya da federe bir cumhuriyet, gerekse Türk yönetiminin dayatacağı bir özerklik biçiminde çözümlenmesi halinde, bu çözümlerin ve bu çözümlerin uygulanacağı bölgenin dışında kalacaktır. Böyle bir durumda, İç Anadolu'nun geniş Kürt kitlesinin, yerleşim bölgesini gönüllü olarak terkedip Kürdistan'a gitmesi son derece zayıf bir ihtimal olarak görülmelidir. Dolayısiyle İç Anadolu Kürtleri, kendi konumlarına uygun düşen politikalar ve çözüm önerileri geliştirmek durumundadırlar. Bu konuda akla en yatkın olan çözüm, İç Anadolu Kürtlerinin, onlarla birlikte aynı konumda olan diğer azınlıkların, azınlık statüsüne ve haklarına kavuşmaları olarak ortaya çıkıyor.

Böyle bir yaklaşım hem Kürt-Türk ilişkilerinin gerçekçi bir temelde gelişmesi, hem de Kürt ve Türk ilişkilerinin geleceği açısından yararlı olacaktır.

Kürt-Türk ilişkilerine gelince. Kürt-Türk ilişkileri, geçmişi eskilere dayanan geniş kapsamlı bir konudur. Burada sözkonusu olan daha çok İç Anadolu Kürtleriyle bölgedeki Türkler arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin geleceğidir.

Bir bütün olarak ele alındığında, İç Anadolu Kürtleri ile Türkler, 200 yıl boyunca bu bölgede, dostça ilişkiler kurmuş, barış içinde yan yana yaşamıştır. Onlar kimi yerde aynı yerleşim biriminde, kimi yerde komşu olarak yan yana yaşıyorlar. Başlangıçta, gerek bölgede yeni olmalarından, gerekse kapalı yaşam biçiminden dolayı, sınırlı ve mesafeli olan Kürt-Türk ilişkileri zamanla sıklaşmış, komşuluk, ticaret, yer yer sınırlı evlilikler yoluyla pekişmiştir. Ortak din, ortak yörede ikamet ve ortak tarihsel bağlar da bu ilişkilerin dostane bir biçimde gelişmesine dayanak teşkil etmiştir.

Çeşitli nedenlerden, örneğin arazi ve mera üzerine, kimi zaman da etnik temele dayalı olarak meydana gelen sürtüşmeler, sözkonusu dostane ilişkilerin genel seyrini bozmamıştır. Kaldı ki arazi, mera ve namus yüzünden iki Kürt aşireti, ya da köyü arasınada da yer yer sürtüşmelerin meydana geldiği de bilinen bir gerçekliktir.

Kürt-Türk ilişkilerinin zayıf ve tartışmalı yanını, Kürt ve Türk etnik kimliklerinin eşitsiz konumu ve farklı muamele görmeleri oluşturuyor. Türk etnik kimliğinin resmen tanınıp, övgü kaynağı oluşturması doğal sayılırken, Kürt etnik kimliği reddedilmiş, yasaklanmış, onu savunanlar bölücülükle suçlanmıştır. Türk-Kürt ilişkilerini gölgeleyen ve geleceğini belirleyecek olan bu durum, günümüzde gündemin baş maddesi haline gelmiş bulunuyor. Kürt ve Türk ilişkileri bu bakımdan bir sorgulama süreci yaşıyor, ciddi bir sınavdan geçiyor.

Kürtler artık kendi etnik kimlikleriyle ortaya çıkıyor ve etnik temelde eşitlik ilkesine dayalı yeni ilişkilerin kurulmasını talep ediyor. Bunda yadırganacak bir taraf yok. Bu temelde kurulacak olan yeni ve hakça ilişkiler, her iki halkın gelecekte dostça ve barış içinde bir arada yaşamalarının yegane güvencesi olacaktır. Ancak bu sürecin pürüzleri yok değil. Kürt ulusal varlığını ve daha çok da bu varlığı kabulden doğan hakları tanımamakta ısrar eden resmi Türk politikası, Kürt-Türk ilişkilerini ciddi bir biçimde sarsmaktadır. Kimi çevreler, Kürt halkının ülkesinde özgür bir yaşam kurmak, orada yönetimde söz sahibi olmak, ya da federe bir cumhuriyet kurmak gibi haklı taleplerini bastırmak için, Batı'daki Kürtlerin Kürdistan'a gitmesi tehditinde bulunuyor. Örneğin Oktay Ekşi, Kürtlerin ayrı bir ülke istemeleri halinde şunu öneriyor:

"...Biz de konuşalım: İstanbul'da, İzmir'de, Ankara'da, Antalya'da, Adana'da, Muğla'da, Marmaris'te..... Kısacası Türkiye'nin her tarafında ne kadar Kürt varsa oraya (Kürdistan demeye dili varmıyor BN.), kendi ülkelerine giderler, o yöredeki Türkler de bu tarafa gelir, olur biter..." (30) Anlaşılan sayın Ekşi bu yörelerdeki Kürtleri yabancı olarak görüyor ve onun bu sözleri ilk bakışta, Almanya'daki ırkçı çevrelerin, "Türken raus" (Türkler defolun!) sloganını anımsatıyor. Sayın Ekşi'nin deyimiyle şimdi de biz konuşalım.

Bir kere Anadolu'nun değişik yörelerinde yaşayan Kürtlerin büyük bir bölümü buranın yerlileridir. Onların bu bölgelerde yerleşimi kimi yerde Türklerinki kadar eskidir. Örneğin bundan yaklaşık 200 yıl önce İç Anadolu'ya yerleşen, ya da o zaman boş olan bu bölgede iskan ettirilen, Konya ile Ankara arası çölü işleyerek buğday denizi haline getiren ve böylelikle ülkenin tarım ekonomisine büyük katkılarda bulunan İç Anadolu Kürtlerine hangi hakla ve hangi makul gerekçelerle çekin gidin diyeceksiniz? Buna kimsenin hakkı yoktur.

Diğer taraftan soruna bu mantıkla yaklaştığınızda, Sayın Ekşi ve sizin gibi düşünenler, İç Anadolu Kürtleriyle aynı dönemde ve daha sonra Balkanlar ve Kafkasya'dan gelip bu bölgeye yerleşen Türk, Tatar ve Çerkez topluluklarına da bir gün mesela kafanız bozulduğu zaman, çekip gidin demeniz gerekmez mi? Ya da birileri kalkıp, Kıbrıs, Bulgaristan, Yunanistan ve hatta Türkiye'de yaşayan Türklere, buralar sizin ana vatanınız değil, çekin ülkenize gidin derse, buna evet diyebilecek

misiniz?

Belli ki, bu tür ırkçı görüş ve tehditlerle halklar arasına düşmanlık sokulmak, Batı'da yaşayan Kürtlerle Kürdistan Kürtleri karşı karşıya getirilmek isteniyor.

Sayın Ekşi, Anadolu sadece Türklerin vatanı değil, o Kürtlerin ve daha başka halkların da vatanıdır. Kimsenin kimseyi oradan kovmaya hakkı yoktur.

Batı'daki Kürtlerin Kürdistan'a, oradaki Türklerin de Batı'ya sürülmesi doğru bir yaklaşım olamaz. Doğru olan, herkesin bulunduğu yerde, kalma hakkı dahil, eşit haklara sahip olması ve ayrımcılığın ortadan kalkmasıdır. Çabalar bu yönde harcanmalı, yoksa kimin nereden nereye sürüleceği konusunda değil.

Kürt-Türk ilişkilerini esas olarak tehlikeye sokan, ülkeyi bugün bir iç savaşın eşiğine getiren, Türkiye'nin 70 yıldır Kürt ulusal kimliğini inkar temelinde, Kürt halkına karşı sürdürdüğü şiddet politikasıdır. Kürt sorununun tarihsel olarak ortaya çıkışının, Kürdistan'ın parçalanarak sömürge statüsüne sokulmasının altında Türkiye'nin imzası bulunuyor. Türk yönetimleri Kürt sorununa hep şiddet temelinde ve askeri mantıkla yanaştı. Barışçıl ve demokratik yolları tıkayan devlet, Kürt halkına ve Kürt hareketlerine karşı hep şiddeti dayattı ve böylelikle karşı şiddeti körükledi, onu meşru hale getirdi.

Öte yandan, Kürt sorunu ne devletin ne de Kürt tarafının şiddet kullanmasıyla çözüme kavuşamaz. Aksine şiddet kullanımı, sorunun çözümünü zorlaştırır, geciktirir ve tamiri zor yaralara yol açar. M. Kemal ve İ. İnönü'nün, o dönemde meydana gelen Kürt ayaklanmalarını şiddet yoluyla bastırdıktan sonra, sorunu hallettikleri görüşünde ne denli yanıldıkları bugün açıkça ortaya çıkmış bulunuyor.

Şiddete dayalı politikalardan ve bunların sonucu artması muhtemel Kürt-Türk düşmanlığından her iki halkın, en çok da Batı'da yaşayan Kürtlerle, Kürdistan'da yaşayan Türklerin büyük zarar göreceği muhakkaktır.

Kürt sorununun barışçıl ve demokratik yollardan çözümü için başta devletin şiddet politikasını terketmesi gerekiyor. Bunu, Kürt partilerinin serbestçe kurulması ve Kürdistan'da halkın özgür iradesinin belirleneceği seçimlerin yapılması izlemelidir. Bu süreçte yapılacak bir referandumla bölge halkının görüşü alınmalı ve buna saygılı olunmalıdır. Ayrılma da, birlikte kalma da gönüllü, barışçıl ve demokratik olsun. Düşmanlık ve savaş temelinde gerçekleşecek olan zoraki birlik ve ayrılmalardan her iki tarafa da hayır gelmez.

İç Anadolu ve tüm Batı'da yaşayan Kürtler bakımından doğru olan çözüm, her iki halkın eşit haklara sahip iki federe cumhuriyetten oluşacak bir birlik oluşturmalarıdır. Ancak bu yolla, Kürt ve Türk ilişkileri haklı ve kalıcı bir temele oturtulur ve dış güçlerin, sorunu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmalarının önü alınmış olur. Her iki halkın yararına olan budur.

Kaynaklar:

(1) 1990 Genel Nüfus Sayımı, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü
(2) Yurt Ansiklopedisi, 1 ve 7, 1991, s. 5189
(3) Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı, İstanbul, 1987.
(4) C. Orhonlu, age...., s. 39-54
(5) Necdet Sakaoğlu, Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı, Ankara, 1984, s. 35-36
(6) C. Orhonlu, age...., s. 91-92
(7) Ömer Lütfi Barkan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, Vakıflar Dergisi II., Ankara, 1942, s. 355
(8) Ahmet Refik, Anadolu'da Türk Aşiretleri, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 54
(9) Ahmet Refik, age...., s. 219
(10) Cevdet Türkay, Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar, Tercüman Yayınları, İstanbul 1979, s. 63, 97, 463
(11) C. Orhonlu, age..., s. 114, 115, ve E. M. Noel, diary, on special Duty in: Kurdistan, s. 29-36
(12) W. J. Hamilton, Reisen in Kleinasien, Pontus und Armenien, Leipzig 1843, s. 213, 214, 226, 383
(13) George Perrot, Les Kurdes Haimaneh, 1865, Revue des Deux Mondes, s. 615-626
(14) Hermann Wenzel, Forschungen in Inneranatolien, II., Kiel 1937, s. 65-81
(15) Wolf-Dieter Hütteroth, Laendliche Siedlungen in den letzten vierhundert Jahren, Heft 46, 1968, Universitaet Göttingen, s. 45-49
(16) Halil İbrahim Uçak, Tarih İçinde Haymana, Ankara 1986, s. 151
(17) İç Anadolu'da Kürt Aşiretleri için ayrıca bakınız, M. Emin Zeki, Kürdistan Tarihi, Komal Yayınları, İstanbul 1977, s. 211-212, C. Türkay, age..., ve H. İ. Uçak, age..., s. 146-158
(18) W. D. Hütteroth, Türkei, Darmstadt, 1982, s. 65-66
(19) C. Orhonlu, age..., s. 57
(20) Yahya S. Tezel, Cumhuriyet Döneminde İktisat Tarihi, Yurt Yayınları, Ankara 1982, s. 319
(21) Mirzal Çinar, Dünü ve Bugünü İle "Geri Kalmışlık" Sorunu, Öz-Ge, Ankara 1989, sayı 2, s. 29
(22) Rainer Werle, "Modell" Türkei, Ein Land wird kaputtsaniert, Junius, Hamburg 1983, s. 120
(23) H. İ. Uçak, age..., s. 120
(24) Mahmut Lewendi, Du Stran û Çirokek bı Kurdiya Şexbızını, Berhem, hejmar 9, Îlon 1990, Stockholm rûpel 42-434
(25) T.C. Kulu Asliye Hukuk Hakimliği'nin 1986/265 nolu ve 16.07.1986 tarihli kararı
(26) Azadi, hejmar 4, 7-13 Heziran 1992, s. 8
(27) Yeni Konya Gazetesi, 26 Eylül 1990
(28) Peter Alford Andrews und Rüdiger Benninghaus, Etnic Groups in the Republic of Turkey, Wiesbaden 1989
(29) Rafet Ballı, Kürt Dosyası, Cem Yayınları, İstanbul 1991
(30) Hürriyet, 09.04.1992

Derleme

IRAK'TA YAYINLANAN KÜRTÇE GAZETE ve DERGİLER

C. Rênas

Kürt dili ve edebiyatının, yeterli derecede olmasa da araştırıldığı, geliştiği ülkelerden biri de Irak. Eğer Kürdistan'ı aralarında bölüşen devletleri gözönünde bulundurursak, diyebiliriz ki, bu konuda en iyi ülke Irak'tır.

Kuşkusuz Irak devleti ve hükümetleri, şovenizm konusunda Türk ve Fars şovenlerinden geri değiller. Onlar da Kürt halkını asimile etmek istemişler, Kürt kültürünü baskı altına almaya çabalamışlardır. Bugün de bu çabalarını devam ettirmektedirler. Eğer uzun bir dönemden bu yana Irak'ta, Kürtçe dergi ve gazete yayınlanıyor, Kürt dili, edebiyatı ve kültürü hakkında araştırmalar yapılıyorsa, Kürt diliyle okullarda eğitim yapılıyor, radyo ve televizyonda programlar yayınlanıyorsa, bu, Bağdat şovenlerinin "iyi niyeti"nin, "Kürt dostu" olmalarının sonucu değildir. Bu, herşeyden önce, belirli dönemlerde kesintiye uğrasa da, 1961 yılından bu yana süre gelen silahlı direnmenin, Kürt aydınlarının bu uğurdaki fedakarlıklarının ürünüdür. Diyebiliriz ki, Kürdistan dağlarında esen şiddetli fırtınanın, metropollerde kendini hafif bir rüzgar biçiminde göstermesidir.

Irak'ta yayınlanan araştırmalardan biri de, bu derlemeye asıl olarak kaynaklık eden **"Çend Layeneki Rojnamenûsi Kurdi"** adlı eserdir. Eser Heme Salih Ferhadi tarafından kaleme alınmış ve 1988 yılında Bağdat'da yayınlanmıştır. Yazar araştırmasında, genel olarak Kürdistan'da ve Avrupa'da, 1988 yılına kadar yayınlanan Kürtçe gazete ve dergilerin bir kısmına değinmiş, Irak'ta yayınlananlara geniş yer ayırmıştır.

Bir araştırmacının uymak zorunda olduğu bir ilkeye, gerçeği olduğu gibi yansıtma ilkesine, Heme Salih Ferhadi'nin, uyduğunu söylemek mümkün değil. Örneğin yazar, 1988 yılına kadar yayınlanan edebi, kültürel, politik dergi ve gazetelerin dökümünü yaparken, BAAS diktatörlüğüne karşı sıcak mücadele içinde olan örgütlerin, belirli dönemlerde çıkartıkları yayınlarına hiç değinmemiştir. KDP-Irak ve Irak Komünist Partisi'nin legal olarak çalıştıkları veya BAAS iktidarı önces

www.arsivakurdi.org

dönemlerdeki yayınlarına yer veren yazar, aynı örgütlerin ve 1975 yenilgisi sonrasında ortaya çıkan öteki partilerin yayınlarına, BAAS diktatörlüğüne karşı direniş içinde olmalarından dolayı, hiç dokunmamıştır.

Oysa kitabın yayınladığı dönemde, yurtsever örgüt ve partilerin çıkartıkları, "Serxwebûn", "Rêbazê Nu", "Rêgayê Azadi", "Sosyalist", "Pêşeng" vb gazete ve dergiler, Kürdistan Yazarlar Birliği'nin çıkarttığı "Nûseri Kurdıstan", "Gızıng" ve "Gızınga Bıçûkan"(bak. Roja Nu, 1988 sayı 20) adlı yayınlar vardı ve bunlar Heme Salih Ferhadi'nin dökümünü yaptıkları arasında yer almıyorlar.

Öyle anlaşılıyor ki yazar, BAAS diktatörlüğünün çizmiş olduğu çerçevenin dışına çıkmamış (ya da çıkamamış). Bu ciddi eksikliğine rağmen, sözkonusu kitap, Irak'ta Kürtçe yayınlanan dergi ve gazetelerin, derli toplu bir dökümünü yaptığı için önemlidir. Özellikle "Türkiye Kürtleri" için. Bizde Kürtçe yayın çıkartmak için nelerin göze alınması gerektiğini, çıkartanların başına nelerin geldiğini yakından biliyoruz. Daha düne kadar varlığı kabul edilmeyen Türkiye Kürtleri için, "sınırın öte yakasında" gazetecilik alanında da, nelerin yapıldığını bilmek de önemli...

Ayrıca Alaaddin Sucadi, 1951 yılında kaleme aldığı ve 1952 yılında Bağdat'ta yayınladığı "Mêjuyi Edebi Kurdi" (Kürt Edebiyatı Tarihi) adlı önemli eserinde Irak'ta yayınlanan Kürtçe gazete ve dergilere de yer vermiştir. Sucadi'nin eserinde yer verdiği yayınlar, doğal olarak 1951 yılına kadar olanlardır.

Ama Alaaddin Sucadi'nin bahsettiği bazı gazete ve dergiler, Heme Salih'in çalışmasında yer almıyor. Bundan dolayı, derlemenin sonunda kısaca bunlara da değindik. Ayrıca belirtmek isteriz ki, BAAS diktatörlüğüne karşı silahlı mücadele veren örgütlerin, yayın alanındaki çalışmaları, araştırılması gereken önemli bir konudur.

SİYASİ ÖRGÜTLERİN, DEMOKRATİK KURULUŞLARIN, KİŞİLERİN ÇIKARDIKLARI DERGİ ve GAZETELER

BANGİ KURDISTAN *(Kürdistan'ın Çağrısı)*

Haftalık bilim, edebiyat ve toplum gazetesi. Hacı Mustafa Yamolki Paşa'nın sahipliği ve yönetmenliğini yaptığı gazete, Kürtçe, Farsça ve Türkçe yayınlandı. Ali Kemal, M. Nuri Kürtçe ve Farsça yazılardan, Refik Hilmi ise Türkçe yazılardan sorumlu idi. Şeyh Mahmud Hükümranlığı'nın organı olan Banga Kurdıstan'ın ilk sayısı, 2 Ağustos 1922 tarihinde Süleymaniye'de çıktı. Gazetenin 14. ve son sayısı 27 Ekim 1922 yılında yayınlandı.

Daha sonra, 1926 yılında Hacı Mustafa Paşa, aynı gazetenin 15-17 sayılarını Bağdat'da yayınladı. Bangi Kurdıstan'ın tüm sayıları Cemal Haznedar tarafından biraraya getirilerek, 1974 yılında Bağdat'da yeniden basıldı.

ROJİ KURDISTAN *(Kürdistan Güneşi)*

Haftalık siyasal, toplumsal ve edebi gazete. M. Nuri'nin sorumluluğunu, Ali Kemal'in başyazarlığını üstlendiği Roji Kurdıstan'ın ilk sayısı, 15 Kasım 1922'de, son ve 15. sayısı ise 3 Mart 1923 tarihinde, Süleymaniye'de yayınlandı. Gazetenin tüm sayıları 1973 yılında Cemal Haznedar tarafından bir araya getirilip, ofset tekniği ile yeniden basıldı.(1)

BANGA HAQ *(Hakkın Çağrısı)*

Haftalık siyasi gazete. Şeyh Mahmut Hükümranlığı'nın resmi organı (2) olan Banga Haq, Süleymaniye'ye bağlı Surdaş kasabası yakınındaki Çasene mağaralarında basıldı. Gazetenin ilk sayısı 8 Mart 1923'de, son ve 3. sayısı ise aynı yılın Nisan ayında yayınlandı. Şeyh Mahmut'un bölgeyi terketmek zorunda kalmasından sonra, gazetenin baskı malzemeleri ve öteki eşyalar İngilizlerin eline geçti.

www.arsiyakurdi.org

OMÊDÊ İSTİQLAL *(Bağımsızlık Umudu)*

Ekonomi, toplum ve edebiyat gazetesi. Sırasıyla Ahmet Sabri, Refik Hilmi, Ahmet Hivace ve Hüseyin Nazım'ın belirli aralıklarla başyazarlığını yürüttükleri Omêdê İstiqlal, Şeyh Mahmut Hükümranlığı'nın resmi organlarındandı. Toplam 25 sayı yayınlanan gazetenin ilk sayısı, 20 Eylül 1923 tarihinde basıldı. Alaaddin Sucadi ve Heme Salih Ferhadi, gazetenin son sayısının ne zaman yayınladığı konusunda bilgi vermiyorlar.

HİVA *(Umut)*

Aylık bilim ve edebiyat dergisi. Mahmut Cemil Baban'ın sahibi Hafız Mustafa Qazi ve sonradan Haşim Doğramacı'nın başyazarı oldukları Hiva'nın ilk sayısı, 9.5.1958 tarihinde Bağdat'da yayınlandı. 1963 yılına kadar toplam 36 sayı çıkan dergi, aynı yıl kapatıldı.

ŞEFEQ-BEYAN *(Şafak)*

15 günlük toplum bilim ve edebiyat dergisi. Başlangıçta Şefeq adıyla, Arapça ve Kürtçe yayınlanan derginin sahibi, Abdulkadir Berzenci idi. İlk sayısı 15 Ocak 1958'de Kerkük'de çıktı. 1959 yılında Beyan adıyla yayınlandı. 1961 yılınd Süleymaniye'ye taşınan derginin, ne zamana kadar yayın hayatını sürdürdüğü, kaç sayı çıktığı konusunda, Heme Salih Ferhadi bilgi vermiyor.

PÊŞKEVTIN *(İlerlemek)*

Kürtçe ve Arapça olarak Bağdat'ta yayınlanan 15 günlük dergi. Mehmet Bırıfkani'nin sahibi, Avukat Yunus Sabbah'ın başyazarı olduğu Pêşkevtin'in ilk sayısı 28 Şubat 1958 tarihinde çıktı. 1963 yılına kadar yayını devam etti.(*)

XEBAT *(Mücadele)*

Bağdat'ta Kürtçe ve Arapça olarak yayınlanan günlük gazete. Irak Kürdistanı Demokrat Partisi(KDP-Irak)'nin yayın organı. 4 Nisan 1958 tarihinde yayın hayatına başlayan Xebat, 1961 yılına kadar 426 sayı çıktıktan sonra, 28.10.1961'de "resmen" kapatıldı.(3)

RASTİ *(Gerçek)*

Haftalık siyasi gazete. Enver May'ın sahibi, Abdulahed İbrahim'in yönetmeni olduğu Rasti'nin ilk sayısı, Nisan 1959 tarihinde Musul'da yayınlandı.(*)

AZADİ *(Özgürlük)*

Irak Komünist Partisi Kürdistan Örgütü'nün yayın organı. Günlük siyasi gazete. Avukat Naif Yunus'un sahipliği ve sorumluluğu altında, ilk sayısı 1 Mart 1959 tarihinde Kerkük'de yayınlandı. Aynı yılın Ağustos ayında Bağdat'a taşınan Azadi Gazetesi, 56 sayı çıktıktan sonra 28 Ekim 1960 tarihinde kapatıldı.

RAYÊ GEL *(Halkın Düşüncesi)*

Kerkük'te Kürtçe ve Arapça olarak yayınlanan haftalık siyasi gazete. Sıddık Bılukeni'nin sahibi, Sıddık Abdullah'ın sorumlusu olduğu Rayê Gel'in, ilk sayısı, 6 Eylül 1959 tarihinde çıktı. 1963 yılına kadar yayın hayatını sürdürdüğü belirtilen gazetenin, bu tarihe kadar kaç sayısının çıktığına dair, Heme Salih Ferhadi bilgi vermiyor.

RIZGARİ *(Kurtuluş)*

Haftalık tarih, edebiyat ve siyasi dergi. İlk sayısı Nisan 1959'da Bağdat'da yayınlanan Rızgari'nin sahibi Salih Haydari, başyazarı ise Avukat Fuat Celal idi. Rızgari sadece 2 sayı çıktıktan sonra, 3 Nisan 1960 tarihinde kapatıldı.

NEWROZ-MEŞXALEYÊ NEWROZ

(Newroz-Newroz Meşalesi)

Süleymaniye'de yayınlanan edebiyat, bilim ve toplum dergisi. Avukat Kemal Mirza Kerim'in sahibi olduğu derginin ilk sayısı, Nisan 1959 tarihinde çıktı. Aynı yıl yayınlanan 3. sayısından sonra adı değiştirildi. Meşxaleyê Newroz adıyla ve gazete olarak 1960 yılına kadar yayın hayatını sürdürdü.

AFRET *(Kadın)*

Arapça ve Kürtçe olarak yayınlanan aylık kadın dergisi. Irak Kadınlar Birliği tarafından yayınlanan Afret'in ilk sayısı Mayıs 1959'da çıktı. Toplam 15 sayı çıktıktan sonra yayın hayatına son verdi. Afret Bağdat'da çıkartılıyordu.

BİRWA *(İnanç)*

Avukat Kemal Mirza Kerim'in sahibi ve başya-

zarı olduğu haftalık siyasal, toplumsal ve edebiyat gazetesi. Süleymaniye'de yayınlanan Birwa'nın ilk sayısı, 2 Temmuz 1960 tarihinde çıktı. Toplam 95 sayı yayınlandıktan sonra, 25 Ocak 1963'de kapatıldı.

DENGÊ KURD *(Kürtlerin Sesi)*

Bağdat'da yayınlanan haftalık siyasi gazete. Avukat Ome Celal Havezi'nin sahibi ve başyazarı olduğu Dengê Kurd'ın ilk sayısı Şubat 1960 tarihinde çıktı. 1961 Mayısına kadar yayın hayatını sürdürdüğü belirtilen bu gazetenin, kaç sayı çıktığı konusunda Heme Salih Ferhadi bilgi vermiyor.

ROJİ NU *(Yeni Gün)*

Toplumsal, siyasal ve edebi dergi. Avukat Cemal Şali'nin sahibi, Kamuran Mukri'nin başyazarı olduğu Roji Nu, Süleymaniye'de yayınlandı. 1960 yılının Mart ayında yayın hayatına başlayan bu derginin, son ve 18. sayısı Eylül 1961 tarihinde çıktı.

ÇARESERKIRDINİ KIŞT Û KAL

(Tarımsal Sorunların Çözümü)

Irak Tarım Bakanlığı tarafından, Arapça ve Kürtçe olarak yayınlanan haftalık dergi. Kürtçe yazılara da yer veren ilk sayısı Temmuz 1960'da çıktı. Kürtçe bölümünden Mehmet Mella Kerim sorumlu idi. Çareserkırdını Kışt û Kal'ın son ve 12. sayısı Kasım 1962 tarihinde yayınlandı.

IRAQA NU *(Yeni Irak)*

Irak Posta Bakanlığı tarafından, Bağdat'da yayınlanan aylık resimli dergi. İlk sayısı 1969 Ekimi'nde çıkan Iraqa Nu'nun Kürtçe bölümünden, Faruk Mustafa Resul ve Mehmet Mella Kerim sorumlu idiler. Iraqa Nu 24 sayı yayınlandıktan sonra, yayın hayatına son verdi.

EDİBİ IRAQİ *(Irak Edebiyatçıları)*

El-edib El-Iraq adlı kültür ve edebiyat dergisinin, Kürtçe ekidir. Irak Edebiyatçılar Birliği tarafından yayınlanan Edibi Iraqi'nin redaksiyonunda, Pakize Refik Hilmi, Abdulrezzak Mehmet ve Mehmet Tevfik Vurdi görev almışlardı. İlk ve son sayısı Temmuz 1961'de çıktı.

KURDISTAN *(Kürdistan)*

Bağdat'da yayınlanan günlük Kürtçe gazete. İlk sayısı 4 Mart 1961 tarihinde, 5. ve son sayısı ise 1 Nisan 1961'de yayınlandı. Heme Salih Ferhadi, Kürdistan'ın kimler tarafından çıkartıldığına dair bilgi vermiyor.

RONAHİ *(Aydınlık)*

Ekim 1960 tarihinde Bağdat'da yayın hayatına başlayan bilim, toplum ve edebiyat dergisi. Hafız Osman Qazi'nin sahibi ve başyazarı olduğu Ronahi, 1962 yılının Aralık ayına kadar yayınlanmış ve 1963 yılında kapatılmıştır. (*)

HEWLER *(Hevler, Erbil)*

Hewler Belediyesi tarafından Kürtçe ve Arapça olarak yayınlanan haftalık gazete. İlk sayısı 1962 yılının başlarında çıkan Hewler, 1963 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür.(*)

JİN *(Yaşam)*

Süleymaniye'de çıkan edebiyat gazetesi. Jin'in sahibi Kake Fellah, başyazarı ise Abdulkadir Berzenci idi. İlk sayısı Aralık 1970'de yayınlanan gazetenin, ne zamana kadar ve kaç sayı çıktığı konusunda, Heme Salih Ferhadi hiçbir bilgi vermiyor.

HEWLER

Kürtçe ve Arapça olarak, Hewler Belediyesince yayınlanan aylık dergi. Hewler'in yönetmeni Sait Mehmet Emin Dızeyi idi. Mehmet Mevlut başyazarlığını üstlenmişti. Hewler'ın ilk sayısı Mayıs 1970'de, son sayısı ise derginin 3. yılı olan 1972 yılının Haziran ayında yayınlandı.

BIRAYETİ *(Kardeşlik)*(4)

Önce Bağdat daha sonra Süleymaniye'de yayınlanan ve KDP-Irak'ın yayın organı olan Kürtçe, Arapça çıkan siyasi dergi. Habib Mehmet Kerim'in sahibi olduğu Bırayeti'nin Kürtçe bölümü, Sait Nokan, Refik Çalak, Remzi Qazzaz'ın sorumluluğu altındaydı. İlk sayısı 1 Haziran 1970'de çıktı. 1. yıl 13 sayı yayınlandı ve Nisan 1971 tarihinde son sayısı çıktıktan sonra kapandı.

ŞORIŞİ KIŞT Û KAL *(Tarım Devrimi)*

Irak Tarım Bakanlığı Eğitim Ve Propaganda

www.arsivakurdi.org

Bölümü tarafından yayınlanan, haftalık Kürtçe ve Arapça dergi. Birinci sayısı 1970 Temmuzunda çıkan Şorişi Kışt û Kal, sadece 5 sayı yayınlandı.

ZANYARİ *(Bilgi)*

Dr. Aziz Emin ve Talat Nadir'in sahibi oldukları tek Kürtçe bilim dergisi. Zanyari Dr. Şamal Mecit Fereç'ın sorumluluğu altında ve Bağdat'da yayınlandı. İlk sayısı 1970 yılının Ekim ayında, 6. ve son sayısı ise Ekim 1973'de çıktı.

ÇİYA *(Dağ)*

Bedirhan Sindi'nin başyazarlığı altında Dıhok'da yayınlanan edebiyat dergisi. İlk sayısı Kasım 1970'de, son sayısı ki aynı zamanda derginin 1.yılının ikinci sayısıydı, 1 Şubat 1971 tarihinde çıktı.

GÊTİ PÛL *(Pul Alemi)*

Irak Pulsevenler (Pul kolleksiyoncuları) Topluluğu tarafından Bağdat'ta yayınlanan bilim, edebiyat ve sanat dergisi. Arapça ve Kürtçe olarak çıkartılan Gêti Pûl'un Kürtçe bölümünden Cevdet Haznedar sorumluydu. Dergi'nin ilk sayısı Aralık 1970'de yayınlandı. Gêti Pûl toplam birkaç sayı yayınlanmıştır.

NÛSERİ KURD *(Kürt Yazar)*

Kürt Yazarlar Birliği tarafından Bağdat'da yayınlanan edebiyat dergisi. İlk sayısı Mart 1971 tarihinde yayınlanan Nûseri Kurd'un başyazarı Maruf Haznedar, sekreteri ise Dr Nesrin Fahri idi. Derginin 11. ve son sayısı, 1974 yılında çıktı.

DENGÊ COTYAR *(Köylülerin Sesi)*

Bağdat'ta, başlangıçda Arapça, 10 Mayıs 1971 tarihii 120. sayısından itibaren de Arapça ve Kürtçe olarak çıkan haftalık gazete. Irak Köylüler Birliği tarafından yayınlandı. Heme Salih Ferhadi, gazetenin ne zaman kadar ve kaç sayı yayınlandığı konusunda bilgi vermiyor.

PAŞKOYÊ BIRAYETİ *(Kardeşliğin Eki)*

Gazete biçiminde çıkan haftalık siyasi dergi. Remzi Qazzaz'ın yönetiminde Süleymaniye'de yayınlandı. ilk sayısı 23 Nisan 1971'de çıktı.(*)

BIRAYETİ *(Kardeşlik)*

Süleymaniye'de yayınlanan haftalık gazete. Habib Mehmet Kerim'in sahibi, Dara Tevfik'in başyazarı ve Remzi Qazzaz'ın yönetmeni olduğu Bırayeti'nin ilk sayısı, 11 Eylül 1971, son ve 17. sayısı ise 18 Mart 1972 tarihinde çıktı. (Öyle anlaşılıyor ki, yukarıda adı geçen Paşkoyê Bırayeti adlı dergi, bu gazetenin ekidir. C.Rênas)

PERWERDE Û ZANIST *(Bilim ve Eğitim)*

Kürtçe Öğrenim Kurumu tarafından, 3 ayda bir Bağdat'ta Arapça ve Kürtçe olarak yayınlanan bilim ve eğitim dergisi. Perwerde û Zanıst'ın birinci sayısı 1971, son ve 17. sayı 1980 yılında çıktı.

BELAVKIREVEYİ RIVANGE *(Bakış Yayınları)*

Bir gurup yenilik yanlısı edebiyatçılar tarafından, dönem dönem Bağdat'ta yayınlandı. Toplam 3 sayı çıkan Belavkıreveyi Rıvange'nin ilk sayısı, 1971 yılında basıldı.

BIRAYETİ *(Kardeşlik)*

KDP-Irak'ın yayın organı olan ve Bağdat'ta Arapça yayınlanan günlük Eltahi (5) gazetesinin, haftada bir yayınlanan Kürtçe eki. Habib Mehmet Kerim'in sahibi, Dara Tevfik'in başyazarı olduğu Bırayeti'nin ilk sayısı 26 Mayıs 1972 yılında çıktı. Heme Salih Ferhadi kaç sayı yayınlandığı konusunda bilgi vermiyor. Ama öyle anlaşılıyor ki, Eltahi gazetesiyle birlikte, Bırayeti de kapatılmış.

BİRİ NU *(Yeni Düşünce)*

Bağdat'ta yayınlanan haftalık kültür gazetesi. Arapça yayınlanan Elfikir Elcedid gazetesinin eki olan Biri Nu'nun sahibliğini Fahri Kerim Zengene, başyazarlığını ise Dr.Hüseyin Kasım Aziz üstlenmişti. 1978 yılına kadar yayın hayatını sürdüren gazetenin ilk sayısı, 17 Haziran 1972'de çıktı.

GIZING *(Işın, Işık)*

Kürdistan Yazarlar Birliği Kerkük Şubesi tarafından yayınlanan edebiyat dergisi. Rıza Şıvan'ın yönetmenliği altında olan Gızıng'ın ilk sayısı, 1972 yılının Nisan ayında çıktı. (*)

NÛSERİ NU *(Yeni Yazar)*

Birçok edebi ürünü içeren dergi. Kürdistan Ya-

www.arsivakurd.org

zarlar Birliği Hewler Şubesi tarafından, Hewler'de yayınlandı. 1972 Haziranında yayın hayatına başlayan Nûseri Nu, Eylül 1980'e kadar 5 sayı çıktı.

HOŞYARİ KIRÊKARAN *(İşçi Bilinci)*

Irak İşçiler Genel Birliği tarafından başlangıçta Arapça, 7 Aralık 1972 tarihli 189. sayısından itibaren de Arapça ve Kürtçe olarak Bağdat'da yayınlandı. Heme Salih Ferhadi Hoşyari Kırêkaran'ın kaç sayı yayınlandığı veya yayın hayatının devam edip etmediği konusunda bilgi vermiyor.

ROŞİNBİR *(Aydın)*

Kültür dergisi. Kürt Aydınları Topluluğu Hewler Şubesi tarafından Hewler'de yayınlandı, Roşinbir'in başyazarlığını Abdulrezzak Betuşi, yayın sekreteriliğini ise Ahmet Şerifi üstlenmişti. Dergi'nin ilk sayısı 1973 Nisanında çıktı.(*)

BIRAYETİ *(KARDEŞLİK)*

Bağdat'da çıkan günlük siyasi gazete. Habib Mehmet Kerim Bırayeti'nin sahipliğini, Dara Tevfik ise başyazarlığını üstlenmişti. Sıfır sayısı 1 Ocak 1974 yılında çıkan gazete, 6 Şubat 1974'e kadar 25 sayı yayınlandı.

UZUN ÖMÜRLÜ DERGİ ve GAZETELER

JİYAN *(Yaşam)*

Süleymaniye'de yayınlanan haftalık toplum, siyaset ve edebiyat gazetesi. Sırasıyla Hüseyin Nazım ve ünlü kürt şairi Piremerd'ın sahipliğini yaptığı Jiyan'ın ilk sayısı, 21 Ocak 1926 tarihinde çıktı. 553. sayıya kadar yayını sürdüren Jiyan'ın son sayısı 10 Mart 1938 tarihini taşımaktadır.

JİN *(Yaşam)*

Sırasıyla Piremerd, Cemil Saveb, Nuri Emin Mahmut, bir diğer ünlü Kürt şairi Goran ve Ahmet Zirenk'in sahipliği ve sorumluluğunu üstlendikleri haftalık toplum ve edebiyat dergisi. Jiyan dergisinin devamı olarak Süleymaniye'de yayınlanan Jin'ın ilk sayısı -ki, üstünde 554 rakamı vardı- 1939 yılının Ocak ayında çıktı. Irak'ta yayınlanan en uzun ömürlü Kürtçe dergi ünvanını taşıyan Jin, 1963 yılına kadar yayın hayatını devam ettirdi. Heme Salih Ferhad 1963 yılına kadar kaç sayı çıktığını belirtmiyor. Ama Alaaddin Sucadi, yukarıda adını verdiğimiz eserinde, Jin'in 6 Ocak 1952 tarihine kadar 1122 sayı yayınlandığını bildiriyor.

GELAVÊJ *(Bir yıldız adı, Ağustos Ayı)*

Ayda bir yayınlanan bilim, kültür ve edebiyat dergisi. İbrahim Ahmet'in sahibi, Aladdin Sucadi'nin başyazarı olduğu Gelavêj Bağdat'da çıktı. İlk sayısı Ocak 1939'da 105. ve son sayısı ise Ağustos 1949'da yayınlandı.

BEYAN *(Şafak)*

Bağdat'ta yayınlanan aylık sanat ve edebiyat dergisi. Başlangıçda Irak Enformasyon Bakanlığı daha sonraları ise, Kürt Kültür ve Kültürü Yayma Kurumu tarafından çıkartılan Beyan'ın sorumluluğunu, başlangıçtan bu yana Dr Ekrem Fazıl yürütüyor. İlk sayısı 1979 yılının Kasım ayında yayınlandı. Bu dergi, Heme Salih Ferhadi'nin adı geçen kitabını kaleme aldığı Mart 1988 tarihine kadar, 141 sayı çıkmıştı.

HEVKARİ *(Yardımlaşma)*

Başta haftada bir, Mart 1988'den itibaren haftada iki kez yayınlanan gazete. Başlangıçda Darelcemahir, daha sonra ise Kürt Kültür ve Kültürü Yayma Kurumu tarafından çıkartılan Hevkari'nin ilk sayısı, 9 Ocak 1970 tarihini taşımaktadır. 14. Nisan 1988'e kadar, 966 sayısı yayınlanmıştır.

ROJİ KURDISTAN *(Kürdistan Güneşi)*

Kürt Kültür Derneği tarafından yayınlanan genel kültür dergisi. Başyazarlığını sırasıyla, Salih Yusufi, Mükerrem Talabani, Haşim Hasan Akravi, Abdulsettar Tahir Şerif ve Haşim Akreyi'nin yaptığı Roji Kurdıstan, Cemal Haznedar'ın yönetiminde çıktı. İlk sayısı Haziran 1971'de yayınlandı. Heme Salih Ferhadi'nin bildirdiğine göre, eserini

kaleme aldığı tarihde Roji Kurdıstan'ın yayın hayatı devam ediyor.

KORİ ZANYARİ KURD- KORİ ZANYARİ IRAQ *(Kürt Bilimler Akademisi-* Irak Bilimler Akademisi)

Dönem, dönem Bağdat'da çıkan Kürtçe ve Arapça dergi. Başlangıçda kürt Bilimler Akademisi tarafından yayınlanan dergi'nin ilk sayısı, 1973 yılının birinci yarısında çıktı. İhsan Şirzad 1974 yılına kadar derginin başyazarlığını, Dr. Kemal Mazhar Ahmet ise aynı yıla kadar yayın sekreterliğini yürüttüler. Heme Salih Ferhadi'nin bildirdiğine göre, daha sonraları Irak Bilimler Akademisi Kürt Bölümü tarafından çıkartılıyor.

ROŞİNBİRİ NU *(Yeni Kültür)*

Bağdat'da yayınlanan kültür ve edebiyat dergisi. İlk başta Kürtçe Öğretim Kurumu Genel Yönetimi, daha sonraları ise Kürt Kültür ve Kültürü yayma Kurumu tarafından çıkartılan Roşinbiri Nu'nun ilk sayısı, 11 Kasım 1973 tarihinde yayınlandı. Kültür ve Edebiyat alanında, mevsimlik araştırma dergisidir. Heme Salih Ferhadi'nin bildirdiğine göre Mart 1988 tarihinde yayın hayatına devam etmektedir.

OTOMOMİ:

Kürdistan Bölgesi Meclisi tarafından, Hewler'de Kürtçe ve Arapça olarak yayınlanan dergi. 1975 yılının sonunda ilk sayısı çıkan Otomomi, 1988'e kadar 58 sayı yayınlandı.

KISA ÖMÜRLÜ DERGİ VE GAZETELER

PEYJE *(Merdiven)*

Bağdat'da yayınlanan toplum ve edebiyat dergisi. Mustafa Şevki'nin sahibi olduğu Peyje'nin ilk ve tek sayısı 1927 yılında çıktı.

ZANISTİ *(Bilim)*

Salih Kaftan'ın sahibi olduğu 15 günlük tarih ve edebiyat dergisi. Süleymaniye'de yayınlanan Zanısti'nin ilk ve tek sayısı, 25 Şubat 1938 tarihinde çıktı.

ÖĞRETMENLER TARAFINDAN ÇIKARTILAN DERGİ VE GAZETELER

HEWLER:

Hewler'de çıkan haftalık toplum ve kültür dergisi. Hewler Öğretmenler Derneği tarafından Arapça ve Kürtçe yayınlandı. 16 Aralık 1950 tarihinde yayın hayatına başlayan Hewler, Kürdistan'da öğretmenler tarafından çıkartılan ilk dergidir. 27 Aralık 1953 yılına kadar yayınlanan derginin kaç sayı çıktığına dair Heme Salih Ferhadi birşey söylemiyor. Ama Alaadin Sucadi'nin verdiği bilgilere göre, 30 Eylül 1952 tarihine kadar 79 sayı yayınl-

BILÊSE *(Alev)*

Süleymaniye Öğretmenler Topluluğu tarafından çıkartılan aylık toplum ve edebiyat dergisi. Süleymaniye'de yayınlanan Bılêse'nin ilk sayısı, Ağustos 1959'da, 10. ve son sayısı ise 1960 Mayısında çıktı.

DENGÊ MAMOSTE *(Öğretmenlerin Sesi)*

Aylık eğitim ve kültür dergisi. Kürdistan Öğretmenler Birliği Süleymaniye Şubesi tarafından, Süleymaniye'de yayınlanan Dengê Mamoste'nin ilk sayısı Şubat 1971 tarihinde çıktı. 1973 yılının sonuna kadar yayınını sürdüren bu derginin, kaç sayı

www.arsivakurdi.org

çıktığına dair, Heme Salih Ferhadi bilgi vermiyor.

HÊVİ *(Umut)*

Aylık dergi. Kürdistan Öğretmenler Birliği Dıhok Şubesi tarafından yayınlandı. İlk sayısı 1971 yılında çıkan Hêvi, ancak birkaç sayı yayınlanmıştır.

BO PÊŞAVA *(İleriye Doğru)*

Kürdistan Öğretmenler Topluluğu Hewler Şubesi tarafından Hewler'de çıkartılan eğitim dergisi. 1973 Şubatında yayın hayatına başlayan Bo Pêşava, sadece 2 sayı cıktı.

AMANÇ *(Hedef)*

Bağdat'da, Kürdistan Öğretmenler Birliği Sekreterliği tarafından yayınlanan dergi. Ancak birkaç sayı yayınlanan Amanç'ın ilk sayısı 1974 yılının Ocak ayında çıktı.

ÖĞRENCİLER TARAFINDAN ÇIKARTILAN DERGİ ve GAZETELER

DENGÊ QUTABİYAN *(Öğrencilerin Sesi)*

Bağdat'ta yayınlanan öğrenci dergisi. Irak Öğrenciler Birliği tarafından çıkartılan bu dergi'nin ilk sayısı Mayıs 1959'da yayınlandı. Denqê Qutabiyan sadece 4 sayı çıktı.

DENGÊ QUTABİYAN

Kerkük'de Kürtçe, Türkçe ve Arapça olarak, Irak Öğrenciler Birliği Kerkük Şubesi tarafından yayınlanan genel kültür dergisi. İlk sayısı 1959 yılında yayınlanan bu dergi, 3 sayı çıkmıştır.

HİVAYİ KURDISTAN *(Kürdistan'ın Umudu)*

Toplum, edebiyat ve öğrenci dergisi. Süleymaniye Öğrenciler Birliğince Süleymaniye'de yayınlandı. İlk sayısı Kasım 1959 tarihini taşıyan Hivayi Kurdıstan'ın 13. ve son sayısı 19 Ekim 1960'da çıktı.

GIZING *(Işın, Işık)*

Süleymaniye Öğrenciler Birliği Akşam Ortaokulu Kolu tarafından, yine bu şehirde yayınlanan toplum, edebiyat ve öğrenci dergisi. İlk sayısı 1959 yılında çıktı. Heme Salih Ferhadi, Gızıng'ın kaç sayı yayınladığı konusunda bilgi vermiyor.

JİYAN *(Yaşam)*

Hewler'de çıkan öğrenci dergisi. Irak Öğrenciler Birliği Hewler Şubesi tarafından yayınlanan Jiyan'ın ilk sayısı, Kasım 1960'da, 2. ve son sayısı ise 1961 yılında çıktı.

XEBATİ QUTABİYAN *(Ögrenci Mücadelesi)*

Kürdistan Öğrenciler Birliği Sekreterliği tarafından Bağdat'da, dönem dönem Arapça ve Kürtçe yayınlanan, öğrenci dergisi. Xebati Qutabiyan'ın ilk sayısı, 1970 yılının ortalarında çıktı. Ancak birkaç sayısı yayınlandı.

OKULLAR TARAFINDAN ÇIKARTILAN GAZETE VE DERGİLER

NIŞTIMAN *(Yurt)*

Toplum, bilim ve edebiyat dergisi. Süleymaniye Goran Öğretmen Okulu tarafından çıkartılan Nıştıman'ın ilk ve tek sayısı Mart 1959'da, Süleymaniye'de yayınlandı.

www.arsivkurdi.org

HUNER *(Sanat)*

Süleymaniye Ev İşleri Sanat Okulu tarafından yayınlanan sanat dergisi. Sanat'ın ilk sayısı 1959 yılında çıktı. Heme Salih Ferhadi'nin dediğine göre, bu dergi bir daha yayınlanmamış.

RABER *(Öncü, Kılavuz)*

Yıllık Eğitim ve öğrenci dergisi. Süleymaniye Goran Malkendi Okulu Tarafından çıkartıldı. İlk sayısı Nisan 1966 tarihinde yayınlanan Raber'in 3. ve son sayısı 1968 yılında çıktı.

TİŞK *(KIVILCIM)*

Hewler Öğretmen Okulu tarafından Hewler'de yayınlanan yıllık eğitim dergisi. İlk sayısı (teksirle) 1969 yılında, 2. ve son sayısı 1970 yılında çıktı.

RIHÊLE *(Atak, Aniden, Sağnak)*

Yıllık eğitim dergisi. Hewler'de, Hewler Goran Lisesi tarafından yayınlandı. Rıhêle'nin ilk sayısı 1971 yılında çıktı. 2. ve son sayısı ise bir yıl sonra Biri Nu adıyla yayınlandı.

KOLECİ EDEBİYAT *(Edebiyat Koleji)*

Arapça, Kürtçe ve İngilizce çıkan bilimsel ve akademik dergi. Bağdat Üniversitesi Edebiyat Koleji tarafından yayınlanan derginin ilk sayısı, 1972 yılında çıktı. 1979 yılına kadar toplam 23 sayı yayınlandı.

BEREV RONAKİ *(Aydınlığa Doğru)*

Genel kültür ve edebiyat dergisi. Galale Goran Orta Okulu Kürt dili Ve Edebiyatı Komitesi tarafından Galale'de yayınlandı. İlk sayısı 1972'de, son ve 3. sayısı ise 1973 yılında çıktı.

ZANKO *(Üniversite)*

Süleymaniye Üniversitesi tarafından Kürtçe, Arapça ve İngilizce yayınlanan bilim dergisi. İlk sayısı 1975 yılında, 8. cildin 2. sayısı ise -ki aynı zamanda Zanko'nun son sayısı idi- 1981'de çıktı.

GULALE *(Gelincik Çiçeği)*

Öğrenci dergisi. Süleymaniye Üniversitesi tarafından yayınlanan Gulale'nin ilk sayısı 1977-78 öğretim yılında çıktı. Heme Salih Ferhadi kaç sayı yayınlandığı konusunda bilgi vermiyor.

ASOYİ ZANKOYİ *(Üniversiteli Ufku)*

Süleymaniye Üniversitesi tarafından yayınlanan kültür dergisi. Arapça ve Kürtçe olarak yayınlanan derginin ilk sayısı 1977 yılının Mayıs ayında çıktı. (*)

ÇOCUK DERGİLERİ

ESTÊRE *(Yıldız)*

Süleymaniye'de yayınlanan çocuk dergisi. Roji Kurdıstan dergisinin çocuk eki. İlk sayısı 1972 yazında çıkan Estêre'nin kaç sayı yayınlandığı konsunda, Heme Salih Ferhadi bilgi vermiyor.

ESTÊRE

Aylık çocuk dergisi. Kürt Kültür Kurumu Genel Yönetimi tarafından yayınlandı. Ancak iki sayı çıkan Estêre'nin ilk sayısı 1975 Mayısında basıldı.

ELLE YAZILIP BASILAN GAZETELER

Irak'ta elle yazılıp basılan gazeteler denilince, Mamoste Şakir Fettah akla gelir. Hurmal, Kadir Kerem nahiyelerinde nahiye müdürlüğü, Çemçamal'da kaymakamlık yapan Şakir Fettah'ın, yazılarını elle yazdığı "yarı legal" gazeteler şunlar:

XURMAL

Şakir Fettah tarafından elle yazılıp dağıtılan

www.arsivakurd.org

Xurmal'ın ilk sayısı 3 Haziran 1940'da, 24. ve son sayısı 1940 Eylül'ünde çıktı.

nan gazete. İlk sayısı 25 Haziran 1942'de 24. ve son sayısı aynı yılın 23 Kasım'ında çıktı.

ÇEMÇAMAL

Haftalık tarih gazetesi. Şakir Fettah tarafından Çemçamal'da çıkartıldı. Toplam 7 sayı yayınlanan gazetenin ilk sayısı, 1 Temmuz 1946 tarihinde yayınlandı.

Şakir Fettah yukarıda bahsedilen gazetelerin dışında, 15.7.1950'den 15.9.1950'e kadar Akre'de de elle yazdığı bir gazete daha çıkardı. "Akre" ismi altında yayınlanan bu gazete Arapça idi. 1984 yılında Şakir Fettah, Akre'yi Kürtçeye çevirip yayınladı.

***

Alaaddin Sucadi'nin değerli eseri Kürt Edebiyatı Tarihi'nde yer alıp da, Heme Salih Ferhadi'nin çalışmasında bahsedilmeyen Kürtçe gazete ve dergiler şunlar:

BANGİ KURD *(Kürt Çağrısı)*

15 günde bir Kürtçe ve Türkçe olarak yayınlanan edebiyat dergisi. Cemal Baban tarafından Bağdat'ta çıkartıldı. Birinci sayısı 26 Ocak 1913 tarihinde yayınlandı. Aladdin Sucadi, "kaç sayı yayınlandığı bilmiyorum. Ama tahminime göre çok yaşamadı" diyor.

TÊGEYİŞTINİ RASTİ *(Doğru Kavrama)*

Kürtçe yayınlanan haftalık siyasi gazete. Bağdat'ta bulunan İngiliz yöneticileri tarafından 1918 yılında yayınlandı. 20. sayısı 11 Mart 1918'de çıktı. Alaaddin Sucadi, "20. sayıdan sonra daha kaç sayı yayınlandı, bilmiyorum" diyor.

PÊŞKEVTIN *(İlerlemek)*

Haftalık edebiyat gazetesi. Süleymaniye Belediyesi tarafından yayınlandı. İlk sayısı 8 Ekim 1919'da çıktı. 3 yıl yayın hayatını sürdüren Pêşkevtın, toplam 118 sayı yayınlandı.

JİYANEWE *(Yaşatma)*

Hükümet (6) tarafından, Süleymaniye'de Kürtçe olarak çıkartılan haftalık edebiyat gazetesi. İlk

BASERE

Şakir Fetah tarfından Kadir Kerem'de yayınla-

sayısı 18 Ağustos 1924'de yayınlanan Jiyanewe, bu adla 1926 yılına kadar 56 sayı çıktı. Daha sonra "Jiyan" adı altında yayın hayatına devam etti. (Jiyan'dan yukarıda uzun ömürlü dergi ve gazeteler bölümünde bahsedildi. C.Rênas)

DİYARİ KURDISTAN *(Kürdistan Diyarı)*

Haftalık toplum ve edebiyat dergisi. Sahebeqıran Zade Salih Zeki tarafından Bağdat'ta Kürtçe, Arapça ve Türkçe olarak yayınlandı. Her ne kadar haftalık idiyse de 15 günde bir çıkıyordu. İlk sayısı 11 Mart 1925'de yayınlandı. 1926 Mayısına kadar sadece 16 sayı çıktı. Heme Salih Ferhadi, Diyari Kurdıstan'ın resimli olarak çıktığını söylüyor.(7)

ZARİ KIRMANCİ *(Kırmanci Şivesi)*

Revanduz'da yayınlanan tarih, toplum ve edebiyat dergisi. Seyid Hüseyin Hüsnü Mukriyani tarafından çıkartılan darginin ilk sayısı, Haziran 1926'da yayınlandı. 1932 yılına kadar dönem dönem 30 sayı çıktı.

RONAKİ *(Aydınlık)*

Haftalık Edebiyat Dergisi. Şet (Deli!) Mustafa tarafından Hewler'de yayınlanan Ronaki'nin 10. sayısı, 25 Nisan 1936 tarihinde çıktı. İlk sayısının çıkış tarihini vermeyen Aladdin Sucadi, "10. sayıdan itibaren kaç sayı çıktığını bilmiyorum" diyor.

ZIBAN *(Lisan)*

Süleymaniye'de çıkan haftalık gazete. 1938 Martı'ndan Ocak 1939'a kadar yayınlandı. Kimler tarafından ve kaç sayı çıkartıldığına dair Alaaddin Sucadi hiçbir bilgi vermiyor.

DENGÊ GETİ TEZE *(Yeni Dünyanın Sesi)*

Mesaj ve edebiyat dergisi. İngiliz Elçiliği tarafından Bağdat'ta yayınlandı. "Yayın" olarak başladı. Daha sonra dergi olarak ilk sayısı 1943 Ekiminde yayınlandı. Tevfik Vehbi ve Seyid Hüseyin Hüsnü Mukriyani'nin başyazar olarak çalıştığı bu dergi, Eylül 1947'e kadar çıktı.

NIZAR

Haftalık siyasi dergi. Aladdin Sucadi'nin sahibi ve başyazarı olduğu Nızar (8) 15 günde bir Bağdat'da yayınlandı. İlk sayısı 30 Mart 1948 çıktı. 15 Şubat 1949 tarihine kadar toplam 22 sayı yayınlandı.

1-Aladdin Sucadi adı geçen eserinde, Roji Kurdıstan'ın Şeyh Mahmut hükümranlığının organı olduğunu söylüyor.

2-Alaaddin Sucadi, Banga Haq'ın, Şeyh Mahmut hükümranlığının organı olduğunu söylemiyor.

3-Dikkat edilirse Xebat'ın "kapatıldığı" tarih, aynı zamanda Irak Kürdistanı'nda silahlı mücadelenin başladığı tarihdir. Xebat "resmen" kapandı. Ama o, günlük olmasa da, belirli dönemlerde kesintiye uğrasa da bazan yılda birkaç sayı yayınlansa da, bugüne kadar çıktı. Xebat'ın 610. sayısı Eylül 1991'de yayınlandı. (Bak. Dengê Komkar, sayı 136)

4- Heme Salih Ferhadi sözkonusu eserinde şu bilgileri veriyor: 11.1.1959 tarihinde Bırayeti adlı bir başka günlük siyasi gazete cıkarmak için, ilgili makamlara başvurulmuş. KDP-Irak'ın yayın organı ve Kürtçe ve Arapça olarak çıkartılması düşünülen Bırayetiyle ilgili bilgilere, Kürt kaynaklarında rastlanmıyor. Arap kaynaklarına göre çıkış izni alan Bırayeti, kanunlara uymadığı gerekçesiyle, 13 Temmuz 1959'da, hükümet tarafından kapatılmış.

5-Eltahi: KDP-Irak'ın Arapça çıkan yayın organı. Heme Salih Ferhadi Eltahi konusunda şu bilgileri veriyor: Günlük olarak Bağdat'da yayınlandı. İlk sayısı 29 Nisan 1967 tarihinde çıktı. 11 Kasım 1968'de kapatıldı. 4 Mayıs 1970 tarihinde tekrar yayın hayatına başladı. 1974 Martına kadar 1585 sayı yayınlandıktan sonra, tekrar kapatıldı. Daha sonraki dönemde, yaklaşık iki yıl daha çıktı.

6-Aladdin Sucadi'nin bahsetiği hükümet, İngilizler'in Irak'ta oluşturdukları kukla hükümettir.

7-Diyari Kurdıstan'ın ismi Heme Salih Ferhadi'nin eserinde de geçmekte. Ama birtek gazete için ana başlık yapmayı uygun görmedik. Bu nedenle, bu gazeteye Aladdin Sucadi'nin bahsettiği gazeteler arasında yer verdik.

8-Kürtçe'de "nızar" kelimesi zayıf, orman, dağların sabah güneşini az gören yerleri anlamında kullanılıyor.

(*) Heme Salih Ferhadi Kaç sayı yayınlandığı konusunda bilgi vermiyor,

---

DÜZELTME: *Dergimizin 21. sayısında yayınlanan "Kürtçe okuma-yazma yaygınlaşırken karşılaşılan bazı sorunlar" başlıklı ve Munzur Çem imzalı yazıda aşağıdaki dizgi hataları meydana gelmiştir. Düzeltir özür dileriz.*

1- 17. sayfanın son sütununun ilk paragrafında, Berhem'den yapılan alıntıda "Kırmancki alfabesi'ndeki harfler yazılırken Xx harfi iki kez 'Xx Xx' biçiminde yazılmış. Oysa bunların ilki 'X̌x̌' dir.

Yine aynı sütunun altında yer alan "b- kaldı ki Berhem yazarının Kurmanci, yani Zazaki veya Dımıli lehçesi için kullandığı Xx harfi..." cümlesindeki "Kurmanci" kelimesi "Kırmancki", Xx harfi ise X̌x̌ biçiminde olacak.

2- 18. sayfanın son sütunun baştan 2. paragrafında yer alan "...tümünü gerçekçi buluyor..." cümlesindeki "tümünü", "tutumunu" şeklindedir.

www.arsivarkeoloji.org

DERSÊN ZMANÊ KURDÎ • BARAN

Kürtçe Dil Dersleri

XXIV

MEYRO

Meyro jineke Kurd e, sih û pênc salıniye, lı gundeki Qerejdaxê dıji. Meyro bi ye. Mêrê wê, Ezo pênc salan berê mır. Ezo gundiyek bê mılk bû. Dı vır û wê da xebıti; roj bû, pezê xelkê çêrand û roj bû çû lı Edenê pembu kom kır. Hevalên wi dıçûn bın xetê dıhatın. Ezo ji tev lı wan bû. Ewana hın caran bı kırê pezê dewlemendan derbazi wi ali dıkırın û hın caran dıçûn jı wi ali bona frotınê tışt û tore danin: Cıxarên biyani, ibrışım û hwd.. Karê wan gelek bı xeter bû. Lı dora xetê mayin rawesti ye û qereqol mina bendê moriyan bı dû hev dırêj dıbın, cendırme dıkelın. Şev tune ku lı ser xetê tıfing ne teqın, dı nav zeviyê mayinan da mıri dırêj ne bın.

Kingê Ezo bona qaçaxê jı mal dûrdıket dılê Meyro teng dıbû, çavê wê lı rê dıman. Rojeki xebera xırab gıhişte mal. Ew û çend hevalên xwe ketı bûn dafika cendırman û hatı bûn lêxıstın.

Zabıtên ser sinor pır caran jı xelkê bertil dıstinın û dıhêlın ku derbazi wi ali bın. Zabıt bı vi awayi dı demek kurt da dıbın dewlemend. Lê hın caran karên merıvan rast naçe. Zabıt hım pere dıstine, hım ji alikari nake. Hın zabıt ji dıjminê Kurdan ın, lı xırabiya wan dıgerın.

Gotın, dı mabeyna wan û cendırme da şer çêbûye. Çawişek hatiye kuştın. Jı qaçaxçiyan ji sê mıri û çend hew ji bırindar...Gundi jı tırsan jı mıriyan ra xwedi derneketın. Meyitên wan dı zeviyên mayinan da man, bin û bex kete wan, teyr û tûran ew xwarın.

Meyro, cendekê mêrê xwe ne dit. Û gora wi ji tune..

Wexta mırına Ezo bı navê Zeyno û Ehmo du zaroyên wan hebû û Meyro nexweşa zaroyan bû. Çar meh şunda kurek ani dınê û navê wi ji Çeto danin.

Pışti mırına mêrê xwe Meyro cardın mêr ne kır û lı ser zaroyên xwe ma. Ewana gelek zehmet kışandın. Meyro bona ku zaroyên xwe birçi û tazi nehêle şev û roj xebıti. Pez xwedi kır, karê xelkê kır, teşi bada, merş, gore û lepık çêkırın. Zeyno û Ehmo ji sal bı sal mezın bûn û alikariya wê kırın.

Zeyno, isal ket panzdeh sali. Nıha wê dıxwazın, ewê heya saleki du salê dın mêr bıke. Ehmo ji kete yanzdeh sali. Ew dıçe dıbıstana gund û dı sınıfa çaran da ye.. Bavê wi bê xwandın bû û pır dıxwast ku xwendın û nivısandın bızaniya. Dıgot: "Ezê Ehmo bıdım xwendınê. Em nezan man, qe nebe bıla ew bıxwine, bıbe merıv. Heke ez xwendi bûma, mınê xwe ra karek baş bıdita û em jı vê reziliyê xılas bıbûna."

Dersdara gund ji keçik e. Navê wê Seyran e. Jınên gund berê ecêb man, gotın "Çawa keçikek dıkare dersdariyê bıke?" Seyranê jı wan ra got: "Çıma, hûn tevi mêrên xwe hemû karan nakın? Hûn dasê dıçınin, kulbe dıkın, berfa xêni dımalın, hemû karên gıran dıkın. Lı bajaran jın hemû karên mêra dıkın. Jı wan toxtor, mıhendiz hene. Aqlê jınan jı yê mêran ne kêmtır e. Jınan guh dane wê û gotın "rast e, weki gotına Seyranê ye".

Meyro, car caran dıçe cem Seyranê, hal û rewşa kurê xwe lı dıbıstanê çawa ye, jê dıpırse û hevra rûdının mıhbetê dıkın. Seyran behsa bajaran û rewşa dınê dıke. Wê, bajarên mezın ditiye û gele tıştan dızane. Gele pırtûkên wê hene, tım dıxwine û lı dınê çı dıbe, çı nabe hin dıbe.

Seyran dıbêje ku, welatê me gelek paşda ma ye, welatên xelkê zehf pêşva çûne. Lı wan deran axati, şêxti, eşirti ne maye. Gundi jı bend û qeydên hani kevnare rızgar bûne. Jın ji wek mêran azad ın. Mêr nıkarın lı jınan xının, mêr û jın jı hev û du ra wek heval ın. Seyran dıbêje, lı wan deran rê û olax gelek zehf ın. Her derê trên, teyare, keşti û otoboz tê û dıçe. Malên wan fireh ın, bılınd ın, ronak ın, germ ın. Kes jı bırçiyan namıre, kes pêxas nıne. Merıv têri xwe dıxwın û lı xwe dıkın. Lı wan deran cendırme lı gundiyan tedayê nakın.

Seyran behsa welatên sosyalist dıke. Dıbêje dı wan welatan da şoreş çêbûye, ango karker, gundi û hemû bındest rabûne ser piyan, sazûmana axan û miran, sazûmana dewlemendan hılweşandıne, dawiya zordestiyê anine. Jı xwe ra sazûmanek nû çêkırıne. Êdi lı welatên sosyalist tu zordesti, tu kedxwari ne maye. Hemû gundi bûne xudan erd. Lı welatên sosyalist bırçiti û betali, tırs û xof ne maye. Dıjminahi , dızi, her texlit xırabi rabûye, merıv jı hev û du ra bûne wek xwişk û bra.

Gora ku Seyran qal dıke, Meyro xwe û xwe dıbêje: "Ew dezgeyê han wek bıhûşt e! Çı dıbû, lı welatê me ji dezgeyek han çêbûya.."

Seyran dıbêje: " Belê welatê me ji rojeki wê usa bıbe. Kingê ku karker û gundi hışyar bûn, dest dan hev û yekıti çêkırın.. Hıngê ew dıkarın zora zordestan bıbın, welat jı bın nirê dıjmınan xılas kın, kolonyalistan bıkın der, dawiya axati û şêxtiyê bınin û dezgeyek nu serrast kın..'

Meyro ji bir û baweriya xwe bı gotına wê tine, hêvi dıke û lı benda rojên usa xweş dısekıne...

Qerejdax	*: Karacadağ*	Derbaz kırın	*: Geçirmek*
Bi	*: Dul*	Tışt û tore	*: Eşya, çeşitli şeyler*
Xet	*: Hat (Suriye sınırı)*	Biyani	*: Yabancı*
Xeter	*: Tehlike*	Xwezi	*: Keşke*
Mayın	*: Mayın*	Ecêb man	*: Hayret etmek*
Raxısti	*: Döşenmiş*	Das	*: Orak*
Qereqol	*: Karakol*	Das çınin	*: Ekin biçmek*
Bend	*: İp*	Kulbe	*: Çapa*
Mori	*: Boncuk*	Mıhendiz	*: Mühendis*
Kelin	*: Kaynamak*	Guh dan	*: Dinlemek*

Mırı	: *Ölü*	Mıhbet	: *Sohbet*
Qaçax	: *Kaçak*	Paşda man	: *Geri kalmak*
Çav lı rê	: *Gözü yolda*	Pêşva çûn	: *İleri gitmek, gelişme*
Dafik	: *Tuzak*		
Sinor	: *Sınır*	Qeyd	: *Engel,bağ*
Bertil	: *Rüşvet*	Kevnare	: *İlkel*
Rast çûn (kar)	: *İşin yolunda gitmesi*	Otoboz	: *Otobüs*
		Keşti	: *Vapur*
Çawiş	: *Çavuş*	Teyare	: *Uçak*
Brin	: *Yara*	Pêxas	: *Yalınayak, lumpen*
Brindar	: *Yaralı*		
Meyit	: *Ölü*	Derman	: *İlaç*
Bin û bex ketın	: *Kokma, çürüme*	Rabûn ser piyan	: *Ayaklanma*
Teyr û tûr	: *Kurt-kuş anlamında*	Sazûman	: *Düzen*
		Hılweşandın	: *Yıkmak*
Cendek	: *Ceset*	Kedxwari	: *Sömürü*
Gor	: *Mezar*	Zordesti	: *Zorbalık*
Nexweşa zaroyan	: *Hamile*	Betali	: *İşsizlik*
		Xof	: *Korku*
Nav danin	: *Ad vermek*	Qal kırın	: *Bahsetmek*
Mêr kırın	: *Evlenmek (kadınlar için)*	Bıhûşt	: *Cennet*
		Dezge	: *Düzen*
Teşi	: *İğ*	Yekıti	: *Birlik*
Badan	: *Bükmek*	Zor bırın	: *Üstün gelmek*
Teşi badan	: *İğ eğirmek*	Nir	: *Boyunduruk*
Merş	: *Kilim*	Bir û baweri	: *İnanç, güven*
Lepık	: *Eldiven*	Hêvi	: *Umut*

Bersivên pırsên jêrin bıdın:

1- Meyro ki ye?
2- Ezo çı kar dıkır?
3- Ezo çıma dıçû bın xetê?
4- Çıma karê wan bı xeter bû?
5- Ezo û hevalên xwe ketın dafika kê?
6- Çıma gundi jı mıriyên xwe ra xwedi derneketın?
7- Cendekê mıriyan çı bûn?
8- Navê zaroyên Ezo û Meyro çı ne?
9- Çeto kingê hate dınê?
10- Pışti mırına mêrê xwe Meyro çıma nu va mêr ne kır?
11- Meyro bona çı şev û roj dıxebıti?
12- Meyro çı kar dıkır?
13- Ezo bo xwendınê, çı dıgot?
14- Jınên gund çıma bı dersdariya Seyranê ecêb man?
15- Seyranê jı wan ra çı got?
16- Seyran çıma pırtûkan dıxwine?
17- Seyran derheqa welat ta çı dıbêje?
18- Welatê me çıma paşda maye?
19- Bona rızgariya welat çı lazım e?
20- Şoreş çawa dıbe?
21- Lı welatên sosyalist zordesti û kedxwari heye?
22- Lı welatên sosyalist bırçıti û betali heye?
23- Lı welatên sosyalist tırs û xof heye? Cendırme lı gundiyan, polêz lı bajariyan tedayê dıke?
24- Meyro, bo walatên sosyalist çı dıgot?
25- Welatê me çawa wê xılas bıbe? Bona wê dıvê karker û gundi çı bıkın?

Dilek kipinin hikayesi

Ezo pır dıxwest ku xwendın û nıvisandın *bizaniya*.
Xwezi mêrê Meyro xweş *bûya*, ew yek bı çavê xwe *bıdita*.

Geçişli fiillerde

a) son harf sessiz ise fiil (a) takısı alır.

Örnek: 1- Ditın *Kök:* **Dit**
2- Kırın *Kök:* **Kır**

Mın bıdita	Mın bıkıra
Te bıdita	Te bıkıra
Wi,wê bıdita	Wi, wê bıkıra
Me bıdita	Me bıkıra
We bıdita	We bıkıra
Wan bıdita	Wan bıkıra

b) Son harf sesli ise fiil (ya) takısı alır.

Örnek: 1- Dan *Kök:* **Da**
2- Zanin *Kök:* **Zani**

Mın bıdaya	Mın bızaniya
Te bıdaya	Te bızaniya
Wi, wê bıdaya	Wi, wê bızaniya
Me bıdaya	Me bızaniya
We bıdaya	We bızaniya
Wan bıdaya	Wan bızaniya

Geçişsiz fiillerde

Son harfi sesli ise fiil şahıslara göre, sıra ile (**ma, ya, ya, na, na, na**) takılarını alır.

Örnek: 1- Bûn *Kök:* **Bû**
2- Çûn *Kök:* **Çû**

Ez bıbûma	Ez bıçûma
Tu bıbûya	Tu bıçûya
Ew bıbûya	Ew bıçûya
Em bıbûna	Em bıçûna
Hûn bıbûna	Hûn bıçûna
Ew bıbûna	Ew bıçûna

Son harf sesiz ise takı (a) ile başlar: Ama, aya, ana...

Örnek: *Hatın, hat*

Ez bıhatama	Em bıhatana
Tu bıhataya	Hûn bıhatana
Ew bıhataya	Ew bıhatana

Şart kipinin hikayesi

Heke ez *xwendi bûma, emê* jı vê reziliyê *xılas* bûna.

Kürtçe de şart kipinin hikayesinin birden çok biçimi var.

1—İstek kipine *ku, heke, ger* gibi şart bildirir sözcükler eklenerek:

Heke ez bıçûma—Gitseydim
Ku ez bûma—Ben olsaydım
Ger tu nehata—Gelmeseydin

2— Ez xwendi bûma—Okumuş olsaydım (okusaydım)
Tu keti bûya—Düşseydin
Ew kırı bûya—Yapsaydı

3- Şahıs zamirlerine eklenen gelecek zaman takısının (ê) yardımıyla yapılır.

Ezê bıçûma—Gidecektim
Hûnê bıhatana—Gelecektiniz
Emê xılas bûna—Kurtulacaktık

Roja şemiyê *ezê bıçûma* Diyarbekrê, lê perê mın tune bû.
Mınê xwendına Kurdi *bizaniya*, lê dı gundê me da dıbıstana Kurdi tune bû.
Heke welat û mıletê me *azad bûya, emê* usa xızan û nezan *ne dıman*.

(BİTTİ)

DENG YAYINLARI

* KÜRTLER Cilt 1-2 (Birinci baskı tükendi) Bazil Nikitin	35.000 TL
* DERSÊN ZMANÊ KURDİ (Birinci baskı tükendi) Baran	15.000 TL
* Türkçe İzahlı KÜRTÇE GRAMER Kamuran Ali Bedirxan	10.000 TL
* KÜRDOLOJİ BİLİMİNİN 200 YILLIK GEÇMİŞİ Rohat	20.000 TL
* DAWİYA DEHAQ Kemal Burkay	5.000 TL
* DİWANA YEKAN-SEWRA AZADİ Cigerxwin	40.000 TL
* FERHENG (Sözlük) Kürtçe-Türkçe/Türkçe-Kürtçe D. İzoli	100.000 TL
* Geçmişten Bugüne KÜRTLER ve KÜRDİSTAN Coğrafya-Tarih-Edebiyat Cilt 1 Kemal Burkay	50.000 TL
* FERHENG (Sözlük) Zazaca-Türkçe Malmisanıj	75.000 TL

İSTEME ADRESİ:

Atatürk Bulvarı Emlak Bank Apt. B-Blok No: 146 K: 7 D: 28 Tel: 513 23 56 513 63 25 Fax: 513 87 36
Aksaray/İSTANBUL

Ödemeli gönderilir. Toplu sparişlerde % 25 indirim yapılır.

KEMAL BURKAY

Geçmişten Bugüne

KÜRTLER ve KÜRDİSTAN

Coğrafya - Tarih
Edebiyat

CİLT: 1

DENG Yayınları

TÜM KİTAPÇILARDA

MALMİSANIJ

ZAZACA - TÜRKÇE SÖZLÜK

FERHENGÊ DIMILKİ - TIRKİ

Weşanên DENG

www.alakurdi.org

Son dönemlerde işlenen faili meçhul cinayetlerle ilgili dergimizin bürosuna ulaşan PSKT'nin "Bu cinayetlerin sorumlusu hükümettir" başlıklı bildirisini kamuoyunun çok yönlü bilgilenme sürecine katkıda bulunmak için yayınlıyoruz.

DENG

BU CİNAYETLERİN SORUMLUSU HÜKÜMETTİR

"Kürt sorununu iyilikle çözeceğim, yangını söndüreceğim" vaatleriyle işbaşına gelen Demirel-İnönü koalisyon hükümeti, ülkeyi kan deryasına çevirdi.

Bu sorunun iyilikle çözülmesi, ancak yeni, çağdaş bir politika ile mümkündü. Eski inkar ve terör politikasının terk edilmesi, Kürt halkının haklarının tanınması, iki halk arasında eşitlik temelinde yeni ilişkilerin kurulması zorunluydu. Ancak o zaman sorun biter, ülkede barış ortamı gerçekleşirdi.

Oysa yeni hükümet halka sadece yalan söyledi. O eski zorbalık politikasında en küçük bir şey değiştirmiş değil. Kürt halkına haklarını tanımak yönünde hiç bir adım atılmadı.

Bu hükümet de Kürt halkının haklı mücadelesini ordu ve polis gücüyle, kan dökerek bastırmaya çalışıyor.

Bu hükümet döneminde, daha bir yıl bile geçmeden, devlet terörü 12 Eylül ve ANAP dönemini gölgede bıraktı.

İlk kez bu hükümet döneminde Newroz bayramı kitlesel bir kırıma dönüştürüldü. Sivil halka , kadın ve çocuklara ateş açıldı.

Köyler kentler pervasızca bombalanıyor. Şırnak örneği, koca kentler tank, top ve uçaklarla yerle bir ediliyor.

Devletin "güvenlik güçleri" denen baskı ve terör güçleri, verdikleri kayıplar karşısında öfkelerini sivil halktan, silahsız, savunmasız aydınlardan ve yurtseverlerden çıkarıyor. Devletin gizli ve açık örgütleri, polis, kontrgerilla hergün sokak ortasında insanları kurşuna diziyorlar ve doğal olarak kimse yakalanmıyor. Onların kendi kendilerini yakalamaları beklenemez.

Gazeteciler de bu sistemli saldırıların hedefleri arasında. 75 yaşındaki gazeteci ve yazar Musa Anter bunun son örneği. Rejim böylece Kürt basınını da susturmak istiyor.

Demirel, İnönü ve Sezgin gibi, hükümetin en sorumlu başlarının bu işlere tam bir onay ve destek verdiklerine kuşku olmasın. Hükümetin desteği olmasa kontrgerilla bu cinayetleri işliyemez, ısrarla sürdüremez.

"Baba,baba!" nidalarıyla yeniden başbakanlık postuna oturan Bay Demirel'in ne tür bir baba olduğu ortada. Hükümet tümüyle mafyalaşmıştır.

Şiddetin günahı, ordu ve polisten önce, en başta Demirel ve İnönü'nün omuzundadır. Onlar, Kürt halkına haklarını tanımak istemeyen, bu yüzden barış yoluna değil, terör yolunu seçen iflah olmaz şovenistlerdir. Ordu ve polis, hükümetin benimsediği politikaları izleyen bir maşadan, araçtan başka bir şey değil. Dökülen kanın sorumlusu hükümettir.

İşler o dereceye vardı ki, Türk basını içinde, bugüne kadar bu rezil ve kanlı politikayı alkışlamayı meslek haline getirenler bile tepki göstermek zorunda kaldılar.

Hükümet sağduyusunu tümden yitirmiş, çılgınlaşmıştır. Bununla nereye varılacak? Bu yangının üstüne körükle gitmek değil mi? Bu gidişle yangın yarın her yeri sarmayacak mı? Herkes bundan zarar görmeyecek mi?

21. Yüzyıla beş kala,bu, demokratlık iddiasında bulunan bir ülkede ve özgürlük isteyen bir halka karşı izlenecek politika mıdır?

Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi, tüm toplum kesimlerine, işçiye, köylüye, tüccara, işadamına, aydına, yazara, gazeteciye, politikacıya, aklı başında herkese çağrıda bulunur. Bu gidişe dur deyin!

Boşuna kan dökülmesin, ülkemiz yanıp yıkılmasın.

Kürt halkına yönelik politika değişsin. Zorbalık ve demagoji terk edilsin, halkımızın hakları tanınsın . Bir arada kardeşçe yaşıyalım.

Kürtlerinde Türkler kadar hak ve özgürlüğe hakkı vardır. Barış ise eşitlik temelinde kurulur.

Hak eşitliğine razı olmayan, bu hükümetin zorbalık politikasına karşı çıkmayan herkes bu köttü gidişten sorumludur ve gelecekte bunun acısını daha büyük ölçüde çekebilir.

* Kürt halkına yönelik terör dursun;
* Kontrgerilla ve benzeri, devlete bağlı ve onun tarafından korunan, teşvik edilen terör örgütleri dağıtılsın;
* Olağanüstü Hale ve Bölge Valiliği sistemine son verilsin;
* Kürdü Kürde kırdırma sistemi olan köy koruculuğu dağıtılsın;
* Genel af çıkarılsın;
* Kürt yurtsever partileri de dahil, tüm partilere legal çalışma hakkı tanınsın;
* Kürt dili basın-yayın, eğitim alanında ve resmi işlemlerde serbestliğe kavuşsun;
* Kürdistan'da kışla, karakol ve hapishane yapımına son verilsin; bunlara ve aşırı askeri harcamalara ayrılan paralar, bölgenin onarılması ve kalkınması için harcansın.

Bunlar, sorunun çözümü yönünde atılması zorunlu ilk adımlardır. Yangını durdurup barışçı bir ortama yolu açacaktır.

23 Eylül 1992

TÜRKİYE KÜRDİSTANI SOSYALİST PARTİSİ
P S K T